

**Η "ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΑΓΚΥΛΩΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ"
ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΥΠΟ ΚΑΤΑ ΤΗ
ΜΕΤΑΞΕΙΚΗ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Υποβληθείσα στο

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Τομέας Νεότερης Σύγχρονης Ελληνικής και Ευρωπαϊκής Ιστορίας

του

Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Υπό

ΑΝΤΡΙΑΝΑ Α. ΑΝΤΩΝΙΟΥ

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

κ. ANNA ΜΑΝΔΥΛΑΡΑ

Ιωάννινα, Ιούνιος 2015

**Η "ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΑΓΚΥΛΩΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ"
ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΥΠΟ ΚΑΤΑ ΤΗ
ΜΕΤΑΞΕΙΚΗ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Υποβληθείσα στο

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Τομέας Νεότερης Σύγχρονης Ελληνικής και Ευρωπαϊκής Ιστορίας

του

Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Υπό

ΑΝΤΡΙΑΝΑ Α. ΑΝΤΩΝΙΟΥ

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

κ. ANNA ΜΑΝΔΥΛΑΡΑ

Ιωάννινα, Ιούνιος 2015

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Άννα Μανδουλά (επιβλέπουσα καθηγήτρια), Επίκουρη καθηγήτρια στο Τμήμα Ιστορίας Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Λάμπρος Φλιτούρης, Επίκουρος καθηγητής στο Τμήμα Ιστορίας Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Χάρης Αθανασιάδης, Αναπληρωτής καθηγητής στο Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

στους γονείς μου...

Περιεχόμενα

Πρόλογος	1
Εισαγωγή	2
Μέρος Α΄: Το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου και ο Ιωάννης Μεταξάς.	4
1. Προς την 4 ^η Αυγούστου.	7
2. Το πολιτειακό και το ιδεολογικό καθεστώς: η εγκαθίδρυση, τα ερείσματα, οι εκπρόσωποι.	13
3. Η Εσωτερική πολιτική της 4 ^{ης} Αυγούστου στην Κοινωνία και στην Οικονομία.	27
4. Η Εξωτερική Πολιτική της 4 ^{ης} Αυγούστου.	40
Μέρος Β΄: Ο Ελληνικός Τύπος και η Γερμανική Προπαγάνδα επί 4^{ης} Αυγούστου.	46
1. Αδόλφος Χίτλερ και Ολοκληρωτισμός.	56
2. Το Εθνικό Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα ως πρότυπο: Ιδεολογία και οργάνωση.	71
3. Άρια Φυλή: Από την «φυλή της αγέλης» στην «πειθαρχημένη φυλή» και στο ξεκαθάρισμα.	82
4. «Αυτός είναι ο δικός μας Σοσιαλισμός»: Η εργατική τάξη και το γυναικείο φύλο.	97
Συμπεράσματα	106
Στοιχεία Εφημερίδων	111
Βιβλιογραφία	120
Φωτογραφικό Παράρτημα	
Παράρτημα Άρθρων	

Πρόλογος

Η εμφάνιση του εθνικοσοσιαλισμού στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι συντάραξε τον ιστορικό ρου και την ανθρωπότητα, καθιστώντας τον, ως ένα από τα σημαντικότερα και πολυσυζητημένα φαινόμενα στη Σύγχρονη Ιστορία. Στην παρούσα Διπλωματική εργασία που εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών: Νεώτερη και Σύγχρονη Ελληνική και Ευρωπαϊκή Ιστορία, του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας, παρουσιάζεται η ναζιστική πολιτεία μέσα από τον Ελληνικό Τύπο στα χρόνια της 4^{ης} Αυγούστου.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω την κυρία Άννα Μανδυλαρά, επίκουρη καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, για την εξαιρετική συνεργασία, τις πολύτιμες συμβουλές, την καθοδήγηση, την υποστήριξη και την κατανόηση.

Τον κ. Λάμπρο Φλιτούρη, επίκουρο καθηγητή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, και τον κ. Χάρη Αθανασιάδη, αναπληρωτή καθηγητή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, οι οποίοι με τις πολύτιμες υποδείξεις, παρατηρήσεις και συμβουλές τους, με καθοδήγησαν στην ολοκλήρωση της εργασίας μου.

Τέλος, το μεγαλύτερο ευχαριστώ το οφείλω στους γονείς μου, οι οποίοι με την αγάπη, την ηθική και υλική υποστήριξή τους βοήθησαν στην πραγματοποίηση ενός ακόμη σημαντικού μου στόχου.

Εισαγωγή

Το ναζιστικό φαινόμενο ήταν απότοκο της γενικής αμφισβήτησης και της φθοράς των θεμελιακών αρχών του πολιτικού συστήματος, ενώ ταυτοχρόνως η πηγή των περισσότερων δεινών του 20^{ου} αιώνα. Ο εθνικοσοσιαλισμός, ως «σωτήρας», εκμεταλλεύτηκε στο έπακρον την ανάγκη του γερμανικού λαού για πρόοδο, και τον μετέτρεψε σε υποχείριο του και εκτελεστή των φιλόδοξων σχεδίων του. Σήμερα, ζώντας τον απόηχο των συνεπειών του, είμαστε σε θέση να μελετήσουμε και κατά συνέπεια να κρίνουμε ασφαλέστερα το χιτλερικό καθεστώς. Όμως, εύλογα προκύπτει το ερώτημα, πώς οι άνθρωποι της εποχής του αντιλαμβάνονταν το φαινόμενο όταν λάμβανε σάρκα και οστά, και στη συνέχεια επεκτεινόταν στον παγκόσμιο χάρτη;

Ο Τύπος, ως πηγή ενημέρωσης, αποτελεί δίαυλο επικοινωνίας με το παρελθόν. Στην προκειμένη περίπτωση ο Ελληνικός Τύπος, έχοντας το ρόλο του διαμορφωτή της Κοινής Γνώμης, με την πολυάριθμη αρθρογραφία του φωτίζει διάφορες πτυχές του ναζιστικού φαινομένου και επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων. Στην παρούσα εργασία ο Ελληνικός Τύπος εξετάστηκε από τον Ιούλιο μέχρι τον Δεκέμβριο του 1936, σε μια περίοδο όπου τα ηγία εξουσίας αναλαμβάνει το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου. Για το λόγο αυτό, στόχος αποτελεί πέραν της συλλογής των πληροφοριών για την εθνικοσοσιαλιστική πολιτεία και η εύρεση τυχόν ναζιστικών επιδράσεων στο μεταξικό καθεστώς, κατά την περίοδο της διάπλασης του. Επίσης, ο λογοκριμένος μεταξικός Τύπος επιτρέπει τη διαπίστωση γερμανικής προπαγάνδας.

Η μελέτη χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο Μέρος Α' δίνονται βιογραφικά στοιχεία για τον Ιωάννη Μεταξά και το ρόλο που διαδραμάτισε στα πολιτικά πράγματα της χώρας. Στη συνέχεια, καταγράφεται συνοπτικά ο Ελληνικός Μεσοπόλεμος και οι αιτίες, οι οποίες οδήγησαν στην 4^η Αυγούστου. Ακολούθως, επισημάνονται οι λόγοι εγκαθίδρυσης, τα ερείσματα, οι εκπρόσωποι και οι ιδεολογικές κατευθυντήριες γραμμές της δικτατορίας. Απαραίτητη θεωρήθηκε η μελέτη του πολιτικού, του οικονομικού και του κοινωνικού τομέα στα χρόνια του μεταξικού καθεστώτος, για την εύρεση πιθανών αλλαγών των ήδη υπάρχοντων δομών και επιδράσεων από ξένα πρότυπα. Επίσης, ερευνήθηκε ο τομέας των διακρατικών σχέσεων. Η συνοπτική αποτύπωση των συνθηκών που οδήγησαν στην 4^η Αύγουστου και η παρουσίαση της έχει ως στόχο την σύγκριση της με τον εθνικοσοσιαλισμό, δηλαδή κατά πόσο υπήρξε απολυταρχική ή ολοκληρωτική σε σχέση με το ναζισμό.

Στο κύριο μέρος, Μέρος Β', εξετάζεται ο Ελληνικός Τύπος και η Γερμανική Προπαγάνδα επί 4^{ης} Αυγούστου. Αρχικά, επισημαίνονται οι αναπόφευκτες αλλαγές που δέχτηκε ο Τύπος στα πλαίσια ενός δικτατορικού συστήματος και ο ρόλος του στα χρόνια του μεταξικού καθεστώτος. Επιπλέον, η ύπαρξη γερμανικής προπαγάνδας στα ελληνικά έντυπα. Στη συνέχεια, καταγράφονται πληροφορίες, οι οποίες αντλούνται από τις εφημερίδες για το εθνικοσοσιαλιστικό φαινόμενο. Αποκαλύπτονται στοιχεία σχετικά με τη βιογραφία του Χίτλερ, την άνοδό του στην εξουσία, την απόλυτη κυριαρχία του, τον αντισημιτισμό του, τη σχέση του με τον κομμουνισμό και τον καθολικισμό, και τη θέση του στο παγκόσμιο χάρτη. Έπειτα, έμφαση δίνεται στο εθνικοσοσιαλιστικό κόμμα, στις ιδεολογικές αρχές και οργανώσεις του. Επίσης, η αρθρογραφία επιτρέπει τη συλλογή στοιχείων που αφορούν την Άρια Φυλή, δηλαδή τις επιδράσεις και αλλαγές που δέχτηκε ο βίος των Γερμανών από τα μέτρα και τις νομοθεσίες του ναζισμού, αλλά και πως οι ίδιοι τον αντιλαμβάνονταν. Τα ελληνικά φύλλα ενημερώνουν για την τακτική που ακολούθησε ο εθνικοσοσιαλισμός, ο οποίος επεδίωκε την εύνοια και την υποστήριξη από την τάξη των εργατών και το γυναικείο φύλο.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη καθεστώτων, που γεννήθηκαν και εδραιώθηκαν στην περίοδο του Μεσοπολέμου, η οποία αποτελεί αξιοπρόσεκτο και βαρυσήμαντο κομμάτι της Σύγχρονης Ελληνικής, Ευρωπαϊκής και Παγκόσμιας Ιστορίας.

Μέρος Α΄: Το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου και ο Ιωάννης Μεταξάς.

Ο Ιωάννης Μεταξάς γεννήθηκε στις 12 Απριλίου το 1871 στην Ιθάκη και πέθανε στις 29 Ιανουαρίου το 1941 στην Αθήνα. Ανατρέχοντας το παρελθόν των προγόνων του διαπιστώνεται ότι υπήρξε γόνος του οικονομικά ξεπεσμένου Κεφαλληνιακού κλάδου των Αντζουλακάτων της παλαιάς οικογένειας των Μεταξάδων και η οικογένεια του διατηρούσε τον τίτλο του Κόμη. Το ιατρικό ιστορικό της οικογένειας του σε ψυχολογικές διαταραχές, κυρίως στα αδέρφια του, τον στοίχειωνε από τα νεανικά του χρόνια.¹ Το 1879, όταν ο πατέρας του Παναγής Μεταξάς, έχασε το πολιτικό του αξίωμα ως έπαρχος, η οικογένεια του μετακόμισε στη Κεφαλονιά, όπου εκεί αποφοίτησε με επιτυχία το Γυμνάσιο της πόλης.

Σε ηλικία δεκατεσσάρων ετών, γράφτηκε στη σχολή Ευελπίδων από την οποία αποφοίτησε το 1890 ως ανθυπολοχαγός Μηχανικού, ενώ το 1892 μπήκε στη σχολή Μηχανικού στρατού. Δύο χρόνια αργότερα έγινε μέλος της τοπικής φρουράς Ναυπλίου. Το 1897 μετατέθηκε στο Υπουργείο Στρατιωτικών και στη συνέχεια, στο Επιτελείο του τότε Αντιστράτηγου, αναλαμβάνοντας τη θέση του υπευθύνου των εμπιστευτικών αρχείων του Επιτελείου. Το διάστημα εκείνο, γνώρισε το διάδοχο Κωνσταντίνο, με τον οποίο συνδέθηκε φιλικά και η συμμετοχή του στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο το 1897, του εξασφάλισε την εύνοια του Βασιλιά. Το 1898, κέρδισε υποτροφία από το Βασιλιά και συμπλήρωσε τις σπουδές του στη Γερμανία στην πολεμική Ακαδημία του Βερολίνου, γεγονός που επηρέασε τον προσωπικό του μιλιταρισμό. Το 1903 επέστρεψε στην Ελλάδα και τοποθετήθηκε στο νεοσύστατο Γενικό Επιτελείο Στρατού, όπου οργάνωσε το στρατό με τη σύνταξη στρατιωτικών κανονισμών που ψηφίστηκαν στη Βουλή το 1904. Στη συνέχεια, προήχθη σε Λοχαγό πρώτης τάξεως και το 1907 ανέλαβε την εκπαίδευση του Βασιλιά Γεωργίου Β΄.

Επίσης, όταν ξέσπασε το στρατιωτικό κίνημα του 1909, εξαιτίας των στενών σχέσεων του με τη βασιλική οικογένεια ο Μεταξάς μετατέθηκε στη Λάρισα. Μετά την ανάληψη της κυβέρνησης από τον Βενιζέλο το 1910, ανέλαβε καθήκοντα υπασπιστή και στρατιωτικού συμβούλου του. Διορίστηκε ως διαπραγματευτής στη συνθήκη μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας, η οποία υπογράφηκε στις 5 Οκτωβρίου του 1912. Κατά τη διάρκεια του Α΄ Βαλκανικού πολέμου συμμετείχε σε όλες τις μάχες και μετέβη στο Λονδίνο ως στρατιωτικός σύμβουλος του

¹Macris, Bobby John, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941*, Εκδ. University Microfilms International, Indiana University 1979, σελ. 3-4

Βενιζέλου στη διαπραγμάτευση των όρων σύναψης ειρήνης με την Τουρκία. Υπήρξε ένας από τους αντιπροσώπους της παράδοσης της πόλης των Ιωαννίνων και θεωρείται ο εμπνευστής του σχεδίου κατάληψης του Μπιζανίου. Ο Β΄ Βαλκανικός πόλεμος τον βρήκε στο αξίωμα του ταγματάρχη και μετά τη λήξη του προήχθη σε αντισυνταγματάρχη και τοποθετήθηκε στη θέση του διευθυντή των επιχειρήσεων Επιτελείου Στρατού, καθώς και του διευθυντή της Ανώτερης Στρατιωτικής Ακαδημίας.

Αδιαμφισβήτητα, η συμβολή του στον Εθνικό Διχασμό του 1915 υπήρξε μεγάλη και ακολούθησε πιστά την πολιτική ουδετερότητας. Το Μάρτιο του ίδιου έτους, υπέβαλε παραίτηση, διαφωνώντας με την προοπτική συμμετοχής στον πόλεμο. Ακολούθως, μετά την εκδίωξη του Βενιζέλου από το πρωθυπουργικό αξίωμα ανακλήθηκε στο σώμα ως υπαρχηγός του Επιτελείου. Η γαλλογερμανική στάση που ακλούθησε κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, πυροδότησε αρνητική κριτική από τους πολιτικούς κύκλους, με αποκορύφωμα το χαρακτηρισμό του ως «αρχιπροδότης». Στη συνέχεια, οι Μεγάλες Δυνάμεις αποστράτευσαν σημαντικό αριθμό στρατηγών συμπεριλαμβανόμενου και του Μεταξά. Η ομάδα των αποστρατευμένων ανδρών οργανώθηκε σε ομάδες εφέδρων και ονομάστηκαν «επίστρατοι», έχοντας ως ανεπίσημο αρχηγό τον Μεταξά. Η δράση τους συνεχίστηκε μέχρι το 1920, όταν επανήλθαν στην εξουσία οι Βασιλικοί.

Κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργίας του Αλέξανδρου Ζαΐμη και μετά την εκθρόνιση του Βασιλιά στις 20 Ιουνίου το 1917, με αξιώσεις της Αγγλίας και της Γαλλίας εξορίστηκε στην Κορσική. Εκεί, ασχολήθηκε με την εκμάθηση της γαλλικής γλώσσας και την εκπαίδευση των δύο κοριτσιών του, ενώ μετά από μία αποτυχημένη απόπειρα διαφυγής κατέληξε στη Σιένα. Όταν ξεκίνησε η δίκη του πρώην Γενικού Επιτελείου, κατηγορήθηκε μαζί με το Βίκτωρα Δούσμανη για εσχάτη προδοσία, με αποτέλεσμα το Φεβρουάριο του 1920, να καταδικαστεί σε θάνατο. Το Σεπτέμβριο μετακόμισε στη Φλωρεντία, όπου είχε επαφή μέσω αλληλογραφίας με τη βασιλική οικογένεια.

Ο Μεταξάς εξαρχής άσκησε αρνητική κριτική για την εκστρατεία στη Μικρά Ασία, αρνούμενος την ηγεσία των Ελληνικών Δυνάμεων στη Σμύρνη, επισημαίνοντας πως οποιαδήποτε επιχείρηση εναντίον της Τουρκίας ήταν καταδικασμένη σε ήττα.² Μετά τη

²Θ. Βερέμης, «Εισαγωγή», *Ο Μεταξάς και η εποχή του*, Εκδ. Ευρασία, Αθήνα 2009, σελ 15

Μικρασιατική καταστροφή στις 12 Οκτωβρίου 1922, ίδρυσε το κόμμα των «Ελευθεροφρόνων», χωρίς ιδιαίτερη κοινοβουλευτική δύναμη. Συμμετείχε στο φιλομοναρχικό κίνημα του Λεοναρδιπούλου και Γαργαλίδη και υπήρξε στρατιωτικός καθοδηγητής της επανάστασης της 21^{ης} Οκτωβρίου το 1923, εναντίον της στρατιωτικής κυβέρνησης. Η επανάσταση έληξε άδοξα και ο Μεταξάς δραπέτευσε στην Ιταλία. Το 1924 επέστρεψε στην Ελλάδα και βρήκε το κόμμα του διαλυμένο και τα γραφεία του λεηλατημένα από τους Βενιζελικούς. Στο δημοψήφισμα του 1924 για την αβασίλευτη δημοκρατία εκπροσώπησε το Βασιλικό κόσμο και για την ανασυγκρότηση του κόμματός του, περιόδευσε σε μεγάλες πόλεις της Μακεδονίας και της Θράκης.

Επί δικτατορίας Θεόδωρου Πάγκαλου, φυλακίστηκε και εκτοπίστηκε. Επέστρεψε στις εκλογές της 11^{ης} Νοεμβρίου το 1926 και διορίστηκε Υπουργός Συγκοινωνίας από την κυβέρνηση Αλέξανδρου Ζαΐμη. Επιπλέον, στην πρωθυπουργία του Παναγή Τσαλδάρη ανέλαβε τη θέση του Υπουργού Εσωτερικών. Ταυτοχρόνως, το κόμμα των «Ελευθεροφρόνων», δεν σημείωνε καμία πρόοδο, έχοντας ως αποτέλεσμα τον τερματισμό της πολιτικής καριέρας του δημιουργού του. Το 1936 βενιζελικοί και αντιβενιζελικοί δεν κατόρθωσαν να σχηματίσουν κυβέρνηση, δίνοντας έτσι την ευχέρεια στο βασιλιά Γεώργιο Β΄ να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα στη διαμόρφωση του πολιτικού σκηνικού. Ο Μεταξάς διορίστηκε Υπουργός Στρατιωτικών από το Γεώργιο μέχρι το θάνατο του. Όταν ορίστηκε η κυβέρνηση Δεμερτζή, έγινε αντιπρόεδρος έχοντας το αξίωμα του Υπουργού Στρατιωτικών και με τον αιφνίδιο θάνατο του πρωθυπουργού, ο βασιλιάς του ανέθεσε την πρωθυπουργία στις 13 Απριλίου του 1936.

1. Προς την 4^η Αυγούστου.

Μελετώντας το ελληνικό πολιτικό σκηνικό, από τη δημιουργία του νεοσύστατου κράτους και έπειτα, διαπιστώνεται ότι η 4^η Αυγούστου δεν υπήρξε τυχαίο γεγονός, αλλά αποτέλεσμα διαφόρων διεργασιών και παραλείψεων που πραγματοποιήθηκαν στη χώρα εκείνη την περίοδο.

Αρχικά, επισημαίνεται ότι τα Ευρωπαϊκά κράτη υπονόμισαν τους δημοκρατικούς θεσμούς κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, μετά από συνεχείς αγώνες ανάμεσα στη μοναρχική και δημοκρατική αρχή. Στον ελλαδικό χώρο, η δημοκρατική αρχή εξήλθε νικήτρια στον αγώνα με τον κατακτητή αλλά όχι με τους βασιλικούς θεσμούς. Μάλιστα οι εκπρόσωποι της, η αστική κοινωνία, δεν επεδίωξαν την κατοχύρωση δικαιωμάτων, αλλά την συνεργασία με το Στέμμα που θα επέφερε την τιθάσευση της δημοκρατίας.³ Επίσης, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι τα πολιτικά πρόσωπα που πρωταγωνίστησαν την περίοδο του Μεσοπολέμου, διέπλυσαν τις ιδεολογικές τους κατευθύνσεις, μέσα σε ένα κλίμα γενικής αμφισβήτησης και κριτικής της δημοκρατικής αρχής.⁴

Η ομαλή λειτουργία του κράτους εξασφαλιζόταν με τη συνεργασία ανάμεσα στα κόμματα και τη Βασιλεία. Οι δύο θεσμοί αντιπαρατάχθηκαν το 1915, στον Εθνικό Διχασμό, που ξέσπασε ανάμεσα στον Ελευθέριο Βενιζέλο, εκλεγμένο επικεφαλής της κυβέρνησης και στο βασιλιά Κωνσταντίνο, αρχηγό του κράτους.⁵ Από τη διαμάχη δεν υπήρξαν νικητές και ηττημένοι, ενώ ο βασιλιάς Κωνσταντίνος πριν από την οριστική κατάργηση της βασιλείας, δήλωσε παραίτηση από το αξίωμα του δύο φορές. Από την άλλη, ο Βενιζέλος ηττήθηκε στις εκλογές του 1920 και παραιτήθηκε προσωρινά το 1924 από την πολιτική. Γενικότερα, η πολιτική ζωή του κράτους διασπάστηκε και η φιλελεύθερη δημοκρατία υπέστη ανεπανόρθωτες ζημιές.

Η Μικρασιατική καταστροφή υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα της Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας, τερματίζοντας μια πολεμική δεκαετία και εγκαινιάζοντας την περίοδο του Μεσοπολέμου στον ελληνικό χώρο.⁶ Έθεσε τέλος στην πολιτική του αλυτρωτισμού και του επεκτατισμού, δηλαδή στη Μεγάλη Ιδέα, η οποία κυριαρχούσε στο πολιτικό σκηνικό

³Χρήστος Χατζηιωσήφ, «Κοινοβούλιο και Δικτατορία 1922-1936», *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σελ. 425

⁴Ο. π., σελ. 425

⁵Βερέμης, ο. π., σελ. 12

⁶Γιώργος Μαυρογορδάτος, «Μεταξύ δύο πολέμων», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Τόμος Η', Αθήνα 2003, σελ. 9

από τη σύσταση του νεοελληνικού κράτους. Ολόκληρη η χώρα ήρθε αντιμέτωπη με μια πολύμορφη και πρωτοφανή κρίση. Το βασικότερο πρόβλημα, αποτέλεσε η ενσωμάτωση των προσφύγων, ο αριθμός των οποίων έφτανε πάνω από ένα εκατομμύριο, σ' ένα ήδη υπάρχοντα πληθυσμό, πέντε εκατομμυρίων.⁷

Το διάστημα εκείνο παρατηρείται έντονη εμπλοκή των αξιωματικών στα πολιτικά πράγματα, κυρίως μετά την αποχώρηση του Βενιζέλου, το 1924. Τα πραξικοπήματα που εκδηλώθηκαν απέτυχαν να διατηρήσουν την πραξικοπηματική τους κυβέρνηση, γιατί τα κίνητρα τους ήταν ατομικά και όχι συλλογικά. Το εγχείρημα της διακήρυξης της χώρας σε «κατάσταση πολιορκίας» αποτελούσε συχνό φαινόμενο την περίοδο εκείνη, ενώ παράλληλα οι κυβερνήσεις συρρίκνωναν τα πολιτικά δικαιώματα. Η αποτελεσματικότητα του αντιπροσωπευτικού συστήματος δεν αμφισβητήθηκε αποκλειστικά από τα στρατιωτικά σώματα, αλλά και από τους ίδιους τους πολιτικούς.⁸

Στις 14 Σεπτεμβρίου 1922, επικράτησε το κίνημα του στόλου και του στρατού, με επικεφαλής τους συνταγματάρχες Ν. Πλαστήρα και Σ. Γονατά, που μετέπειτα, εξελίχθηκε σε στρατιωτική δικτατορία, η επονομαζόμενη «Επανάσταση» του 1922. Στις 25 Μαρτίου 1924, ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου ανέλαβε την πρωθυπουργία με τη βοήθεια των στρατιωτικών και ορισμένων φιλελευθέρων. Στη βραχύβια κυβέρνηση του, κατήργησε τη μοναρχία και απέτυχε να πραγματοποιήσει τις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις που ο ίδιος οραματιζόταν.

Στις 19 Ιουλίου του 1924 ανατράπηκε η κυβέρνηση Παπαναστασίου και αντικαταστήθηκε από την προσωρινή κυβέρνηση Σοφούλη. Στις αρχές Οκτωβρίου, σχηματίζεται κυβέρνηση από την βενιζελική «Δεξιά», υπό τον Ανδρέα Μιχαλακόπουλο. Το διάστημα της διακυβέρνησης του χαρακτηρίστηκε από έντονο μιλιταριστικό παροξυσμό και δημοσιονομική ανευθυνότητα.⁹ Την εποχή εκείνη, αξιοσημείωτη εξέλιξη παρουσίαζε η δημιουργία ενός ακραίου συντηρητικού με φιλοφασιστικές αποχρώσεις κόμματος, με αρχηγό τον Γεώργιο Κονδύλη. Η συμβολή του Κονδύλη στα πολιτικά δρώμενα ήταν σημαντική, αφού το «Εθνικό Δημοκρατικό Κόμμα» στο οποίο ήταν ηγέτης, συγκέντρωσε αρκετή δύναμη στην

⁷Χρήστος Χατζηιωσήφ, «Το προσφυγικό σοκ, οι σταθερές και οι μεταβολές της ελληνικής οικονομίας στον Μεσοπόλεμο», *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σελ. 295

⁸Βερέμης, ο. π, σελ 11-12

⁹Σπύρος Μαρκέτος, *Πως φίλησα τον Μουσολίνι! Τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού*, Τόμος Α', Εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2006, σελ. 202

εθνοσυνέλευση. Ο Κονδύλης με τη στήριξη του στρατού, των πολιτικών αρχηγών και ευνοημένος από την αδράνεια της κυβέρνησης δημιούργησε και όπλισε μαζικές οργανώσεις που αποτελούνταν κυρίως από πρόσφυγες. Οι οργανώσεις των Εθνικοδημοκρατικών δραστηριοποιήθηκαν, κυρίως στις Νέες χώρες, όπου οι πολιτικές ελευθερίες ήταν μειωμένες και ήταν συγκεντρωμένοι οι περισσότεροι πρόσφυγες. Επίσης, κήρυττε ότι σκοπός του ήταν η δημιουργία διαταξικής συμμαχίας εναντίον της αριστεράς και για το λόγο αυτό, τα παρακρατικά σώματά του, που αποτελούνταν από ένοπλες ομάδες και είχαν δομή και δράση όμοια με του φασισμού, τρομοκρατούσαν την αριστερά. Ο Κονδύλης στάθηκε ανίκανος να ελέγξει τις ομάδες εξοπλισμού και γι' αυτό απογοήτευσε και τους υποστηρικτές του.

Εν τω μεταξύ, ο Θεόδωρος Πάγκαλος συγκέντρωσε στα χέρια του πολιτική ισχύ, εξαιτίας της σημαντικής θέσης που κατείχε στο στράτευμα, κατορθώνοντας να δημιουργήσει μια αυτόνομη βάση εξουσίας, με στρατιωτικούς και με παραστρατιωτικά σώματα στη Βόρειο Ελλάδα και με την αναδιοργάνωση της Στρατιάς του Έβρου. Επιπλέον, δέχτηκε επιδράσεις από ακραίες σοβινιστικές και αυταρχικές ιδέες και θαύμαζε το Μουσολίνι. Το καλοκαίρι του 1925, οργάνωσε πραξικόπημα εναντίον της κυβέρνησης Μιχαλακοπούλου, το οποίο ανέτρεψε ο Κονδύλης την τελευταία στιγμή και στη συνέχεια, ανέλαβε την κυβέρνηση με τη συγκατάθεση των Φιλελεύθερων. Οι προθέσεις του εκδηλώθηκαν αμέσως, αφού διενήργησε διώξεις εναντίον των εφημερίδων και των κομμουνιστών, δημοσίευσε τροποποιημένο Σύνταγμα και διέλυσε τη Δ' Συντακτική Εθνοσυνέλευση. Ουσιαστικά, επεδίωκε τη δημιουργία ενός ισχυρού κράτους με έντονο μιλιταρισμό, με χρηστή διοίκηση, με ισοπολιτεία και δικαιοσύνη επιτυγχάνοντας έτσι, την αναστύλωση του κράτους. Είχε σαν πρωταρχικό στόχο τη δημιουργία ενός ισχυρού στρατού και την οργάνωση του κράτους. Ακόμη, σκόπευε στην κινητοποίηση ολόκληρου του έθνους για προώθηση του στρατοκρατικού του προγράμματος και των επεκτατικών του σχεδίων, ωστόσο, αδυνατούσε να ικανοποιήσει τα αντίθετα συμφέροντα των ομάδων που τον στήριζαν.

Εντούτοις, ο Πάγκαλος δεν δημιούργησε δικό του κομματικό μηχανισμό, ενώ δεν απέκλισε τη συνεργασία με τον Μεταξά. Στο άκουσμα μιας πιθανής δημιουργίας στρατιωτικού κόμματος, οι Φιλελεύθεροι και οι Λαϊκοί προέβησαν σε συζητήσεις για συνεργασία, εκτός αυτού, δημιουργήθηκε η *Δημοκρατική Ένωση*, από ομάδες των Α. Μιχαλακόπουλου και Γ. Καφαντάρη. Όταν στις 5 Ιανουαρίου, ο Πάγκαλος αυτοανακηρύχθηκε δικτάτορας, ξέσπασε μια σειρά δυσδιάλυτων προβλημάτων, εξαιτίας της δημοσιονομικής κρίσης. Για το λόγο αυτό,

επέβαλε ένα νέο εσωτερικό δάνειο και οικονομικά μέτρα. Η αντίθεση των κομμάτων στις ενέργειες του, σε συνδυασμό με την καταστρεπτική διαχείριση των οικονομικών προβλημάτων και της εξωτερικής πολιτικής, δημιούργησαν τις κατάλληλες συνθήκες για ανατροπή του καθεστώτος, που πραγματοποιήθηκε από τον Κονδύλη, στις 22 Αυγούστου 1926.

Μετά την πτώση της δικτατορίας, επιδιώχθηκε η δημιουργία οικουμενικής κυβέρνησης με τη συνεργασία όλων των κομμάτων. Το εγχείρημα αυτό, δε μπορούσε να πραγματοποιηθεί άμεσα, εξαιτίας της αμοιβαίας δυσπιστίας που υπήρχε μεταξύ τους, αλλά και των ελιγμών των πολιτικών αρχηγών. Λόγω αυτού, σχηματίστηκε κυβέρνηση από τον Κονδύλη, ενώ το Νοέμβριο του 1926, πραγματοποιήθηκαν νέες εκλογές, όπου συγκροτήθηκε οικουμενική κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον ουδέτερο Αλέξανδρο Ζαΐμη. Μετά από πέντε μήνες συζητήσεων στη Βουλή, σχηματίστηκε το οριστικό σύνταγμα της Δημοκρατίας, το οποίο δημοσιεύτηκε στις 3 Ιουνίου 1927, ενώ το διάστημα εκείνο, επέστρεψε ο Ελευθέριος Βενιζέλος στην Ελλάδα.

Ο Βενιζέλος παρά τις δηλώσεις του για μη εμπλοκή του στα πολιτικά πράγματα της χώρας, κέρδισε τις εκλογές που διεξήχθησαν στις 19 Αυγούστου 1928. Η κυβέρνηση του, που διήρκησε από τον Ιούλιο του 1928 μέχρι το Μάιο του 1932, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως περίοδος σταθερότητας της αβασίλευτης δημοκρατίας.¹⁰ Η Τετραετία του Βενιζέλου εμπνεόταν από ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα εκσυγχρονισμού, στο οποίο εντάχθηκαν πολιτικές που προϋπήρχαν. Βασική προτεραιότητα, αποτέλεσε η οικονομική ανάπτυξη, που θα γινόταν εφικτή με την αύξηση της αγροτικής παραγωγής και την άνθηση μιας σύγχρονης αστικής δημοκρατίας. Όσον αφορά στην εξωτερική πολιτική, ο Βενιζέλος είχε δύο βασικές κατευθύνσεις, την ειρηνική συνεργασία με τις γειτονικές χώρες και την απεμπλοκή της χώρας από τους ανταγωνισμούς των μεγάλων δυνάμεων.

Ωστόσο, η πολιτική και οικονομική αστάθεια που επικρατούσε εμπόδισαν τη διεκπεραίωση του έργου του. Αρχικά, προέκυψαν οικονομικά προβλήματα, λόγω των διαδοχικά κακών σοδειών στη γεωργία και στη συνέχεια, εξαιτίας της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που ξέσπασε το 1929. Γι' αυτό, οι πολιτικές συνθήκες ανέτρεψαν τη βενιζελική κυβέρνηση. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος με την αλαζονική συμπεριφορά που επέδειξε κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης του οδηγήθηκε σε σειρά σφαλμάτων, που επέφεραν τη μείωση του κύρους του

¹⁰Χρήστος Χατζηιωσήφ, «Κοινοβούλιο και Δικτατορία 1922-1936», *Ιστορία της Ελλάδας τον 20^ο αιώνα*, Εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σελ. 46

και την απομάκρυνση του από το κόμμα. Οι σχέσεις με τους αντιβενιζελικούς οξύνθηκαν, κυρίως μετά την άρνηση του Τσαλδάρη για σχηματισμό οικουμενικής κυβέρνησης για αντιμετώπιση της υπάρχουσας κρίσης.

Η πολιτική παράλυση που προέκυψε το διάστημα εκείνο, αποτέλεσε σημαντική προϋπόθεση για την ανάπτυξη του φασισμού, του οποίου οι ιδέες γνώρισαν ιδιαίτερη απήχηση στους αστούς και μικροαστούς. Η συμφωνία των δύο παρατάξεων για πάταξη των εργατικών διεκδικήσεων, για απονομιμοποίηση της κομμουνιστικής αριστεράς και ο θαυμασμός που έτρεφαν προς την εσωτερική πολιτική του καθεστώτος στην Ιταλία, αποτελούν τρανή απόδειξη της διείσδυσης των φασιστικών ιδεών στους κόλπους τους. Το κοινοβουλευτικό σύστημα φθειρόταν, χάνοντας τη νομιμοποίησή του μεταξύ των πολιτικών και των λαϊκών στρωμάτων, ενώ οι φασιστικές ιδέες ενισχύθηκαν ιδιαίτερα, μετά και την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία.

Στις εκλογές του Μαρτίου 1933, κέρδισε η αντιβενιζελική παράταξη. Ο Πλαστήρας, τη νύχτα των εκλογών αυτοσχεδίασε πραξικόπημα, όμως αναγκάστηκε να παραδώσει την εξουσία σε μια μεταβατική κυβέρνηση αντιστρατήγων, αφού δεν είχε πολιτική και στρατιωτική στήριξη από την ηγεσία του Βενιζέλου. Στις 10 Μαρτίου, ο Τσαλδάρης σχημάτισε κυβέρνηση, με τη συμμετοχή του Λαϊκού Κόμματος και των κομμάτων του Μεταξά και Κονδύλη. Το διάστημα αυτό, χαρακτηριζόταν από έντονη αντιπαράθεση μεταξύ κυβέρνησης και αντιπολίτευσης, δηλαδή, μεταξύ Βενιζέλου και Τσαλδάρη.

Στη συνέχεια, ξέσπασε το κίνημα του 1935 από τους βενιζελικούς, το οποίο δεν είχε ως στόχο την κατάληψη της εξουσίας στην πρωτεύουσα, αλλά την εγκατάσταση προσωρινής κυβέρνησης στη Θεσσαλονίκη. Το κίνημα απέτυχε και κατάρρευσε, με αποτέλεσμα το βενιζελικό κόμμα να καταστρέψει το πολίτευμα που θα έσωζε, αφού το κενό που δημιουργήθηκε στην εξουσία από την ήττα και την αποχή τους, ανέτρεψε την ισορροπία δυνάμεων προς όφελος των ακραίων, με επικεφαλής τον Κονδύλη και το Μεταξά, που μάχονταν ο ένας του άλλου. Ο Μεταξάς αποχώρησε από το κυβερνητικό σχήμα, αφού συγκρούστηκε με τον Κονδύλη και απαίτησε την άμεση παλινόρθωση της Βασιλείας. Έπειτα, σχημάτισε την «Ένωση Βασιλοφρόνων», με αποστάτες του Λαϊκού Κόμματος, στοχεύοντας στην παλινόρθωση της Βασιλείας, με απόφαση της Συνέλευσης.

Στις 10 Οκτωβρίου 1935, η κυβέρνηση Τσαλδάρη ανατράπηκε από πραξικόπημα βασιλοφρόνων στρατιωτικών και επιβλήθηκε δικτατορία με πρωθυπουργό τον Κονδύλη. Ο Κονδύλης, για να εξασφαλίσει την αποχή των δημοκρατικών εξαπέλυσε διώξεις και εκτοπίσεις εναντίον των βενιζελικών και κομμουνιστών, ενώ υπό τη σκηνοθεσία του, εξασφάλισε με νόθο δημοψήφισμα την πλειοψηφία, για επιστροφή του Βασιλιά Γεώργιου στο θρόνο. Στις 25 Νοεμβρίου, ο Βασιλιάς Γεώργιος επέστρεψε στην Αθήνα και αμέσως, απομάκρυνε τον Κονδύλη και τον Τσαλδάρη, διορίζοντας ουδέτερη κυβέρνηση υπό τον Κ. Δερμετζή. Επιπλέον, χορήγησε αμνηστία στους πολιτικούς που καταδικάστηκαν για το κίνημα του Μαρτίου, καθώς και χάρη στους στρατιωτικούς. Στη συνέχεια, διέλυσε την Εθνική Συνέλευση στην οποία κυριαρχούσε το Λαϊκό κόμμα και προκηρύχθηκαν εκλογές Αναθεωρητικής Βουλής.

Στις 26 Ιανουαρίου 1936, διεξήχθησαν οι τελευταίες εκλογές του Μεσοπολέμου. Οι δύο παρατάξεις ανακηρύχθηκαν ισοδύναμες, ενώ η διαμόρφωση μιας κυβέρνησης συνασπισμού ήταν ανέφικτη, εξαιτίας της δημιουργίας αντιβενιζελικού κράτους, κυρίως στις ένοπλες δυνάμεις. Εν τέλει, σχηματίστηκε η κυβέρνηση Δερμετζή, παρά την εκλογή του Σοφούλη ως προέδρου της Βουλής, ενώ για δεύτερη φορά, οι διαπραγματεύσεις μεταξύ Λαϊκών και Φιλελευθέρων κατέληξαν σε αδιέξοδο, με αποτέλεσμα να γίνει αποδεκτή η κυβέρνηση Μεταξά, ως μεταβατική λύση.

2. Το πολιτειακό και το ιδεολογικό καθεστώς: η εγκαθίδρυση, τα ερείσματα, οι εκπρόσωποι.

Σε μια σύντομη επισκόπηση των γεγονότων πριν την εγκαθίδρυση της Δικτατορίας, διαπιστώνονται παράγοντες που επιτάχυναν τη διαδικασία. Στην εισηγητική έκθεση του Μεταξά προς το Βασιλιά Γεώργιο,¹¹ γίνεται εμφανέστατη η κύρια αιτία εγκαθίδρυσης του καθεστώτος, που ήταν ο κομμουνιστικός κίνδυνος. Όντως, τα γεγονότα της 9^{ης} Μαΐου του προηγούμενου χρόνου στη Θεσσαλονίκη, η εξέγερση που ακολούθησε μετά από αυτά, οι εκλογές του Ιανουαρίου 1936 και το Σύμφωνο Σκλάβαινα-Σοφούλη, αποδεικνύουν ότι το Κ.Κ.Ε. απέκτησε σημαντικό ρόλο στην πολιτική σκηνή, αφού οι εκπρόσωποι του, ήταν πλέον σε θέση να σχηματίσουν σχέδιο εναλλακτικής κοινωνικής και πολιτικής επιλογής.¹² Ωστόσο, συντέλεσαν και άλλοι παράγοντες στο να γίνει εμφανέστερη η κομμουνιστική απειλή, γεγονός που διατυπώνει ο Χ. Χατζηιωσήφ, αναφέροντας τα εξής:

*«οι απεργίες, το «Ιδιώνυμο», οι διώξεις, οι εκτοπίσεις, οι καταδικαστικές εγκύκλιοι της Ιεράς Συνόδου, η κομματική προπαγάνδα, η αρθρογραφία του Ριζοσπάστη, οι κατηγορίες των αστών πολιτικών, τα λογοτεχνικά περιοδικά, το έργο των ποιητών, ο Εκπαιδευτικός Όμιλος, η Ιστοριογραφία του Κορδάτου, η αντικομμουνιστική εκστρατεία των αστών διανοούμενων στα δικά τους περιοδικά, οι ειδήσεις για τον εθνικοσοσιαλισμό, οι οικονομικές επιτυχίες της Σοβιετικής Ένωσης και μεμονωμένες, ασύνδετες εντυπώσεις της προηγούμενης δεκαετίας συνδυάζονταν στο υποσυνείδητο των πολιτικών τους επιλογών».*¹³

Η δικτατορία επιβλήθηκε σε μια περίοδο όπου ήταν ευνοϊκές οι συνθήκες για συνεργασία των παραδοσιακών δυνάμεων.¹⁴ Το Λαϊκό κόμμα πλήγηκε με το θάνατο του αρχηγού του Τσαλδάρη και όρισε εξαμελή επιτροπή, αντί νέο διάδοχο. Ο Σοφούλης ασκούσε πιέσεις στην κυβέρνηση για επαναφορά των αποτάκτων και των απολυθέντων υπαλλήλων, ενώ συνέχισε τις διαπραγματεύσεις με τους Λαϊκούς και το Εθνικό Λαϊκό κόμμα του Θεοτόκη, κλείνοντας συμφωνία που προέβλεπε την επαναφορά των αποτάκτων, οι οποίοι δεν είχαν καταδικαστεί. Η συμφωνία αυτή, ανακοινώθηκε στις 22 Ιουλίου στο βασιλιά, με τη διαβεβαίωση

¹¹Μεταξάς, *Το προσωπικό του ημερολόγιο*, Τόμος Η', Εκδ. Γκόβοτσης, Αθήνα 1997, σελ. 222-223

¹²Χρήστος Χατζηιωσήφ, «Κοινοβούλιο και Δικτατορία 1922-1936», *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σελ. 484-485

¹³Ο. π., σελ. 485

¹⁴Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922-1974)*, Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1986, σελ. 102

ότι δεν θα εφαρμοζόταν αμέσως. Με την συμφιλίωση των παραδοσιακών δυνάμεων, θα δημιουργείτο σημαντικό αντίβαρο στην εξουσία του Μεταξά και του Βασιλιά, γεγονός που θα σταθεροποιούσε το κοινοβουλευτικό σύστημα. Εντούτοις, για να αποφευχθεί οποιαδήποτε ανακατάληψη της εξουσίας από τα κόμματα, θεωρήθηκε η δικτατορία ως η μοναδική λύση.

Στο διάστημα εκείνο, το κοινοβούλιο φάνηκε κατώτερο των περιστάσεων, αφού παραιτήθηκε από τα στοιχειώδη δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του, τόσο στον έλεγχο της αντιπολίτευσης, όσο και στο νομοθετικό πεδίο.¹⁵ Γενικά, αμφισβητείτο η ικανότητα των αστικών κομμάτων για αντιμετώπιση του κομμουνιστικού κινδύνου, ενώ υπήρχε η αμφιβολία και ο φόβος για συνεργασία τους με το Κομμουνιστικό Κόμμα. Για το συγκεκριμένο θέμα, ξέσπασαν έριδες μεταξύ των κομμάτων, όπου εκτοξεύτηκαν αλληλοκατηγορίες, κυρίως μεταξύ των Φιλελευθέρων και του Λαϊκού κόμματος. Το γεγονός αυτό, αποτελούσε επιπρόσθετη δικαιολογία από το Μεταξά για επιβολή της δικτατορίας, όπως διαφαίνεται και στο προσωπικό του ημερολόγιο, όπου αναφέρει τα εξής:

*«Ήδη ο κομμουνισμός, επωφελούμενος και της πολιτικής αναρχίας την οποία εδημιούργησαν αι αθεράπευτοι έριδες των πολυάριθμων αναρχουμένων πολιτικών κομμάτων...».*¹⁶

Η ανασφάλεια που διακατείχε την αστική τάξη, έγινε εμφανέστερη το 1937, όταν προτάθηκε ένα είδος συλλογικής διαχείρισης του αυταρχικού καθεστώτος, δηλαδή, δημιουργίας μιας «οικουμενικής» δικτατορικής κυβέρνησης, με συνταγματικά περιορισμένες τις δικαιοδοσίες του Κοινοβουλίου, με απαγορευμένο το Κ.Κ.Ε, τις απεργίες και με τη διατήρηση της υποχρεωτικής διαιτησίας στις συλλογικές εργατικές διαφορές, ως λύση στη δικτατορία.¹⁷ Η αδυναμία των πολιτικών κομμάτων να ελέγξουν την κατάσταση και να υπερασπιστούν το κοινοβουλευτικό σύστημα, άνοιξε διάπλατα το δρόμο στο Μεταξά.

Γενικότερα, στο ευρωπαϊκό σκηνικό εκείνη την περίοδο το κλίμα οξύνθηκε και εκδηλώθηκε μια γενική κρίση των αστικών δημοκρατικών θεσμών, γεγονός που αναπόφευκτα επηρέασε και το ελληνικό πεδίο. Ο φασισμός εδραιώθηκε σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη, ενώ ο επανεξοπλισμός της Ρηνανίας από το Χίτλερ και η έκρηξη του ισπανικού εμφυλίου πολέμου

¹⁵Ο. π., σελ 102

¹⁶Μεταξάς, ο. π., σελ. 222

¹⁷Χατζηιωσηφ, ο. π., σελ. 486

άσκησαν ιδιαίτερες επιδράσεις στην ελληνική πολιτική. Μάλιστα, ο Μεταξάς δεν δίστασε να χαρακτηρίσει τον ισπανικό εμφύλιο, ως σκεύασμα μιας διεθνούς κομμουνιστικής συνωμοσίας για να αποδείξει στην άρχουσα τάξη την αναγκαιότητα της εγκαθίδρυσης της δικτατορίας.¹⁸

Κατά συνέπεια, ο κομμουνισμός αποτέλεσε τη βασικότερη αιτία εγκαθίδρυσης της και η συνεργασία των παραδοσιακών δυνάμεων υπήρξε δευτερεύοντα παράγοντα. Επίσης, η κοινοβουλευτική κρίση και οι συνθήκες που επικρατούσαν στην Ευρώπη διευκόλυναν την διαδικασία.

Αναμφίβολα, στη διαμόρφωση του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου συνέβαλαν στο μέγιστο βαθμό οι δύο συντελεστές του, ο Γεώργιος ο Β' και ο Ι. Μεταξάς. Ο Βασιλιάς υποστήριζε ότι ορθότερη θα ήταν η βασιλεία του στα πλαίσια μιας συνταγματικής μοναρχίας, όμως η ασταθής εσωτερική κατάσταση της χώρας και οι διεθνείς εξελίξεις μετέβαλαν την άποψη αυτή. Επιπλέον, θεωρούσε ότι για την ομαλή λειτουργία του κράτους και την εξασφάλιση της προσωπικής του θέσης, αλλά και της μοναρχίας στην κρατική εξουσία, έπρεπε να επιβληθεί μια διακυβέρνηση χωρίς σύνταγμα και κοινοβούλιο. Ο Μεταξάς υποστήριζε ότι ένα δικτατορικό πολίτευμα άρμοζε στην Ελλάδα εκείνη την περίοδο και, φυσικά, ήταν έτοιμος να αναλάβει το ρόλο του εκτελεστικού οργάνου του βασιλιά, εξαιτίας της αφοσίωσης του απέναντι στο βασιλικό θεσμό.¹⁹

Η αστάθεια του πολιτικού σκηνικού κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου απέδειξε ότι η ανασυγκρότηση του κυβερνητικού μηχανισμού θα πραγματοποιείτο με εξωσυνταγματική κυβέρνηση, της οποίας η χρονική διάρκεια θα εξαρτιόταν από τις εξωτερικές συγκυρίες και την πρόοδο που θα σημείωνε εντός της χώρας. Οι προθέσεις του Μεταξά και του Βασιλιά ακολουθούσαν την ίδια γραμμή και παρέκκλιναν στη διάρκεια της δικτατορίας, στο σημείο που ο δικτάτορας υποστήριζε ότι ο κοινοβουλευτισμός στο ελληνικό πεδίο ήταν κατεστραμμένος και δεν προσφερόταν για την επίλυση των προβλημάτων που ταλάνιζαν τη χώρα.

Εξετάζοντας την αρχική μορφή του καθεστώτος, διαπιστώνεται ότι τα ερείσματά του είχαν άμεση σχέση με του υποστηρικτές του. Σημαντικό έρεισμα του μονάρχη αποτελούσε η

¹⁸ Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Παραβατικές συμπεριφορές και καταστολή στην Ελλάδα κατά τον Μεσοπόλεμο: το παράδειγμα του Νομού Ιωαννίνων*, Εκδ. Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 2012, σελ 433

¹⁹ Γεώργιος Χριστόπουλος, «Νεώτερος Ελληνισμός από το 1913 ως το 1941», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος ΙΕ, Εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1978, σελ 382

ηγεσία του στρατού, γεγονός που του έδινε ελευθερία κινήσεων. Επίσης, η υποστήριξη της Βρετανίας, της οποίας αυξάνεται η επιρροή στην ελληνική επικράτεια κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Αρχικά, ο Μεταξάς δεν είχε στηρίγματα εξουσίας και η πολιτική του αδυναμία τον κατέστησε αδύναμο σε σχέση με τον Γεώργιο. Ωστόσο, η επιθυμία του να αναλάβει το ρόλο του εντολοδόχου του μοναρχικού θεσμού του έδιναν τη δυνατότητα δημιουργίας ενός αυταρχικού και αστυνομικού κράτους. Η θεσμική οργάνωση του καθεστώτος ήταν άμεσα εξαρτώμενη από το πολιτικό δυϊσμό που υπήρχε στην κρατική εξουσία. Οι φασιστικές πρωτοβουλίες του δικτάτορα στη διάθρωση των θεσμών δεν γίνονταν αποδεχτές από το βασιλιά όταν ξεπερνούσαν τα όρια.²⁰

Φυσικά, για τη δημιουργία μιας ολοκληρωμένης εικόνας της θεσμικής οργάνωσης επιβάλλεται η μελέτη των θεωρητικών κατασκευών που προτάθηκαν από τους ιδεολόγους της. Για παράδειγμα, στην αποδοχή του πρωταρχικού ρόλου του στέμματος, ως γνωστό φορέας της αρχής της εξουσίας αποτέλεσε ο Βασιλιάς διορίζοντας την υπεύθυνη κυβέρνηση. Εντούτοις, για να είναι εφικτή η κυβερνητική ενότητα διόριζε μόνο τον αρχηγό της κυβέρνησης και τα υπόλοιπα μέλη διορίζονταν κατόπιν προτάσεως του αρχηγού. Εξάλλου ο Μεταξάς θεωρούσε ότι η 4^η Αυγούστου προερχόταν από τον ίδιο το βασιλιά, ο οποίος ενέκρινε και ενέπνεε τις ενέργειες της κυβέρνησής του.²¹

Στο καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου ο λαός ανέλαβε «συμβουλευτικό» ρόλο υπό μορφή αντιπροσωπεύσεως σε τρία «συμβούλια», ένα για κάθε μια από τις τρεις εξουσίες: τη νομοθετική, την εκτελεστική και τη δικαστική. Στο διάστημα της δικτατορίας απαγορευόταν αυστηρά η παρουσία κομμάτων, τα οποία φυσιολογικά αποτελούσαν τη «φωνή» του λαού. Βέβαια, ένας τρόπος έκφρασης της θελήσεώς του ήταν το δημοψήφισμα. Τις αρχές αυτές θα μπορούσαμε να τις χαρακτηρίσουμε ως σταθερό συντελεστή μέσα στο πλήθος των ανοργάνωτων συνταγματικών ασαφειών και αντιφάσεων που εντοπίστηκαν στις απόψεις περί πολιτείας του Ι. Μεταξά και των θεωρητικών του καθεστώτος.²² Η στάση του λαού προς το καθεστώς συνέβαλε, εξ αντιθέσεως, σε μεγάλο βαθμό στη θεσμική του σκλήρυνση. Η αρνητική

²⁰ Νίκος Κ. Αλιβιζάτος, *Εισαγωγή στην Ελληνική Συνταγματική Ιστορία*, Εκδ. Αντ. Ν. Σακκουλά, Αθήνα- Κομοτηνή 1981, σελ 166

²¹ Ο. π, σελ 167

²² Χριστόπουλος, ο. π, σελ 383

εκδήλωση των πολιτών είχε ως αποτέλεσμα την λήψη μέτρων αστυνόμευσης, δίνοντας έτσι στο καθεστώς ένα σκληρό και πιο απομονωμένο χαρακτήρα.

Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της 4^{ης} Αυγούστου το καθεστώς υπέστη αλλαγές που επηρέασαν την άσκηση πολιτικής του, όμως δεν αλλοίωσαν την αρχική του μορφή και δομή. Στις αρχές του 1938, έγινε εμφανής η συστηματική τοποθέτηση μεταξικών ή και έμπιστων του καθεστώτος σε διάφορες θέσεις, αποδυναμώνοντας αθέλητα τη θέση του βασιλιά. Επίσης, το διάστημα εκείνο αυξήθηκε η επιρροή του δικτάτορα στις γενικές διοικήσεις, στις νομαρχίες και πάνω από όλα στα σώματα ασφαλείας. Η αλλαγή που είχε άμεση σχέση με τα ερείσματα των δύο φορέων εξουσίας έδωσε τη δυνατότητα, από το 1938 και έπειτα, να εγκαλεί κάποιος για «δικτατορία του Μεταξά», χωρίς όμως να αναιρείται ο ρόλος του βασιλιά. Ο ρόλος του Γεώργιου εξειδικεύτηκε στην εξωτερική πολιτική και στο στρατό, δηλαδή στους δύο σημαντικότερους τομείς σύστασης κράτους. Οι δύο θεσμοί ήταν αλληλοεξαρτώμενοι, αφού σε περίπτωση πτώσης του ενός αυτομάτως σήμαινε και την πτώση του άλλου.

Το δικτατορικό καθεστώς θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα αστυνομικό καθεστώς με ολοκληρωτικές και φασίζουσες τάσεις, οι οποίες δεν πραγματοποιήθηκαν σε τέτοιο βαθμό ώστε να επηρεάζουν την δομή του υφιστάμενου κράτους, μετέβαλαν όμως τους κυβερνητικούς μηχανισμούς. Ο Μεταξάς αναλαμβάνοντας ένα μεγάλο μερίδιο στο κυβερνητικό του έργο, κατόρθωσε να καλύψει το κενό που προερχόταν από την έλλειψη συνεργατών και οπαδών. Έχοντας τα ηνία της εξουσίας διαφύλαξε τα χαρτοφυλάκια των Ένοπλων Δυνάμεων, τα οποία συνδυάστηκαν με τις εξωτερικές υποθέσεις. Ασκούσε ιδιαίτερο έλεγχο στους υπουργούς Εργασίας, Τύπου, Αγορανομίας και Δημόσιας Ασφάλειας, ενώ προέβη σε προσθήκες σε τομείς θρησκείας και εκπαίδευσης.

Η εύρεση κατάλληλων προσώπων για την ανάληψη των υπουργικών καθηκόντων αποτελούσε δύσκολο έργο για τον δικτάτορα, αφού επεδίωκε την ολοκλήρωση των απόψεων περί κράτους που ο ίδιος οραματιζόταν, γεγονός που αντικατοπτρίζεται στο ημερολόγιο και στους λόγους του. Η αυταρχικότητα και καχυποψία απέναντι σε κυβερνητικά μέλη οδήγησε

στην παραίτηση αρκετών προσώπων, των οποίων οι ικανότητες ήταν ήδη αναγνωρισμένες από το ευρύ κοινό.²³

Εξετάζοντας προσεχτικά τα προσωπικά δεδομένα των υπουργών, διαπιστώνεται ότι, απ' αυτούς λίγοι ασχολήθηκαν με τα πολιτικά δρώμενα τα προηγούμενα χρόνια, παρά τις έντονες πιέσεις που ασκούσε ο βασιλιάς για την αποδοχή πολιτικών στον κυβερνητικό μηχανισμό. Ουσιαστικά, ο Μεταξάς επεδίωκε την αποκοπή του από τον παλιό πολιτικό κόσμο και την άσκηση της εξουσίας με αποκλειστικά δικούς του όρους.²⁴ Θεώρησε ότι, οι υπουργοί έπρεπε να αναλαμβάνουν τα υπουργεία ανάλογα με την ιδιότητα τους, δηλαδή τραπεζίτες στην οικονομία κ.ο.κ. Εξίσου σημαντικό στοιχείο αποτελεί ότι, μεγάλο ποσοστό των υπουργών στο παρελθόν υπηρέτησαν ως αξιωματικοί στις Ένοπλες Δυνάμεις, και κυρίως εκείνοι που συμμετείχαν στο φιλοβασιλικό κίνημα του 1923. Από την έρευνα προκύπτει, ότι σε επαγγελματικό επίπεδο οι περισσότεροι ασκούσαν το επάγγελμα του τραπεζίτη. Στον κοινωνικό τομέα ανήκαν στην κοινωνική ελίτ, αφού πρώτα ανήλθαν στις υψηλότερες βαθμίδες του επαγγέλματός τους.

Στη σχετική βιβλιογραφία επισημαίνεται ότι τα κυβερνητικά στελέχη του καθεστώτος αποτελούσαν υποστηρικτές του Μεταξά και δεν προέρχονταν από τα λαϊκά στρώματα, εξαιτίας της απομόνωσης της δικτατορίας από αυτά. Αποτέλεσμα της κατάστασης ήταν ο αποκλεισμός ικανών στελεχών, ενώ ακόμη και τα πρόσωπα που ανέλαβαν καθήκοντα, δεν ανέπτυξαν δημιουργικές πρωτοβουλίες, πρόβλημα που επίσης πήγαζε από τον ίδιο το δικτάτορα.

Η 4^η Αυγούστου δεν ήταν αποτέλεσμα επανάστασης, επέμβασης ένοπλων δυνάμεων, είτε εμφυλίου πολέμου και, ως εκ τούτου, δεν παρουσιάζει καμία ομοιότητα με την άνοδο του Χίτλερ και του Μουσολίνι στην εξουσία. Σε καμία περίπτωση δεν χαρακτηρίζεται ως φασισμός, αφού αποτελούσε τη συνέχεια μια άλλης μορφής διακυβέρνησης των αστικών στρωμάτων, με τη συγκατάθεση της μοναρχίας. Πρόκειται για ένα σύστημα διακυβέρνησης που δανείστηκε το σύστημα σκέψης και τις μεθόδους του φασισμού, για να δημιουργήσει τη δική του ιδεολογία.²⁵

Η έλλειψη ιδεολογίας γνωστοποιήθηκε το 1938 από τους κύκλους των διανοούμενων στο περιοδικό «Νέο Κράτος», με τη διατύπωση ότι οι ιδέες του καθεστώτος δεν

²³D.H. Close, «Τα ερείσματα της Δικτατορίας του Μεταξά», *Ο Μεταξάς και η εποχή του*, Εκδ. Ευρασία, Αθήνα 2009, σελ 24-25

²⁴Ο. π, σελ 27

²⁵Ελένη Μαχαίρα, *Η Νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου*, Εκδ. Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Αθήνα 1987, σελ 23

αποκρυσταλλώθηκαν. Μελετώντας τους λόγους του Μεταξά, τα διαγγέλματα του Βασιλιά και τις νομοθετικές ρυθμίσεις επιτρέπεται η διάκριση ορισμένων θεμελιακών ιδεολογικών αρχών.²⁶ Εξάλλου ο ίδιος ο εμπνευστής της 4^{ης} Αυγούστου, ο Μεταξάς, λίγες εβδομάδες πριν από το θάνατό του στις αρχές Ιανουαρίου 1941, στο «Τετράδιο των σκέψεών» του, κατέγραψε τα βασικά συστατικά της ιδεολογίας του. Συγκεκριμένα:

*«Η Ελλάς έγινε από της 4^{ης} Αυγούστου Κράτος αντικομμουνιστικό, Κράτος αντικοινοβουλευτικό, Κράτος ολοκληρωτικό. Κράτος με βάση αγροτική και εργατική, και κατά συνέπεια αντιπλουτοκρατικό. Δεν είχε βέβαια κόμμα ιδιαίτερο να κυβερνά. Αλλά κόμμα ήταν ο λαός, εκτός από τους αδιόρθωτους κομμουνιστές και τους αντιδραστικούς παλαιοκομματικούς».*²⁷

Δηλαδή, ο αντιφιλελευθερισμός, ο αντικομμουνισμός, ο αντικοινοβουλευτισμός, ο ολοκληρωτισμός και ο αντικαπιταλισμός αποτελούσαν τα βασικά στοιχεία της μεταξικής ιδεολογίας, έχοντας ως κοινό παρονομαστή το «Εθνικό Κράτος» ή «Νέο Κράτος», επιδιώκοντας τη δημιουργία του «Τρίτου Ελληνικού Πολιτισμού».

Η Μεταξική ιδεολογία ήταν αντίθετη στην ελευθερία που προέβαλε ο φιλελευθερισμός, γιατί θεωρούσε ότι η απόλυτη ελευθερία του ατόμου αποτελούσε ουτοπία μέσα σε ένα οριοθετημένο κοινωνικό σύνολο. Προέβαλε την ηθική ελευθερία, προερχόμενη από τη συνείδηση και τη βούληση του ατόμου, που θα οδηγούσε στην αποδοχή και ανάδειξη του καλού. Σύμφωνα με αυτή, οι κανόνες που υφίστανται στο κράτος αποσκοπούσαν την εκλογίκευση των πολιτών με παρεμβατική συμπεριφορά. Επίσης, επεδίωκε τη χειραγώγηση του ατόμου στα πλαίσια των ιδεωδών του εθνικού συνόλου.²⁸ Ο κοινοβουλευτισμός θεωρήθηκε ως μοχλός άσκησης πολιτικής εξουσίας φιλόδοξων πολιτικών και στενοκέφαλων θεωρητικών.²⁹ Σύμφωνα με το μεταξικό καθεστώς τα πολιτικά πρόσωπα εκμεταλλεζόμενα την ακρισία και αμάθεια του λαού, χρησιμοποιώντας ορθούς προπαγανδιστικούς μηχανισμούς καταλάμβαναν την εξουσία,

²⁶ Γεωργία Κοντού, *Η πολιτική και κοινωνική ιδεολογία της 4^{ης} Αυγούστου και ο τρόπος με τον οποίο αυτή επηρέασε την εκπαίδευση και τη νεολαία (Ε.Ο.Ν)*, Διδακτορική Διατριβή, Ιωάννινα 2013, σελ. 102

²⁷ Ιωάννης Π. Μεταξάς, *Λόγοι και Σκέψεις, 1817-1941*, Τόμος Β', Εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1969,

²⁸ Κοντού, ο. π., σελ. 103-105

²⁹ Παναγιώτης Νούτσος, «Συνιστώσες της ιδεολογίας του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου», *Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση*, Εκδ. Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1989, σελ. 64

ενώ θεωρούνταν υπεύθυνοι για την κοινωνική και την πολιτική αταξία,³⁰ την εθνική και την ανθρώπινη φθορά. Επιπλέον, κατακρινόταν η αρχή της πολιτικής ισότητας, που έδινε το δικαίωμα σε όλους τους πολίτες να συμμετέχουν στην εξουσία, κατόπιν ψηφοφορίας και αποτελούσε κύριο συστατικό της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Ο ιδρυτής του καθεστώτος υποστήριζε ότι με την εισαγωγή του πολιτεύματος στη Ελλάδα, ο κοινοβουλευτισμός ερχόταν σε συνεχή ρήξη με το υπάρχον Σύνταγμα. Όπως για παράδειγμα, ενώ ο κοινοβουλευτισμός εκπροσωπούσε τα συμφέροντα του φεουδαρχισμού, το Σύνταγμα εξέφραζε τη θέληση του λαού. Η δημιουργία διαφόρων κομμάτων και ιδεολογιών ευθυνόταν στο μέγιστο βαθμό για τη διαίρεση και το διχασμό των Ελλήνων.³¹

Ως γνωστό, βασικό πρόσχημα της επιβολής της δικτατορίας αποτέλεσε ο κομμουνιστικός κίνδυνος, γεγονός που αντικατοπτρίζει τη στάση που ακολούθησε το καθεστώς. Οι υποστηρικτές της θεωρούσαν πιο επικίνδυνο τον κομμουνισμό από τον φιλελευθερισμό και παράλληλα, υπεύθυνο για τα δεινά του ελληνικού λαού, κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου.³² Οι δημιουργοί επισήμαιναν ότι επρόκειτο για ένα σύστημα που θα επέφερε την κοινωνική και την οικονομική οπισθοδρόμηση, τη διαστρέβλωση της ηθικής πολιτικής, την οριστική παύση της ατομικότητας και τη βαρβαρότητα σε επίπεδο ιδεολογίας.³³ Σύμφωνα με αυτούς, επρόκειτο για ευρωπαϊκό σκεύασμα προσμίξεων που επεδίωκε την καταστροφή της θρησκείας και της οικογένειας, δύο από τα σημαντικότερα συστατικά της μεταξικής ιδεολογίας, γι' αυτό έπρεπε να καταπολεμηθεί. Ο Μεταξάς υποστήριξε ότι ο κομμουνισμός δεν ήταν οικονομικό σύστημα, όπου οι πηγές πλούτου και παραγωγής θα ανήκαν στην κοινωνία, όπως διακήρυττε η μαρξιστική οικονομική θεωρία, αλλά ένα είδος πρωτόγονης θρησκείας που στόχευε στην κοινωνική ταραχή και στην καταστροφή των υλικών αγαθών. Κατά τη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας, ο αντικομμουνισμός εκδηλώθηκε με ποικίλους τρόπους, όπως ήταν η εξάρθρωση του κομμουνιστικού μηχανισμού, οι εκτοπισμοί, οι δηλώσεις μετάνοιας και η δημόσια καύση βιβλίων.

³⁰Γιώργος Κόκκινος, *Η Φασίζουσα ιδεολογία στην Ελλάδα*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1989, σελ 56-57

³¹Ιωάννης Μεταξάς, *Αι ιδέαι του Μεταξά δια την Ελλάδα και τον Ελληνισμό*, Εκδ. Πυρσός, Αθήνα 1952, σελ 75

³²Jon V. Kofas, *Authoritarianism in Greece the Metaxas regime*, *Bolder.East European Monographs*, Distributed by Columbia University press New York 1983 σελ 56

³³Κόκκινος, ο. π, σελ 59

Στην προσπάθεια του καθεστώτος να μετατραπεί σε ολοκληρωτικό, θεωρούσε ότι, το κράτος επέφερε τη νομική τάξη του Έθνους, υπηρετούσε τα συμφέροντα του εθνικού συνόλου και έχοντας ως ηθική επιταγή το παρελθόν ενεργούσε για το συμφέρον του μέλλοντος και του παρόντος.³⁴ Αναλαμβάνοντας το ρόλο του εθνικού φορέα έθετε ως αξίες την εθνική ενότητα και την υποταγή στην εξουσία, προστάτευε την οικογένεια, τη θρησκεία και παρουσίαζε τη σημασία της εργασίας.³⁵ Επιπλέον, παρότρυνε τους πολίτες να αντιληφθούν τα καθήκοντά τους, να ενωθούν και να συνεργαστούν υπό το πέπλο της οργανωμένης κρατικής εξουσίας. Κατά συνέπεια, το κράτος δεν κατόρθωσε να γίνει ολοκληρωτικό, κυρίως εξαιτίας της απουσίας ενός φασιστικού κινήματος που θα κινητοποιούσε τις μάζες και του δυισμού της εξουσίας με το Βασιλιά Γεώργιο.

Σύμφωνα με την μεταξική ιδεολογία, ο καπιταλισμός ήταν καταλυτικός παράγοντας στις καταξιωμένες παραδοσιακά ηθικές αρχές, αφού αποκλειστικό στήριγμά του ήταν τα υλικά συμφέροντα. Πρόβαλε την προστασία της κρατούσας τάξης εις βάρος των εργαζομένων, με αποτέλεσμα η έννοια του έθνους να εξαφανίζεται και το κράτος να μετατρέπεται σε βασίλειο των ισχυρών ομάδων πίεσης. Επίσης, συνέβαλε στη μηχανοποίηση της ζωής και στην κοινωνική ανισορροπία.³⁶ Γενικά, η «4^η Αυγούστου» διακήρυττε ότι η οικονομική αξία δεν εντασσόταν στην ύψιστη θέση, στην ιεράρχηση αξιών και σκοπός της ήταν η γενική διεύθυνση της οικονομίας από το κράτος.³⁷

Το μεταξικό καθεστώς αποσκοπώντας την αυταρχική διαμόρφωση της χώρας με την αναζωογόνηση των πατροπαράδοτων αξιών, έθεσε ως βάση εξουσιών την αφηρημένη έννοια του έθνους αντί τη λαϊκή κυριαρχία.³⁸ Το έθνος αποτελούσε το κοινωνικό σύνολο των μεταστάντων, των ζώντων και των επιγενομένων μελών της εθνικής κοινότητας.³⁹ Τα άτομα συνδέονταν με κοινωνικές σχέσεις και την κοινή πατρίδα, φυλή, καταγωγή, γλώσσα, θρησκεία, πολιτισμό, νοοτροπία, ιστορία, παραδόσεις, ήθη και έθιμα.⁴⁰ Το έθνος θεωρείτο έννοια ήθους, ποιότητας και διαχρονικότητας. Τα όρια του έθνους τέθηκαν από την ελληνική γη, την ελληνική

³⁴Νούτσος, ο. π, σελ 69

³⁵Κοντού, σελ 138

³⁶Κόκκινος, ο. π, σελ 56

³⁷Νούτσος, ο. π, σελ 64

³⁸ Κόκκινος, ο. π, σελ 72

³⁹ Ο. π, σελ 73

⁴⁰Κόντου, ο. π, σελ 187

θάλασσα και δεν το καθόριζε η γλώσσα. Ο εθνικισμός του καθεστώτος λάμβανε τη μορφή της εθνικής βούλησης και εκδηλωνόταν αυτόνομα στο πολιτικό πεδίο. Στην προκειμένη περίπτωση, παρουσίαζε ένα βασικό μειονέκτημα, αυτό της ελλείψεως του κοινωνικού περιεχομένου, το οποίο αναπληρώθηκε με την εξουδετέρωση στοιχείων ατομικισμού, λιμπεραλισμού και ιστορικού υλισμού στο σύνταγμα και την ιδεολογία, ενώ εφάρμοσε καινούργιους πολιτικούς και κοινωνικούς θεσμούς που προέρχονταν από το φασισμό. Έτσι, από το θεσμοθετημένο εθνικισμό, θα γεννιόταν ο ελληνικός ολοκληρωτικός εθνικισμός.

Επίσης, για την 4^η Αυγούστου, η ομαλή λειτουργία της τάξης των αγροτών και εργατών σήμαινε κοινωνική ισορροπία, αφού όπως υποστήριζε ο Μεταξάς, αποτελούσαν τη βάση της κοινωνικής πυραμίδας, στην οποία στηριζόταν η εξέλιξη του έθνους και της χώρας. Συγκεκριμένα, ο δικτάτορας για την τάξη των αγροτών επισήμανε:

*«Εις τον αγρότην, τον κύριον εργάτην παραγωγής, της πραγματικής παραγωγής νέων αγαθών, πρέπει να συγκεντρώσουμε όλοι οι Έλληνες την στοργή μας. Διότι αποτελούν την υγιεστέρα στο σώμα και την ψυχή μερίδα, της όλης Ελληνικής Κοινωνίας. Διότι ο αγρότης, είναι ο πρώτος και άμεσος δημιουργός οικονομικών αγαθών, και συνεπώς του εθνικού πλούτου. Και διότι αποτελεί την πηγή από την οποία έρχεται κάθε φορά το καινούργιο ανθρώπινο υλικό, που εισρέει στο πόλεις και στην αστική τάξη, αντικαθιστά τα διαρκώς φθιρόμενα αυτής στοιχεία, και ανανεώνει αυτά. Συνεπώς, είναι η πηγή που ανανεώνει το αίμα του ελληνικού λαού».*⁴¹

Η ευμενής στάση του καθεστώτος προς την αγροτική τάξη δικαιολογείται εν μέρει, εφόσον αποτελούσε την πολυπληθέστερη τάξη και θα ήταν εφικτή η κινητοποίηση των μαζών προς όφελος της δικτατορίας. Επιπλέον, η οικονομική ευημερία της χώρας στηριζόταν στην αγροτική οικονομία, επομένως η ανέλιξη του αγροτικού κόσμου προάγγελε την ευημερία του έθνους, αλλά και την ύπαρξή του. Όσον αφορά στην εργατική τάξη, σημαντική προϋπόθεση για την πρόοδο του ελληνικού χώρου αποτελούσε η συνεργασία μεταξύ των μελών της. Στο σημείο αυτό, επιβαλλόταν η συνεργασία μεταξύ εργοδοτών και εργατών, έτσι το κράτος δεν θα αναλάμβανε το ρόλο του «διαιτητή» και θα ασχολείτο αποκλειστικά με την εθνική οικονομία

⁴¹Ιωάννης Μεταξάς, *Αι ιδέαι του Μεταξά δια την Ελλάδα και τον Ελληνισμό*, Εκδ. Πυρσός, Αθήνα 1952, σελ 113-114

και εργασία.⁴² Ο εργάτης ήταν ένας από τους κυριότερους παράγοντες της εθνική οικονομίας, γι' αυτό έπρεπε να προστατευτεί από το κράτος για να επέλθει η αναβάθμιση του βιοτικού επιπέδου και της κοινωνικής θέσης του. Δεν αποτελεί τυχαία η στάση αυτή του καθεστώτος προς τις δύο τάξεις, διότι θεωρείτο ότι ο Κομμουνισμός εκμεταλλεύομενος την κοινωνική δυσφορία, κυρίως στα αστικά κέντρα, θα λάβανε την εξουσία.⁴³ Έτσι, με την παραχώρηση δικαιωμάτων και μέτρων υπέρ των τάξεων, θα εξαφανιζόταν οποιαδήποτε κομμουνιστική απειλή.

Η εγκαθίδρυση της 4^η Αύγουστου δεν θα γινόταν εφικτή και ο Μεταξάς δεν θα καταλάμβανε το αξίωμα του αρχηγού της Κυβέρνηση, χωρίς τη συγκατάθεση του βασιλιά, σημαίνοντας αυτομάτως ότι Θρόνος κατείχε σημαντική θέση στην ανάδειξη του καθεστώτος. Ο βασιλικός θεσμός θεωρήθηκε ως θεμέλιο του εθνικού οικοδομήματος και φορέας διατήρησης της ενότητας και ανεξαρτησίας της πατρίδας. Επομένως, η σταθεροποίησή του στο κρατικό σώμα αποτελούσε από τις σημαντικότερες επιδιώξεις της δικτατορίας.⁴⁴

Στη μεταξική ιδεολογία το τρίπτυχο Πατρίδα-Θρησκεία-Οικογένεια αποτέλεσαν τα τρία ιδανικά που διατήρησαν την ελληνική φυλή στην πάροδο του χρόνου και θα εξασφάλιζαν τη μελλοντική αναγέννηση. Η έννοια της πατρίδας συνδεόταν άμεσα με την έννοια του έθνους και του εθνικισμού και σε αντίθεση με τα φασιστικά καθεστώτα της Ευρώπης, ο μεταξικός εθνικισμός παρέμεινε εντός των ελληνικών ορίων. Οι εκπρόσωποι του καθεστώτος απάντησαν στην αμφισβήτηση της ελληνικής φυλής, χρησιμοποιώντας ως πρόσχημα ότι το ελληνικό στοιχείο επιβίωσε στους αιώνες, εξαιτίας της υπεροχής, της ιστορικής και της βιολογικής ηλικίας του Έλληνα.⁴⁵ Επίσης, η θέση της χώρας παρουσίαζε πλεονεκτήματα σε σχέση με τις άλλες, διότι κατόρθωσε να διατηρήσει την ορθή αναλογία μεταξύ αστικού και αγροτικού πληθυσμού, ήταν κοντά στις παλιές ηπείρους και ήταν κομβικό σημείο για τις συγκοινωνίες των Νότιων Θαλασσών. Θεωρούσαν ότι, η μετανάστευσή αλλοίωνε το έθνος, γιατί απορροφούσε τους Έλληνες από την ελληνική γη και εξασθενούσε τη συναίσθηση της ελληνικής πραγματικότητας στη δεύτερη ή τρίτη γενιά των απόδημων Ελλήνων.⁴⁶ Η πατρίδα ταυτιζόταν και με το Κράτος, το οποίο αποτελούσε διαχρονική αξία και η διάρκεια του

⁴²Ο.π, σελ 120-121

⁴³Αλέξανδρος Κιτρορέφ, «Οι Έλληνες αγρότες: από τη δικτατορία στη Κατοχή», *Ο Μεταξάς και η εποχή του*, Εκδ. Ευρασία, Αθήνα 2009, σελ 109

⁴⁴Κόντου, ο. π, σελ 182

⁴⁵Μαχαιρά, ο. π, σελ 42

⁴⁶Ο. π, σελ 44-45

εξαρτιόταν από την ισχύ του και το αντίστροφο. Επιπλέον, πατρίδα σήμαινε και λαός, για το λόγο αυτό ο Μεταξάς ευνόησε τα κοινωνικά στρώματα της εργατικής και αγροτικής τάξης, σε αντίθεση με την μεγαλοαστική τάξη, η οποία σύμφωνα μ' αυτόν ήταν ανώφελη στο κοινωνικό σύνολο. Η γλώσσα της πατρίδας έπρεπε να συμβαδίζει με την εξελικτική πορεία του νέου Έθνους και γι' αυτό το λόγο υποστήριξε τη δημοτική.⁴⁷ Επίσης, η σταθεροποίηση του θρησκευτικού αισθήματος, θα επέφερε τη διατήρηση του ελληνικού πολιτισμού επί χιλιετηρίδες και θα αποτελούσε απάντηση στην κλυδωνισμένη θρησκευτικότητα του ελληνικού λαού, αποτέλεσμα της αποτυχίας της Μεγάλης Ιδέας· γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα, τη λήψη ευνοϊκών μέτρων προς την Εκκλησία και τον Κλήρο. Ο θρησκευτικός παράγοντας ήταν ένα ισχυρό όπλο για την αποκοπή των κομμουνιστικών διεισδύσεων στην ελληνική κοινωνία.⁴⁸

Ο θεσμός της οικογένειας ήταν το βασικό στοιχείο του τρίπτυχου Πατρίς-Θρησκεία-Οικογένεια, αφού ήταν ο σημαντικότερος παράγοντας ύπαρξης και επιβολής του καθεστώτος. Όταν ανέλαβε την εξουσία, η ελληνική κοινωνία είχε πειστικό χαρακτήρα, στόχευε στη διαιώνιση του είδους και ήταν αντίθετη στις ατομικότητες. Η δικτατορία αφήνοντας ανέπαφο τον ήδη υπάρχοντα κορμό του οικογενειακού θεσμού, κήρυξε τη συνέχιση της παράδοσης, την επίμονη αναζήτηση του προγονικού δέντρου, την πατριαρχική ανατροφή των παιδιών, ιδιαίτερα των κοριτσιών.⁴⁹ Αξιοσημείωτη αποτελούσε η άποψη του Μεταξά για την Ελληνίδα γυναίκα, την οποία θεωρούσε πραγματικό αρχηγό της οικογένειας, φύλακα της εθνικής παράδοσης και πομπό των ιδανικών του έθνους προς τα παιδιά της Ελλάδας.⁵⁰ Επιπλέον, η εργαζόμενη γυναίκα γινόταν αποδεκτή, εάν οι οικονομικές ανάγκες της οικογένειας το επέτρεπαν. Αλλά σε άλλες περιπτώσεις, η παρουσία της γυναίκας έξω από το σπίτι ήταν επικίνδυνη, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι γυναίκες πρωτοστατούσαν σε απεργίες, οι οποίες μάλιστα κατέληγαν σε φυλακίσεις, ιδιαίτερα μετά το Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Το Νέο Κράτος της 4^{ης} Αυγούστου χαρακτηρίστηκε ως Εθνικό Κράτος, η πολιτική εξουσία ανάβλυζε από το ίδιο το έθνος και πεδίο παραγωγής της πολιτικής εξουσίας αποτελούσε

⁴⁷Ο. π, σελ 47

⁴⁸Ο. π, σελ 51-53

⁴⁹Ο. π, σελ 67-68

⁵⁰Μεταξάς, ο. π, σελ 127

το μεταξικό καθεστώς.⁵¹ Το Νέο Εθνικό Κράτος ήταν η λύση στους προϋπάρχοντες προβληματικούς κρατικούς θεσμούς και νομικούς τύπους. Η κρατική εξουσία ήταν ο εκφραστής της λαϊκής θέλησης και όχι της ατομικής θελήσεως των ανθρώπων, που αποτελούσαν το πληθυσμό του έθνους. Το Εθνικό Κράτος δεν έφερε συγκεκριμένη θεωρία, εξαιτίας των συγκυριών που το επέβαλαν, αλλά και εξαιτίας της αποφυγής οποιασδήποτε αντιγραφής ξένων πολιτικών συστημάτων. Η θεωρία θα προσαρμοζόταν στα έθιμα, στις παραδόσεις και στις υφιστάμενες ανάγκες του λαού.⁵²

Σύμφωνα με το μεταξικό καθεστώς η συγκρότηση του κράτους πραγματοποιήθηκε για την εξυπηρέτηση του έθνους και η σχέση μεταξύ τους, ήταν σχέση σκοπού προς μέσο. Για το λόγο αυτό, οι πολιτικές επιδιώξεις ταυτίζονταν με τις εθνικές.⁵³ Στου κόλπους του Εθνικού κράτους, η κυβέρνηση ασκούσε νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική⁵⁴ εξουσία, γεγονός που επέτρεπε τη δημιουργία των κατευθυντήριων πολιτικών γραμμών και το συντονισμό όλων των ηθικών κοινωνικών και οικονομικών δυνάμεων της χώρας για την επίτευξη του εθνικού στόχου.⁵⁵

Αναμφίβολα, συνδετικός κρίκος μεταξύ κράτους και έθνους υπήρξε ο αρχηγός.⁵⁶ Η 4^η Αυγούστου συστήνοντας μια καινούργια ιδεολογία και ένα νέο κρατικό μόρφωμα προϋπόθετε μια ισχυρή ηγετική προσωπικότητα⁵⁷, έτσι ο Μεταξάς παρουσιάστηκε ως χαρισματικός ηγέτης. Με τον τρόπο αυτό, δικαιολογήθηκε η κατάληψη της εξουσίας από τη δικτατορία και προδιάθετε μια επικείμενη αναγέννηση του έθνους. Επιπλέον, ο δικτάτορας έχοντας το χαρακτηρισμό αυτό, κατόρθωσε να ανυψωθεί στα μάτια των πολιτών του Νέου κράτους, αφού, επιπλέον, θεωρείτο ότι υποστηριζόταν από τον Βασιλιά.

Ο Γ' Ελληνικός Πολιτισμός αποτέλεσε από τους κυριότερους στόχους του καθεστώτος και της ΕΟΝ. Το περιεχόμενο του δεν ολοκληρώθηκε ποτέ και παρέμεινε στο στάδιο των

⁵¹Κόκκινος, ο. π, σελ 78

⁵²Κοντού, ο. π, σελ 237

⁵³Κόκκινος, ο. π, σελ 78

⁵⁴Η κυβέρνηση εκμεταλλευόμενη τις συνθήκες των προηγούμενων χρόνων χειραγώγησε το δικαστικό σώμα με την τροποποίηση βασικών κανόνων της κοινωνικής νομοθεσίας. (Μιχάλης Πικραμένος, «Η κατάλυση της Δικαστικής ανεξαρτησίας από το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου», *Ο Μεταξάς και η εποχή του*, Εκδ. Ευρασία, Αθήνα 2009, σελ 105)

⁵⁵Κόντου, ο. π, σελ 42

⁵⁶Νούτσος, ο. π, σελ 65

⁵⁷Κοντού, ο. π, σελ 248

απροσδιόριστων γενικοτήτων.⁵⁸ Ήταν προϊόν της πολιτιστικής αφύπνισης των Ελλήνων στο Νέο Κράτος και απάντηση στη γενική ιδεολογική αμφισβήτηση.⁵⁹ Ως αρχικό στοιχείο της μεταξικής ιδεολογίας, όλες οι δραστηριότητες του κράτους έκλιναν προς αυτόν.⁶⁰ Ο Γ΄ Ελληνικός Πολιτισμός θα αναλάβανε το ρόλο του συνεχιστή του πολιτισμού της Αρχαίας Αθήνας και του Βυζαντίου και θα ήταν ο τέλειος πολιτισμός, αφού θα συνδύαζε τα εκλεκτά στοιχεία και των δύο. Όπως γράφει η Ελένη Μαχαιρά στο έργο της «*Η Νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου*»:

Οι δύο προηγούμενοι πολιτισμοί δεν υπήρξαν τέλειοι, δηλώνει το μεταξικό καθεστώς. Ο πρώτος ελληνικός πολιτισμός, ο αρχαίος, δημιούργησε έργα τέχνης αλλά υστερούσε σε θρησκευτικό συναίσθημα. Ο δεύτερος ελληνικός πολιτισμός, ο βυζαντινός, χαρακτηριζόταν από θρησκευτικό συναίσθημα αλλά δεν δημιούργησε σημαντικά έργα τέχνης. Τέλειος θα είναι ο τρίτος, γιατί είναι πολιτισμός «ηθικός», ο οποίος μεταφράζεται σε «αφοσίωση στο Κράτος», «υποταγή των πολιτών», «κατάργηση της πάλης των τάξεων και συμμαχία αυτών». Πνευματικός πολιτισμός σήμαινε αποικιοκρατία. Να κατακτήσει η Ελλάδα με το πνεύμα της, το πνεύμα και όχι τα εδάφη άλλων χωρών.⁶¹

⁵⁸Κωνσταντίνος Σαράντης, «Η Ιδεολογία και ο Πολιτικός χαρακτήρας του καθεστώτος Μεταξά», *Ο Μεταξάς και η εποχή του*, Εκδ. Ευρασία, Αθήνα 2009, σελ 49-50

⁵⁹Κοντού, ο. π, σελ 277

⁶⁰Ο. π, σελ 278

⁶¹Μαχαιρά, ο. π, σελ 34

3. Η Εσωτερική πολιτική της 4^{ης} Αυγούστου στην Κοινωνία και στην Οικονομία.

Ο Μεταξάς αναλαμβάνοντας την εξουσία, όπως ήταν αναμενόμενο επεδίωξε την κάθαρση του πολιτικού χώρου από εκπροσώπους των αντίπαλων παρατάξεων. Η 4^η Αυγούστου ήταν ένα αστυνομικό καθεστώς, με επικεφαλής τον υφυπουργό Ασφαλείας, Κωνσταντίνο Μανιαδάκη⁶², ο οποίος κατόρθωσε να φέρει εις πέρας το έργο του με μεγάλη επιτυχία, αφού κατά την τετραετία της δικτατορίας δε σημειώθηκε καμία μεγάλη εξέγερση.

Τα κόμματα έδειξαν την έντονη δυσαρέσκεια τους απέναντι στο καθεστώς, απ' την πρώτη στιγμή της εγκαθίδρυσης του καθώς διαμαρτυρήθηκαν στο Γεώργιο Β' και απαίτησαν την επαναφορά της συνταγματικής τάξης.⁶³ Λίγες εβδομάδες αργότερα, το ίδιο έπραξε και ο Ι. Θεοτόκης. Το κόμμα των Φιλελευθέρων μέχρι τα τέλη του Δεκέμβρη του 1936, δεν προέβη σε κανένα διάβημα προς το βασιλιά εναντίον της δικτατορίας. Ο Μεταξάς δεν τήρησε την υπόσχεση του για επαναφορά των απότακτων, έτσι ο Θ. Σοφούλης στις 29 Δεκεμβρίου έστειλε υπόμνημα στο βασιλιά.⁶⁴ Σημαντικό πλήγμα για τη βενιζελική παράταξη αποτέλεσε ο θάνατος του Α. Παπαναστασίου, ο οποίος ήταν από τα σημαντικότερα στελέχη της. Τον Ιανουάριο του 1937, τα πολιτικά κόμματα έστειλαν υπόμνημα στον βασιλιά με το πρόγραμμα που θα εφαρμοζόταν, εάν διαδέχονταν την δικτατορία. Σύμφωνα με αυτό, προβλεπόταν ριζική συνταγματική μεταρρύθμιση, με ενίσχυση της βασιλικής εξουσίας και περιορισμό του κοινοβουλευτισμού.⁶⁵ Το 1938 οι αντιδράσεις των κομμάτων οξύνθηκαν με αποτέλεσμα να συλληφθούν και να εκτοπιστούν πολιτικά πρόσωπα, με πιο τραγική περίπτωση του Α. Μιχαλακόπουλου, ο οποίος πέθανε στην εξορία του.

Η έντονη δυσαρέσκεια εκδηλώθηκε μέσα από τον Παράνομο Τύπο και διάφορες οργανώσεις. Η *Παλιγγενεσία* ήταν η πρώτη παράνομη εφημερίδα που εκδόθηκε στις 5 Αυγούστου το 1937, με εκδότη τον πρώην υπουργό Κ. Αγγελόπουλο. Στη σύντομη ζωή της, η *Φιλική Εταιρεία*, κυκλοφόρησε εφημερίδα, προκηρύξεις στον ελληνικό λαό, στους ανώτατους δικαστικούς, στους καθηγητές του Πανεπιστημίου, στον πολιτικό κόσμο, με σκοπό την καταπολέμηση της δικτατορίας και τη διάδοση των αρχών της δημοκρατίας. Μια άλλη οργάνωση

⁶² Θάνος Μ. Βερέμης- Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Νεότερη Ελλάδα*, Εκδ. Πατάκη, 4^η Έκδοση, Αθήνα 2013

⁶³ Μαυρογορδάτος, ο. π, σελ 30

⁶⁴ Γρηγόριος Δαφνής, *Η Ελλάδα μεταξύ δύο πολέμων*, Τόμος Β', Εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1974, σελ 425

⁶⁵ Μαυρογορδάτος, ο. π, σελ 31

ήταν η *M.E.O.* (Μυστική Επαναστατική Οργάνωση), η οποία ιδρύθηκε τον Μάρτιο του 1938 από τον ταγματάρχη Επαμ. Τσέλλο και ο πυρήνας της αποτελείτο από στελέχη του Εθνικού Ενωτικού Κόμματος, δημοσιογράφους και κατώτερους αξιωματικούς. Οι αξιωματικοί της θεωρούσαν απαραίτητη την ένοπλη κινητοποίηση εναντίον της δικτατορίας σε περίπτωση βλάβης της εθνικής άμυνας και των εθνικών συμφερόντων. Η *M.E.O.* στα παράνομα φύλλα που κυκλοφορούσε αποδείκνυε ότι η 4^η Αυγούστου δεν παρασκεύαζε τη χώρα διπλωματικά και στρατιωτικά.⁶⁶ Η μοναδική ένοπλη εξέγερση ήταν εκείνη του κινήματος των Χανίων στις 28 Ιουλίου το 1938 από πολιτικούς και αξιωματικούς από την Αθήνα, η οποία απέτυχε. Η τελευταία σημαντική συνομιλία εναντίον του καθεστώτος και της οποίας η αποκάλυψη έγινε το 1939, είχε ως κεντρικό πρόσωπο τον Εμμ. Τσουδερό.

Το μεγαλύτερο πλήγμα στο πολιτικό κόσμο δέχτηκε το Κομμουνιστικό Κόμμα, αφού θεωρήθηκε ο κυριότερος εχθρός της δικτατορίας. Με τα μέτρα που λήφθηκαν επιτεύχθηκε η αποσύνθεση και η πλήρης φθορά του ΚΚΕ. Αρχικά, συνελήφθησαν ηγετικά στελέχη, όπως ο Ν.Ζαχαριάδης και Γ. Σιάντος. Παράλληλα, περίπου 4.500 μέλη του κόμματος⁶⁷ φυλακίστηκαν και οι περισσότερες οργανώσεις του διαλύθηκαν. Ο Κ. Μανιαδάκης έλαβε αποτελεσματικά μέτρα για την πλήρη αποσύνθεση του κομμουνιστικού μηχανισμού, όπως ήταν η διακοπή έκδοσης του *Ριζοσπάστη* υπό τις δικές του οδηγίες. Ένας σημαντικός αριθμός ελεύθερων μελών χαλιναγωγήθηκε με την υπογραφή δήλωσης μετάνοιας και την υπακοή τους στις επιταγές του καθεστώτος. Πολλές φορές η αποφυλάκιση ορισμένων κομμουνιστών πραγματοποιείτο κατόπιν υπογραφής δηλώσεως, στην οποία απαρνούνταν το πολιτικό παρελθόν τους και μάλιστα, κατάγγελλαν παλιούς συντρόφους. Το γεγονός αυτό, προκάλεσε την απογοήτευση και τη σύγχυση στους οπαδούς και στα μέλη του ΚΚΕ. Εντούτοις, παρά τις αντίξοες συνθήκες της εποχής η αντιδικτατορική δράση υφίσταται, με κυριότερη την συγκρότηση αντιδικτατορικού Μετώπου Νέων από εκπροσώπους της ΟΚΝΕ, της Σοσιαλιστικής Νεολαίας, της Φιλελεύθερης Νεολαίας, του Εργατοαγροτικού και Προοδευτικού Κόμματος. Αναμφίβολα, σημαντική υπήρξε η συμβολή μελών του ΚΚΕ, στην *Φιλική Εταιρεία*.⁶⁸

⁶⁶Δαφνής, ο. π., σελ 439-440

⁶⁷Emanuel Tureczynski, «Η κρίση της δημοκρατίας και του κοινοβουλευτισμού στη ΝΑ Ευρώπη», *Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση*, Εκδ. Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1989, σελ 8

⁶⁸Μανώλη Χουμεριανού, «Από το ΣΕΚΕ στο ΚΚΕ, το εργατικό κίνημα στο Μεσοπόλεμο», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμος Η', Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ 62-63

Στα τέσσερα χρόνια της δικτατορίας σημαντική υπήρξε η αντικομμουνιστική συνεργασία της Ελλάδας με τη Γερμανία. Η «Antikominter», συγκεκριμενοποιημένη οργάνωση του γερμανικού υπουργείου Προπαγάνδας, επεδίωξε με διάφορες ενέργειες τη συνεργασία με το μεταξικό καθεστώς. Η «GESTAPO» στην προσπάθειά της να συγκροτήσει ένα «αμυντικό μέτωπο αστυνομιών», το οποίο θα ήταν ικανό να στραφεί εναντίον του μπολσεβικισμού, αύξησε τις δραστηριότητές της εντός του ελληνικού χώρου. Η συνεργασία της ελληνικής αστυνομίας με την «GESTAPO» κινήθηκε σε καλά επίπεδα, γεγονός που επιβεβαιώθηκε με τη συμμετοχή της ελληνικής αστυνομίας στο διεθνές συνέδριο Αστυνομίας, στο Βερολίνο, τον Αύγουστο του 1937.⁶⁹

Η πολιτική ζωή επί τέσσερα χρόνια παρέμενε νεκρή, παρά τις αποτυχημένες προσπάθειες των κομμάτων για εξέγερση. Εκείνο το διάστημα, δεν ήταν εφικτή η δημιουργία μιας οργανωμένης συσπείρωσης όλων των κομμάτων για ανατροπή του καθεστώτος εξαιτίας των εκτοπίσεων, των φυλακίσεων και των θανάτων σημαντικών στελεχών των κομμάτων, αλλά και την έντονη αποτελεσματική αστυνόμευση από το ίδιο το καθεστώς.

Μετά από την εγκαθίδρυση της 4^{ης} Αυγούστου το κράτος απέκτησε αυξανόμενο ρόλο στην οικονομία της χώρας, έχοντας ως κύριο στόχο τη δημιουργία συντεχνιακού κράτους.⁷⁰ Γενικότερα, διαπιστώνεται ότι στους κύκλους της δικτατορίας επικρατούσε το γερμανικό πρότυπο διαχείρισης της οικονομίας, το οποίο σύστηνε τον έντονο κρατικό έλεγχο, την ανάμιξη του κράτους στην αναπαραγωγή του οικονομικού συστήματος και τη χρήση προπαγανδιστικών ρητορικών σχημάτων στη θέση μια ενιαίας οικονομική θεωρίας.⁷¹

Εμπνευστής της κυβερνητικής οικονομικής πολιτικής του καθεστώτος ήταν ο Αλέξανδρος Κορυζής, υποδιοικητής της Εθνικής Τράπεζας και υπουργός Πρόνοιας. Σύμφωνα με το σχέδιο του, θα πραγματοποιείτο διευθυνόμενη οικονομία της αυτάρκειας με την αντικατάσταση των εισαγόμενων προϊόντων και την προσθήκη των ελλειπόντων κλάδων της

⁶⁹Renate Meissner, «Η εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία και η Ελλάδα κατά τη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας», *Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση*, Εκδ. Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1989, σελ 52-53

⁷⁰Θάνος Βερέμης και Mark Mazower, «Η ελληνική οικονομία (1922-1941)», *Ο Μεταξάς και η εποχή του*, Εκδ. Ευρασία, Αθήνα 2009, σελ 85

⁷¹Μ. Ψαλιδόπουλος, «Μορφές οικονομικής σκέψης στην Ελλάδα», *Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση*, Εκδ. Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1989, σελ 131-132

ελληνικής βιομηχανίας.⁷² Αξιοπρόσεκτη ήταν η τοποθέτηση οικονομολόγων σε θέσεις κλειδιά στο κρατικό μηχανισμό, όπως τα υπουργεία, το ανώτατο οικονομικό συμβούλιο και τις τράπεζες.⁷³

Το κράτος ανέλαβε το ρόλο του επενδυτή με τη δημιουργία δημοσίων έργων, στοχεύοντας στην αντιμετώπιση της ανεργίας και στην εξυγίανση της βιομηχανίας. Την περίοδο 1936 με 1939, πραγματοποιήθηκαν κατασκευαστικά έργα στο οδικό δίκτυο, που έφταναν στο ύψος του ενός δισεκατομμυρίου δραχμές. Στον αγροτικό τομέα, αυξήθηκε η καλλιεργήσιμη γη, με την αποξήρανση βάλτων και τον καθαρισμό κοιλάδων. Άλλα δημόσια έργα αποτέλεσαν οι οχυρώσεις κατά μήκος των βουλγαρικών συνόρων, η δημιουργία ενός εργοστασίου πυρομαχικών και η συντήρηση αεροσκαφών που εξυπηρετούσαν την πολεμική βιομηχανία.⁷⁴

Ο Μεταξάς για να επιτύχει την αυτάρκεια του πληθυσμού στα είδη πρώτης ανάγκης έλαβε μέτρα, όπως ήταν η προώθηση της επίβλεψης υποστήριξης τιμών από την Κεντρική Επιτροπή για την Προστασία της Παραγωγής Εγχώριου Σίτου.⁷⁵ Σανίδα σωτηρίας στον αγροτικό κόσμο στάθηκε ο νόμος περί ρυθμίσεως αγροτικών χρεών⁷⁶, όπου διαγράφηκαν οι καθυστερήσεις για την πληρωμή των τόκων από τα αγροτικά χρέη.⁷⁷ Επίσης, αποξηράνθηκαν και διανεμήθηκαν πολλά στρέμματα γης, ενώ παράλληλα αυξήθηκαν τα αρδευτικά έργα. Η παραγωγή του βαμβακιού αυξήθηκε και καθώς η εξαγωγή αγροτικών προϊόντων, κυρίως καπνού και σταφίδας στη Μ. Βρετανία, Γερμανία, Ιταλία και ΗΠΑ. Από το 1935 και μετά, η Γερμανία αποσπούσε το μεγαλύτερο μέρος των εξαγωγών, ενώ ταυτόχρονα, υπήρξε ο κυριότερος προμηθευτής σιδήρου, ατσάλινων προϊόντων, οπτάνθρακα και άνθρακα στο ελληνικό κράτος.⁷⁸

Το διάστημα της πρώτης διετίας του μεταξικού καθεστώτος, παρατηρείται σύσφιξη των οικονομικών δεσμών των δύο χωρών, χωρίς να εφαρμοστεί η βίαιη πολιτική οικονομικής διεΐσδυσης, όπως έπραττε σε άλλες χώρες η Γερμανία.⁷⁹ Μελετώντας τις εξαγωγές του 1937

⁷²Χατζηιωσήφ, ο. π, σελ 487

⁷³Ψαλιδόπουλος, ο. π, σελ 131

⁷⁴Θάνος Βερέμης και Mark Mazower, ο. π, σελ 87-88

⁷⁵ Ο. π, σελ 85

⁷⁶ Νικόλαος Καρράς, *Ο Ιωάννης Μεταξάς*, Εκδ. Πελασγός, 2^η Έκδοση, Αθήνα 2003

⁷⁷ Νίκος Ψυρούκης, *Ο φασισμός και η 4^η Αυγούστου*, Εκδ. Επικαιρότητα, 3^η Έκδοση, Αθήνα 1976, σελ 90

⁷⁸Θάνος Βερέμης και Mark Mazower, ο. π, σελ 86

⁷⁹ Νίκος Παπαναστασίου, «Η στρατηγική «συνεργασία» Ελλάδας-Γερμανίας (1936-1941)», *Ο Μεταξάς και η εποχή του*, Εκδ. Ευρασία, Αθήνα 2009, σελ 218

συμπεραίνουμε ότι, στο τέλος του έτους οι εξαγωγές προς τη Γερμανία ήταν οι διπλάσιες σε σχέση με τη Βρετανία, αφού ξεπερνούσαν το 1/3 των συνολικών εξαγωγών. Επίσης, στην προσπάθεια στρατιωτικής ενδυνάμωσης της χώρας αυξήθηκε σημαντικά το ποσοστό των γερμανικών εισαγωγών σε πολεμικό υλικό. Όμως, στη συνέχεια η μη απορρόφηση των γερμανικών βιομηχανικών προϊόντων από την ελληνική αγορά οδήγησε στη συγκέντρωση πίστωσης υπέρ της Ελλάδας. Για το λόγο αυτό, το Βερολίνο άσκησε ιδιαίτερες πιέσεις για συμπληρωματικές πληρωμές σε συνάλλαγμα, έτσι ώστε να εγκριθούν οι εξαγωγές πολεμικού υλικού.⁸⁰

Επιπλέον, σε οικονομικό επίπεδο αξιολόγο ήταν το δάνειο που χορηγήθηκε από το Βερολίνο για την κάλυψη των ελληνικών εξοπλιστικών αναγκών. Φυσικά, προκάλεσε την έντονη αντίδραση του βρετανικού παράγοντα και την αποπομπή του υπουργού οικονομικών και αντιπροέδρου της κυβέρνησης Κ. Ζαβιτζιάνου. Οι συναλλαγματικές απαιτήσεις που αποτυπώθηκαν στους όρους σύναψης του δανείου προκάλεσαν την έντονη δυσαρέσκεια της ελληνικής πλευράς. Αποκορύφωμα αποτέλεσε η εντολή των Γερμανών για αύξηση του ποσοστού καταβολής του συναλλάγματος σε όσες συναλλαγές δεν καλύπτονταν από τις διατάξεις κλήριγκ⁸¹, έχοντας ως συνέπεια την αναστολή των παραγγελιών γερμανικών όπλων και τη ραγδαία αύξηση του πιστωτικού υπολοίπου εντός του ελληνικού κράτους.⁸² Τα δραστικά μέτρα που λήφθηκαν σε συνδυασμό με την περιοριστική εξωτερική πολιτική που υιοθέτησε η ελληνική κυβέρνηση προξένησαν την έντονη καχυποψία του Βερολίνου.

Στα χρόνια της δικτατορίας, η οικονομία υπηρετούσε την πολεμική μηχανή. Για το λόγο αυτό, η βιομηχανία του ελληνικού κράτους απέκτησε πολεμικό χαρακτήρα. Ιδρύθηκαν οι πρώτες μεταλλουργίες σιδήρου, τα ναυπηγεία Σκαραμαγκά και ξεκίνησε η εκμετάλλευση του λιγνίτη της Πτολεμαΐδας. Ενισχύθηκε το συγκεντρωτικό κεφάλαιο και ασκήθηκε έντονος έλεγχος από την Εθνική Τράπεζα σε σημαντικό ποσοστό τραπεζικών δανείων και στις συμμετοχές στη βιομηχανία. Το μεταξικό καθεστώς απαιτούσε άδεια για την μετεγκατάσταση βιομηχανιών από την επαρχία, έχοντας ως στόχο την παραμονή των βιομηχανιών στη

⁸⁰Meissner, ο. π, σελ 51

⁸¹Στη μέθοδο κλήριγκ μια χώρα εισάγει προϊόντα μόνο από τις χώρες στις οποίες εξάγει τα προϊόντα της. Με τον τρόπο αυτό καταργείται το συνάλλαγμα στις εισαγωγές και εξαγωγές, ενώ πραγματοποιούνται συναλλαγές με είδη. Έτσι το κράτος επεμβαίνει στο εμπόριο και εξοικονομείται το συνάλλαγμα.

⁸²Παπαναστασίου, ο. π, σελ 232

περιφέρεια. Άσκησε κοινωνική πολιτική με την καθιέρωση κατώτατων ημερομισθίων, αναλαμβάνοντας το ρόλο του διαιτητή στις εργασιακές διαφορές και εφάρμοσε το νόμο για την ίδρυση του ΙΚΑ, ο οποίος είχε ετοιμαστεί από την κυβέρνηση Βενιζέλου το 1932 και ψηφίστηκε από την κυβέρνηση Τσαλδάρη το 1934.⁸³

Επίσης, το τραπεζικό σύστημα ασκούσε έλεγχο σε νευραλγικούς τομείς της ελληνικής οικονομίας, όπως ήταν η γεωργία, το εμπόριο και η βιομηχανία. Η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδας (ΑΤΕ) ενισχυμένη από την κρατική παρέμβαση, επένδυσε σε κεφάλαια και αγροτικά έργα. Τα μακροπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα δάνεια αυξήθηκαν, γεγονός που παρατηρείται και στις βραχυπρόθεσμες πιστώσεις. Η Τράπεζα της Ελλάδος αύξησε τη δραστηριότητα της στο πεδίο του εμπορίου και της βιομηχανίας. Όμως, τη μεγαλύτερη δύναμη συγκέντρωσε η Εθνική Τράπεζα Ελλάδος, η οποία αποτέλεσε μητέρα των κρατικών μονοπωλιακών οργανισμών και ο αποτελεσματικός ελεγκτής όλων των τραπεζών.⁸⁴

Η εμπορική ναυτιλία γνώρισε κάποια πρόοδο στα μεταξικά χρόνια, αύξηση όμως που κατά κύριο λόγο, οφείλεται στην ανάπτυξη των προηγούμενων χρόνων του Μεσοπόλεμου. Μέχρι το 1938, η Ελλάδα στον παγκόσμιο χάρτη, ήταν στη δέκατη θέση ως προς τη χωρητικότητα των πλοίων και τρίτη στην κατά κεφαλήν χωρητικότητα του πληθυσμού της.⁸⁵ Στο εσωτερικό της χώρας υπήρχαν 700 πλοία, τα οποία μετέφεραν επιβάτες και αγαθά στις ελληνικές ακτές και διεξαγόταν εμπόριο μεταξύ νησιών και ηπειρωτικής Ελλάδας. Το κράτος έλαβε μέτρα για την προστασία των εφοπλιστών, όπως το 1939 με τη χορηγία των 60 εκατομμυρίων δραχμών κάθε χρόνο στο Ναυτικό Απομαχικό Ταμείο. Ουσιαστικά, η κίνηση αυτή αποσκοπούσε στην ενίσχυση του ταμείου «κινδύνου πολέμου». Γενικά, η ναυτιλία ήταν ο μοναδικός κλάδος της οικονομίας που δεν ελεγχόταν από το κράτος, αφού το εφοπλιστικό κεφάλαιο ήταν αρκετά ισχυρό για να επιβλέπει την οικονομία της χώρας και το ίδιο το καθεστώς της δικτατορίας.⁸⁶

Κατά 4^η Αυγούστου δεν πραγματοποιήθηκαν μεγάλα άλματα οικονομικής προόδου. Μπορούμε να διατυπώσουμε ότι ο μοναδικός τομέας που γνώρισε ιδιαίτερη ανάπτυξη ήταν η

⁸³Χριστίνα Αγριαντώνη-Γεωργία Μ. Πανσελήνα, «Η Ελληνική Οικονομία», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμος Η', Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ 133

⁸⁴Ψυρούκης, ο. π, σελ 97-98

⁸⁵Θάνος Βερέμης και Mark Mazower, ο. π, σελ 87

⁸⁶Ψυρούκης, ο. π, σελ 98-99

αγροτική οικονομία, γεγονός που επιβεβαιώνει την ιδεολογία του καθεστώτος για αγροτική οικονομική βάση. Φυσικά, η δημιουργία εργατικής οικονομικής βάσης πραγματοποιήθηκε με την ανάπτυξη της πολεμικής βιομηχανίας. Σίγουρα, η οικονομία του κράτους χαρακτηρίζεται «πολεμική», αφού όλες οι κατευθύνσεις της έκλιναν προς την στρατιωτική ανάκαμψη της χώρας. Αξιοσημείωτη ήταν η εδραίωση του Τραπεζικού συστήματος, από το οποίο ήταν εξαρτημένοι πολλοί τομείς του κράτους· κατ' ουσία ήταν ο κύριος μοχλός της οικονομίας.

Στον κοινωνικό τομέα, για να επιτευχθεί η κοινωνική «αρμονία», το κράτος εισήγαγε μέτρα που είχαν ως σκοπό την εξάλειψη των υπαρχόντων προβλημάτων και την εδραίωση του καθεστώτος. Μάλιστα, ορισμένες φορές αναλάμβανε το ρόλο του «διαιτητή» σε ζητήματα που προέκυπταν λόγω των διαφορών μεταξύ των τάξεων. Προφανώς, ο αυξανόμενος έλεγχος στα κοινωνικά στρώματα, είχε ως βασικό στόχο τη δημιουργία ενός ολοκληρωτικού κράτους, το οποίο, όμως, δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Επίσης, δεν παραλήφθηκε η προσπάθεια μαζικοποίησης της κοινωνίας κυρίως με την ΕΟΝ.

Όπως προαναφέρθηκε, η τάξη των εργατών κατείχε σημαντικό ρόλο στο Νέο Κράτος για την ομαλή λειτουργία του και την εξέλιξη του. Ο σημαντικότερος νόμος που εφαρμόστηκε στα τέλη του 1937, ήταν ο νόμος για τις Κοινωνικές Ασφαλίσεις των εργαζομένων (Ι.Κ.Α). Η δημιουργία του ΙΚΑ κατασίγασε την υποφώσκουσα λαϊκή αγανάκτηση των πόλεων και αποτέλεσε ισχυρό μέσο δημαγωγίας των λαϊκών μαζών. Άλλες διευθετήσεις προς αυτή την κατεύθυνση ήταν οι συλλογικές συμβάσεις και η υποχρεωτική διαιτησία. Στις συλλογικές συμβάσεις δεν διακόπηκε, τελείως, η ελεύθερη αγορά στον καθορισμό της τιμής της εργατικής δύναμης, όμως η αγορά της βρισκόταν υπό την αυστηρή επίβλεψη του κράτους. Η υποχρεωτική διαιτησία και οι διαπραγματεύσεις για τις συμβάσεις έδιναν την ευκαιρία στο κράτος να αλλοιώνει τη φύση της εργατικής τάξης. Επίσης, ιδρύθηκαν γραφεία ανεύρεσης εργασίας, επιβλήθηκε η εργάσιμη μέρα του οκταώρου, δόθηκε το δικαίωμα για άδεια δεκαπέντε ημερών, όμως οι περισσότεροι εργοδότες δεν υπάκουαν στα νέα μέτρα. Το συνδικαλιστικό κίνημα έγινε κρατικό, σε αντίθεση με τα προηγούμενα χρόνια, που αποτελούσε κατάκτηση των ιδίων των εργαζομένων. Τα συνδικάτα ασχολήθηκαν με τη στέγαση, τη ψυχαγωγία και την πολιτιστική

δράση των εργαζομένων, αντί με τα σημαντικά προβλήματα. Έτσι, τα συνδικάτα μετατράπηκαν σε βοηθητικούς μοχλούς του κρατικού προγράμματος κοινωνικής πρόνοιας.⁸⁷

Μια άλλη σημαντική ομάδα στη σύσταση του κράτους αποτέλεσε η αγροτική τάξη, της οποίας το κράτος στην προσπάθεια του να κερδίσει την εύνοια της καθιέρωσε νόμο όπου διαγράφηκαν οι καθυστερήσεις για την πληρωμή των τόκων από τα αγροτικά χρέη και δόθηκε η προθεσμία των δώδεκα χρόνων για εξόφληση των χρεών τους με τόκο 3%. Το 1939 με νόμο αποδόθηκαν οι τίτλοι πλήρους ιδιοκτησίας της γης στους αγρότες πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην ύπαιθρο. Αύξηση εντοπίστηκε στο ποσοστό δανείων που χορηγούσε η Αγροτική Τράπεζα και η θεσμοθετημένη κοινωνική ασφάλιση επεκτάθηκε σε μεγάλα επαρχιακά κέντρα.⁸⁸

Το καθεστώς παρά την υιοθέτηση ευνοϊκών μέτρων προς την τάξη των εργαζομένων και των αγροτών δεν έπαψε να αποτελεί υπερασπιστή της αστικής τάξης και ειδικότερα εκείνων του κυρίαρχου πόλου του ελληνικού κεφαλαίου.⁸⁹ Το κράτος εισχωρώντας στα πεδία των τάξεων που απάρτιζαν το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, κατόρθωνε να επιβάλει έμμεσα τις επιδιώξεις του και να εδραιώνεται, έχοντας ως απώτερο στόχο την ολοκλήρωση του. Εντούτοις, υποστηριζόταν συχνά ότι ο κομμουνισμός διείσδυε εύκολα σε δυσαρεστημένες λαϊκές μάζες. Έτσι το καθεστώς αντιμετώπιζε την όποια κομμουνιστική επίδραση με την «εικονική» ανάκαμψη των λαϊκών στρωμάτων. Μελετώντας σε βάθος τους νέους θεσμούς, διαπιστώνεται ότι οφέλη από την κατάσταση είχε το ίδιο το κράτος και όχι οι τάξεις, οι οποίες στην πλειονότητα τους ήταν αμόρφωτοι αγρότες και εργάτες, δηλαδή εύκολα «θύματα» της προπαγάνδας του καθεστώτος.

Στο μεταξικό καθεστώς η έλλειψη ενός κόμματος ή κινήματος που θα συγκέντρωνε και θα κινούσε τις μάζες ήταν το βασικό μειονέκτημα του. Έτσι το Νοέμβριο του 1936 με αναγκαστικό νόμο ιδρύθηκε η ΕΟΝ⁹⁰, η οποία εξασφάλιζε την παρουσία του καθεστώτος στα λαϊκά στρώματα.⁹¹ Στόχοι της οργάνωσης ήταν η εξυγίανση της ηθικής, η ενδυνάμωση της

⁸⁷Ψυρούκης, ο. π, σελ 90

⁸⁸Κιτροέφ, ο. π, σελ 115

⁸⁹Χατζηιωσήφ, ο. π, σελ 487

⁹⁰Αθανασία Μπάλτα, «Η ΕΟΝ: προπαγάνδα και πολιτική διαφώτιση», *Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση*, Εκδ. Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1989, σελ 70

⁹¹Μαχαιρά, ο. π, σελ 87

σκέψης και η προετοιμασία στρατιωτών για την πατρίδα. Σκοπός της αποτελούσε η διαμόρφωση του Νέου Έλληνα, χρησιμοποιώντας «νέες» ηθικές αξίες και πρακτικές, όπως οι στολές, οι συναθροίσεις, οι παρελάσεις και οι όρκοι. Κύριοι πυρήνες της προπαγάνδας της υπήρξαν οι διοικήσεις των Ανώτερων Σχολών, και σύμβολο ενότητας και πίστης, ο Βασιλιάς των Ελλήνων. Φυσικά, η ιδεολογία της ολοκληρωνόταν με το Εθνικό Κράτος, έχοντας ως κύρια χαρακτηριστικά, τους όρους «ελληνικότητα» και «ορθοδοξία».⁹² Η ΕΟΝ ως τυπικά φασιστική οργάνωση, μέχρι το Μάρτιο του 1940, αριθμούσε ένα εκατομμύριο μέλη. Μελλοντικά, είχε τις προοπτικές να μετατραπεί σε φασιστικό κόμμα ενός ολοκληρωτικού καθεστώτος, εάν ο πόλεμος δεν διέκοπτε την ανοδική της πορεία.⁹³ Όμως, η αδυναμία της φάνηκε, όταν έληξε η Κατοχή αφού αποτέλεσε παρελθόν στην ελληνική κοινωνία όπως και η ιδεολογία που πρέσβευε.

Αδιαμφισβήτητα, μπορούμε να διατυπώσουμε, ότι εν μέρει, επιτεύχθηκε ο ολοκληρωτισμός στον πολιτιστικό και εκπαιδευτικό τομέα, αφού ο πλήρης έλεγχος πραγματοποιήθηκε με μια σειρά νομοθετημάτων, αυστηρής λογοκρισίας και αστυνόμευσης. Οι φορείς της πολιτιστικής ζωής αποτέλεσαν βασικούς μοχλούς της μεταξικής προπαγάνδας και μελετώντας τους, διαπιστώνεται η αναπτυσσόμενη ιδεολογία στους κόλπους του καθεστώτος, οι επιδράσεις και το είδος της προπαγάνδας που ασκείτο στην ελληνική κοινωνία.

Ο Αλέξης Δημαράς γράφει για το εκπαιδευτικό σύστημα:

*«Τελικά, όπως είναι φυσικό, η Δικτατορία προσάρμοσε στους σκοπούς της ολόκληρο το σύστημα και χρησιμοποίησε μηχανισμούς και τις δομές του για όφελος των κοινωνικών ομάδων στις οποίες στηριζόταν και τις οποίες υπηρετούσε».*⁹⁴

Επί μεταξικής δικτατορίας, τα χρόνια του Δημοτικού περιορίστηκαν σε τέσσερα και δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη γυμνασιακή βαθμίδα, της οποίας τα χρόνια αυξήθηκαν σε οκτώ. Η ολοκληρωτική χαλιναγώγηση του εκπαιδευτικού συστήματος πραγματοποιήθηκε με τη διάλυση οργανώσεων των εκπαιδευτικών, με τον απόλυτο έλεγχο στη συγγραφή και σχολικών εγχειριδίων (δημιουργία οργανισμού «Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων»), με την κατάργηση της συνεκπαίδευσης αγοριών και κοριτσιών και με την παραχώρηση εκπαιδευτικών ρόλων στην

⁹²Μαχαιρά, ο. π, σελ 88

⁹³Μαυρογορδάτος, ο. π, σελ 30

⁹⁴Αλέξη Δημάρα, «Εκπαίδευση 1922-1940», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμος Η', Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ 210

ΕΟΝ. Γενικώς, στο τομέα αυτό παρουσιάζονται και αντιφάσεις, αφού οι έντονες διώξεις των κομμουνιστών εκπαιδευτικών έρχονται σε αντίθεση με το διορισμό άνευ εκλογής πεφωτισμένων ατόμων, όπως είναι η περίπτωση του Λεωνίδα Ζέρβα ή η συγγραφή της Γραμματικής της Δημοτικής από το Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Από την άλλη βέβαια, ο δικτάτορας διόρισε άνευ εκλογής τους δύο γαμπρούς του, τον Γεώργιο Μαντζούφα στην ΑΣΟΕΕ και τον Ευγένιο Φωκά στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το 1937 η Ανώτατη Γεωπονική Σχολή καταργήθηκε ως αντίποινα στην άρνηση της Σχολής να εκλέξει το Μπάμπη Αλιβιζάτο, γενικό γραμματέα του Υπουργείου Γεωργίας και υποδιοικητή στην Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδας, ως καθηγητή.⁹⁵

Ο Μεταξάς εξαρχής επεδίωξε τον ολοκληρωτικό έλεγχο του Τύπου, κυρίως των εφημερίδων, επειδή γνώριζε την μεγάλη επίδραση που ασκούσε στον ελληνικό λαό. Τον Αύγουστο του 1936 θεσπίστηκε αναγκαστικός νόμος, όπου καθόριζε το περιεχόμενο, την μέθοδο και τον τρόπο διανομής των εφημερίδων.⁹⁶ Επίσης, ιδρύθηκε στις 31 Αυγούστου του 1936 το Υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού, το οποίο ουσιαστικά ήταν Υπουργείο Προπαγάνδας και Διαφώτισης. Το Υφυπουργείο θέλοντας να εξασφαλίσει την πλήρη εποπτεία και τη χειραγώγηση της κοινής γνώμης εξέθεσε ένα σημαντικό αριθμό νομοθετημάτων. Γενικότερα, ο έλεγχος του Τύπου δεν αποτέλεσε δύσκολη διαδικασία, αφού οι περισσότεροι ιδιοκτήτες εφημερίδων και οι αρχισυντάκτες δεν έφεραν καμία αντίρρηση στο να υπηρετήσουν τα ιδεώδη της δικτατορίας. Το καθεστώς κυκλοφόρησε κυβερνητικές εκδόσεις στις οποίες αντικατοπτριζόταν το «νέο» πνεύμα. Στόχος αποτελούσε η δημιουργία από τους πολίτες μιας εμπειριστατωμένης άποψης στις πληροφορίες που του παρείχε η κυβέρνηση μέσω του «ανεξάρτητου» ημερησίου Τύπου.⁹⁷

Το ραδιόφωνο καθιερώθηκε από την 4^η Αυγούστου, και για το λόγο αυτό ελεγχόταν και χρηματοδοτούταν από το κράτος. Ο Μεταξάς αντιλαμβανόμενος τη σημασία του ως φορέα της ιδεολογίας και της πολιτικής του, σ' όλα τα κοινωνικά στρώματα και σε απομακρυσμένες περιοχές του ελληνικού χώρου, μετέτρεψε το ραδιόφωνο στο πιο αποτελεσματικό μέσο για την προβολή της προπαγάνδας του. Στο καθεστώς ήταν αναγκαία η μαζική υποστήριξη και η

⁹⁵Κωστής Κριμπάς, «Η Ανώτατη Παιδεία», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμος Η', Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ 195-196

⁹⁶Μαρίνα Πετράκη, *Ο μύθος του Μεταξά*, Εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα 2006, σελ 26

⁹⁷Ο. π, σελ 39

δημιουργία εθνικής συνείδησης, έτσι και μέσω του ραδιοφώνου πέτυχε την προσέγγιση των αναλφάβητων μαζών, κυρίως της υπαίθρου.⁹⁸

Η έντονη λογοκρισία που ασκήθηκε σε όλα τα επίπεδα του πνευματικού βίου, επηρέασε στο μέγιστο βαθμό το θέατρο, κυρίως με τη λήψη διαφόρων περιοριστικών νομοθετημάτων. Ένα από τα μέτρα αυτά, ήταν η δημιουργία ειδικής επιτροπής με στελέχη από την Αστυνομία και την Χωροφυλακή, τα οποία παρακολουθούσαν τα θεατρικά έργα και σε περίπτωση που κάποιος θεωρείτο ακατάλληλος, έκλειναν το θέατρο.⁹⁹ Έργα που παρουσίαζαν έντονες πρωτοβουλίες στο τομέα του ρεπερτορίου δέχτηκαν σφοδρές επικρίσεις από τον Τύπο. Σχεδόν όλοι οι τομείς του θεάτρου θίχτηκαν, κυρίως οι επιθεωρήσεις. Επίσης, παρά τις υποσχέσεις του μεταξικού καθεστώτος για «αναγέννηση» του θεάτρου, απ' αυτές ελάχιστες πραγματοποιήθηκαν, όπως ήταν το «Άρμα της Θέσπιδος», η οποία ήταν μεταφερόμενη θεατρική μονάδα που έδινε παραστάσεις στις επαρχιακές πόλεις.¹⁰⁰

Ο κινηματογράφος ασκούσε μεγάλη επιρροή στις λαϊκές μάζες, γεγονός που ανάγκασε το μεταξικό καθεστώς να λάβει μέτρα για τον πλήρη έλεγχο του. Με τους νέους νόμους η εγκατάσταση και λειτουργία των κινηματογράφων στους διαφόρους χώρους θα γινόταν επιτρεπτή κατόπιν εξέτασης της Αστυνομικής Αρχής. Επιπλέον, οργανώθηκε επιτροπή κινηματογράφου, η οποία έλεγχε το περιεχόμενο των ταινιών, για το αν ήταν επιζήμιο στη νεολαία ή φορέας κομμουνιστικών πεποιθήσεων. Σίγουρα, αποτελούσε ένα αποτελεσματικό μέσο πειθούς, το οποίο θα ήταν πομπός της καθεστωτικής πολιτικής και ιδεολογίας.¹⁰¹ Το Υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού οργάνωσε κινηματογραφικά συνεργεία, τα οποία ακολουθούσαν τον βασιλιά και τον δικτάτορα καταγράφοντας κάθε κίνησή τους, γεγονός που καθιστά τον κινηματογράφο σημαντική πηγή πληροφόρησης για τη σχέση μεταξύ βασιλιά-δικτάτορα, μεταξύ των πρωταγωνιστών της 4^{ης} Αυγούστου και λαού, μεταξύ των πρωταγωνιστών της 4^{ης} Αυγούστου και Στρατού και μεταξύ Σωμάτων Ασφαλείας και προπαγανδιστικών μέσων. Το 1937 με αναγκαστικό νόμο, κάθε κινηματογραφική επιχείρηση υποχρεωνόταν να προβάλλει την οποιαδήποτε ταινία μετά από την προβολή δεκαπεντάλεπτης

⁹⁸Ο. π, σελ 287-297

⁹⁹Ο. π, σελ 215

¹⁰⁰Δημήτρης Σπάθης, «Το Ελληνικό Θέατρο», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμος Η', Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ 274-276

¹⁰¹Πετρακη, ο. π, σελ 120

ταινίας του τακτικού προγράμματος του Υπουργείου Τύπου και Τουρισμού ή άλλων κρατικών υπηρεσιών.¹⁰²

Η ελληνική μουσική βρέθηκε υπό το πέπλο της γερμανικής προπαγάνδας. Ο υπουργός Προπαγάνδας της Ναζιστικής Γερμανίας, Γκαίμπελς, χρηματοδότησε την ίδρυση γερμανικών ιδρυμάτων στην Αθήνα και το 1937 πραγματοποιήθηκε δωρεά μεγάλων βιβλιοθηκών στο Πολυτεχνείο και στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας. Ταυτοχρόνως, δόθηκαν υποτροφίες σε Έλληνες και κάποιοι σπουδαστές και καλλιτέχνες προσκλήθηκαν στο Μόναχο και έγιναν δεκτοί από τον Χίτλερ. Επίσης, η Κρατική Όπερα της Φραγκφούρτης το 1938 παρουσίασε στην Αθήνα ολόκληρη την τετραλογία του Βάγκνερ. Η οικονομική υποστήριξη που παρείχε η Γερμανία διαμεσολάβησε στη μονιμοποίηση των μουσικών της ορχήστρας του Ωδείου Αθηνών.¹⁰³

Στο πεδίο τη τέχνης, αξιοσημείωτος αριθμός καλλιτεχνών της περιόδου συνεργάστηκε με τους πολιτιστικούς στόχους του καθεστώτος. Φυσικά, αυτό επιτεύχθηκε με την υποστήριξη που έδειξε ο Μεταξάς απέναντι στους καλλιτεχνικούς κύκλους και κινήματα με την προσφορά παροχών. Ακολουθώντας την τακτική αυτή κατόρθωσε ολόκληρος ο καλλιτεχνικό κόσμος να αποδεχτεί το πρόγραμμα της κυβέρνησής του. Το διάστημα εκείνο, ευνοήθηκε η δημιουργία μεγαλεπήβολων σχεδίων και μνημειακών δημοσίων έργων, προβάλλοντας μια τέχνη με ελληνικά μορφοπλαστικά χαρακτηριστικά και το εθνοκεντρικό ιδεώδες.¹⁰⁴

Το Τρίτο Ράιχ στην προσπάθειά του να διεισδύσει πολιτιστικά στον ελληνικό χώρο, προέβη σε διάφορες ενέργειες: καθιέρωση της Ολυμπιακής φλόγας στην Αρχαία Ολυμπία και μεταφορά της στη διοργανώτρια πόλη ενόψει των Ολυμπιακών Αγώνων του Βερολίνου (1936), επανέναρξη των ανασκαφών του γερμανικού αρχαιολογικού ινστιτούτου στην Ολυμπία, επετειακοί εορτασμοί των σαράντα χρόνων λειτουργίας της Γερμανικής Σχολής Αθηνών και παρουσία του Γερμανού υπουργού παιδείας στους εορτασμούς της εκατοστής επετείου από την ίδρυση του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στο σημείο αυτό, πρέπει να τονιστεί η αυστηρή

¹⁰²Φώτης Λαμπρινός, «Ο Κινηματογράφος, μεσοπόλεμος 1922-1940», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμος Η', Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ 284-285

¹⁰³Καίτη Ρωμανού, «Η Μουσική, εμπορική διάδοση και μουσική υποδομή, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμος Η', Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ 293

¹⁰⁴Ευθυμία Γεωργιάδου-Κουντουρα, «Ελληνική τέχνη 1922-1940, ιστορικό και ιδεολογικό πλαίσιο», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμος Η', Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ 304

παρακολούθηση του ελληνικού Τύπου στα πλαίσια της ναζιστικής πολιτικής για την αποφυγή της διαμόρφωσης λανθάνουσας εικόνας σε ευρωπαϊκά κράτη.

Συνοψίζοντας, η 4^η Αυγούστου έθεσε όλα τα μέσα στις υπηρεσίες της για να επιβληθεί και να χειραγωγήσει στις μάζες, όπως συνέβαινε στις περιπτώσεις όλων των αυταρχικών καθεστώτων. Στη βραχύβια ζωή της κατόρθωσε εν μέρει να κινητοποιήσει τις μάζες, αν ληφθεί υπόψη τα παράδειγμα της ΕΟΝ.

4. Η Εξωτερική Πολιτική της 4^{ης} Αυγούστου.

Στον τομέα των διεθνών σχέσεων, ο Μεταξάς κινήθηκε στις κατευθυντήριες γραμμές των προηγούμενων χρόνων, ακολουθώντας την «παραδοσιακή» πολιτική για την εξυπηρέτηση των εθνικών συμφερόντων.¹⁰⁵ Το μεταξικό καθεστώς στράφηκε περισσότερο προς τη Βρετανία, γεγονός που οφείλεται στην αφοσίωση του Γεώργιου Β΄ προς αυτή, και κατά κύριο λόγο στην αγγλική ναυτική κυριαρχία στη Μεσόγειο και στην εξάρτηση που είχε ανέκαθεν η Ελλάδα.¹⁰⁶ Για το λόγο αυτό, θεμέλιο στις διακρατικές σχέσεις τέθηκε η διατήρηση φιλικών σχέσεων με τη Αγγλία σε καιρό ειρήνης και η αποφυγή αντίθετης πολιτικής προς τη βρετανική πολιτική σε περίπτωση πολέμου.

Μετά την εγκαθίδρυση της 4^{ης} Αυγούστου, ο Μεταξάς έσπευσε να καθησυχάσει τους βρετανικούς κύκλους επισημαίνοντας ότι επρόκειτο να ακολουθήσει φιλική πολιτική προς την Αγγλία, επειδή συνέπιπταν τα συμφέροντα των δύο χωρών. Με το εγχείρημα αυτό, λύθηκαν δυσεπίλυτα ζητήματα μεταξύ των δύο χωρών, όπως συνέβηκε στην περίπτωση των ξένων ομολογιούχων και του ελληνικού δημοσίου. Η Βρετανία κατείχε ιδιαίτερο ρόλο στο δημόσιο χρέος της χώρας, αφού αποτελούσε τον κυριότερο πιστωτή. Στις 20 Αυγούστου το 1936, ο Μεταξάς κατέβαλε το 40% των τόκων στους ομολογιούχους για τα έτη 1935-36 και 1936-37.

Το 1937 ο δικτάτορας προέβη σε ενέργειες που προκάλεσαν έντονες αμφιβολίες στη βρετανική κυβέρνηση, λόγω της φιλικής στάσης που τήρησε στην αυξανόμενη γερμανική επιρροή. Αρχικά, όταν η Αγγλία άσκησε ιδιαίτερες πιέσεις στο ελληνικό κράτος για αύξηση του ποσοστού πληρωμών σε 50% ή τουλάχιστον σε 45% του δημόσιου χρέους, ο Μεταξάς αρνήθηκε παρά την επιθυμία του να μη δυσαρεστήσει τους αγγλικούς κύκλους.¹⁰⁷ Επίσης, στην προσπάθεια του δικτάτορα για κρατικοποίηση των τηλεπικοινωνιών, ανασταλτικός παράγοντας στην πραγμάτωση των σχεδίων του στάθηκε η αγγλική κυβέρνηση, ασκώντας πιέσεις για παραμονή του έλεγχου των ελληνικών τηλεπικοινωνιών στην εταιρεία Ήστρεν. Εν τέλει, τον Απρίλιο του 1937 υπογράφηκε συμφωνία που επικυρώθηκε με νομοθετικό διάταγμα, με το

¹⁰⁵Θάνος Βερέμης- Γιάννης Κολιόπουλος, *Ελλάς. Η Σύγχρονη Συνέχεια*, Εκδ. Καστανιώτη, 3^η Έκδοση, Αθήνα 2006, σελ 382

¹⁰⁶ Κώστας Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας*, Εκδ. Πόλις, Αθήνα 2013, σελ 642-643

¹⁰⁷Χριστόπουλος, ο. π, σελ 398

οποίο η εταιρεία αναλάμβανε για δεκαέξι χρόνια τον έλεγχο του δικτύου τηλεπικοινωνιών με το εξωτερικό.

Επιπλέον, η υπόθεση του εργοστασίου Blackburn στο Φάληρο, αποτέλεσε ακόμη μια κρατική υπόθεση στην οποία επενέβη η βρετανική κυβέρνηση. Το 1937 ο δικτάτορας επιδιώκοντας να αποκτήσει τον έλεγχο του εργοστασίου δε θέλησε να ανανεώσει την σχετική σύμβαση με τη βρετανική εταιρεία που έληγε στο τέλος του χρόνου. Επίσης, διαβεβαίωσε ότι δεν επρόκειτο να επιτρέψει στους Γερμανούς να αναλάβουν τη διαχείριση του εργοστασίου, χωρίς όμως να αποκλείει ορισμένες προμήθειες από αυτούς. Οι Βρετανοί έχοντας αμφιβολίες αλλά και πληροφορίες ότι οι Γερμανοί θα αναλάμβαναν τη διεύθυνση του εργοστασίου παρέμειναν ανένδοτοι, παρά τις διαβεβαιώσεις του καθεστώτος ότι δεν τίθεται τέτοιο θέμα.¹⁰⁸

Φυσικά, όσον αφορά στις γειτονικές χώρες, η πολιτική του Μεταξά δεν παρέκλινε από αυτή των προκατόχων του. Στο ζήτημα ισχύος του Βαλκανικού Συμφώνου, υποστήριζε ότι το σύμφωνο κάλυπτε μόνο τα ενδοβαλκανικά σύνορα των τεσσάρων συμμετεχόντων χωρών (Ελλάδα, Τουρκία, Γιουγκοσλαβία, Ρουμανία). Μάλιστα, το Φεβρουάριο του 1937, κατά τη διάρκεια της συνόδου του Συμβουλίου του Βαλκανικού Συμφώνου, υπογράφηκε στρατιωτική σύμβαση μεταξύ των τεσσάρων κρατών, η οποία ενίσχυε τη συλλογική ασφάλεια στα Βαλκάνια. Όμως, η υποφώσκουσα κρίση μεταξύ των μελών επιβεβαιώθηκε με την υπογραφή του βουλγαρο-γιουγκοσλαβικού συμφώνου, όπου παραβιάζονταν οι όροι της συμφωνίας.¹⁰⁹ Όταν ο Μεταξάς ανέβηκε στην εξουσία επεδίωξε τη διεύρυνση της διήμερους συνεργασίας μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο πεδίο της αμυντικής ασφάλειας.¹¹⁰ Το 1937 οι ανταποκρίσεις από την Άγκυρα ήταν ιδιαίτερα θετικές ως προς τις σχέσεις των δύο χωρών, εντούτοις φανέρωναν την ανησυχία της χώρας για τις έντονες απειλές στις παρυφές της Χερσονήσου. Οι σχέσεις της Ελλάδας με την Ιταλία διαταράχθηκαν από την κρίση της Αιθιοπίας και τη συμμετοχή της ελληνικής κυβέρνησης στις κυρώσεις εναντίον του ιταλικού κράτους. Ένας άλλος λόγος υπήρξε η επιβολή καταπιεστικών μέτρων από τις ιταλικές αρχές στα Δωδεκάνησα και η ιμπεριαλιστική αρθρογραφία του ιταλικού τύπου.¹¹¹

¹⁰⁸Γιάννης Κολιόπουλος, *Παλινόρθωση-Δικτατορία-Πόλεμος 1935-1941*, Εκδ. Εστία, Αθήνα 1985, σελ 95-96

¹⁰⁹Σπύρος Λιναρδάτος, *Η εξωτερική πολιτική της 4^{ης} Αυγούστου*, Τόμος Α', Εκδ. Διάλογος Αθήνα 1975, σελ 119-120

¹¹⁰Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1945*, 14^η Έκδοση, Εκδ. Εστία, Αθήνα 2003, σελ 252

¹¹¹Θάνος Βερέμης- Γιάννης Κολιόπουλος, ο. π, σελ 383

Η κρίση του Μονάχου, Σεπτέμβριος 1938, προκάλεσε σοβαρές συνέπειες στην εξωτερική πολιτική της Ελλάδας. Στη διάρκεια της κρίσης η ελληνική κυβέρνηση διαβεβαίωσε, ότι η χώρα θα παρέμενε ουδέτερη προς τη Βρετανία και ότι δεν θα εντασσόταν στο πλευρό της Γερμανίας και της Ιταλίας. Με τον τρόπο αυτό, έγινε φανερή η πορεία που επρόκειτο να ακολουθήσει το ελληνικό κράτος στο εξωτερικό πεδίο τα μετέπειτα χρόνια. Ορθή αποτελεί η διαπίστωση του Ι. Κολιόπουλου για τις ελληνοαγγλικές σχέσεις εκείνο το διάστημα:

*«Η ουσία των αγγλοελληνικών σχέσεων και προσεγγίσεων εκείνης της εποχής, αλλά και αργότερα, ήταν ότι οι Βρετανοί υποτιμούσαν τόσο την πραγματική, όσο και την δυνητική αξία της Ελλάδας, ενώ οι Έλληνες με τη σειρά τους υποτιμούσαν την ικανότητα και την προθυμία της Βρετανίας να τους προσφέρει βοήθεια· μια βοήθεια που όλοι, και ιδιαίτερα ο Μεταξάς, είχαν ανέκαθεν σε κάθε περίπτωση την τάση να θεωρούν δεδομένη. Αυτή ήταν και η απόσταση που χώριζε τις υποσχέσεις της Βρετανίας για βοήθεια προς την Ελλάδα από τις προσδοκίες της τελευταίας, μια απόσταση που ουσιαστικά δεν θα μπορούσε ποτέ να γεφυρωθεί. Επιπλέον, οι Βρετανοί θεωρούσαν ότι μια συμμαχία με την Ελλάδα αναπόφευκτα θα δυσαρεστούσε τόσο την Ιταλία όσο και τη Γερμανία κάτι που η Βρετανία δεν είχε περιθώρια να επιτρέψει».*¹¹²

Το 1938 υπογράφηκε σύμφωνο μεταξύ Βαλκανικής Συνεννόησης και Βουλγαρίας, προσπάθεια που ευνοήθηκε από τη Βρετανία και τη Σοβιετική Ένωση. Η Συνεννόηση διασπάσθηκε, επειδή την περίοδο εκείνη ιδιαίτερα μετά τη συμφωνία του Μονάχου, τα φασιστικά στοιχεία, αλλά και οι μονομερείς ενέργειες αυξάνονται στα Βαλκανικά κράτη. Με την Τουρκία στις 27 Απριλίου 1938, υπογράφηκε στην Αθήνα νέα «συμπληρωματική» συνθήκη των συμφωνιών 1930-1933, η οποία προέβλεπε ότι σε περίπτωση επίθεσης εναντίον μιας από τις συμβαλλόμενες χώρες από μία ή περισσότερες δυνάμεις, ήταν υποχρεωμένη η άλλη να εξασφαλίσει την ουδετερότητά της.¹¹³ Αποτέλεσμα της συμφωνίας, ήταν η σύσφιξη των δεσμών των δύο χωρών.

Όταν τον Απρίλιο του 1939 τα ιταλικά στρατεύματα εισέβαλαν και κατέλαβαν την Αλβανία, η Αγγλία και η Γαλλία εγγυήθηκαν επίσημα και δημόσια την ανεξαρτησία της

¹¹²Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, «Ο Μεταξάς και οι εξωτερικές σχέσεις της Ελλάδας (1936-1941), *Ο Μεταξάς και η εποχή του*, Εκδ. Ευρασία, Αθήνα 2009, σελ 201-202

¹¹³Λιναρδάτος, ο. π, σελ 136

Ελλάδας και σε περίπτωση επίθεσης από τρίτη χώρα θα προέβαλαν αντίσταση κατά του επιτιθέμενου. Ουσιαστικά, δεν επρόκειτο για μια ξεκάθαρη δέσμευση της Βρετανίας σε περίπτωση πολέμου εναντίον της Ελλάδας, αλλά για μια ακαθόριστη υπόσχεση.

Μετά την κατάληψη της Αλβανίας από τα ιταλικά στρατεύματα, κυρίως η Ρουμανία και η Τουρκία αναζητούσαν τρόπους για ενίσχυση του Βαλκανικού Συμφώνου και την οργανωμένη αντίδρασή του σε περίπτωση φασιστικής επίθεσης. Όταν στις 19 Σεπτεμβρίου 1939 συντάχθηκε σχέδιο για την προσάρτηση της Βουλγαρίας στη Βαλκανική Συνεννόηση, ο Μεταξάς φοβήθηκε πιέσεις για τυχόν παραχωρήσεις του ελληνικού κράτους στο βουλγαρικό στην περιοχή της Θράκης και ήταν αποφασισμένος να μην τις δεχτεί. Εν τέλει, το σχέδιο δεν πραγματοποιήθηκε. Τον Οκτώβριο του 1939, όταν η ρουμανική κυβέρνηση υπέδειξε τη δημιουργία συνασπισμού ουδέτερων κρατών της Νότιας και της Νοτιανατολικής Ευρώπης, ο οποίος θα συμπεριλάμβανε και τα κράτη του Βαλκανικού Συμφώνου, η Ελλάδα αποδέχτηκε την πρόταση. Όμως, απορρίφθηκε από τη Ρώμη, τη Σόφια, τη Βουδαπέστη και το Βελιγράδι. Παράλληλα, ασκήθηκε μεγάλη πίεση από τη χιτλερική Γερμανία προς την Τουρκία και τη Ρουμανία για αποχώρησή τους από την Βαλκανική Συνεννόηση.

Οι σχέσεις με την Τουρκία μεταβλήθηκαν, όταν ο Κεμάλ Ατατούρκ πέθανε και ο νέος Τούρκος πρωθυπουργός, Ισμέτ Ινονού, επηρεασμένος από την επιδείνωση της διεθνούς κρίσης και την επέκταση των κυβερνήσεων του Άξονα, άλλαξε γραμμή πολιτικής. Στις 19 Οκτωβρίου 1939, συνομολόγησε με τη Βρετανική και τη Γαλλική κυβέρνηση για συνθήκη Αμοιβαίας Βοήθειας, αθετώντας την υπόσχεση για μη ανάμιξη στις ευρωπαϊκές υποθέσεις. Ως εκ τούτου, οι συνδέσεις της Τουρκίας με τις δύο χώρες, οι οποίες προνοούσαν για την ασφάλεια της ανεξαρτησίας του ελληνικού κράτους, επαλήθευαν τους κοινούς προσανατολισμούς των δύο χωρών. Παρόλα αυτά, δεν έπαψε ν' αποτελεί την απόδειξη των φυγόκεντρων και μονομερών ενεργειών των κρατών για τη διασφάλιση των συμφερόντων και της ασφάλειας τους.¹¹⁴

Το Δεκέμβριο του 1939 η Ιταλία επιδίωξε την ανανέωση της συμφωνίας του 1928 και οι διαβουλεύσεις μεταξύ τους συνέπεσαν με τις αρχές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η ελληνική κυβέρνηση δεσμευμένη προς τη Μ. Βρετανία δε μπορούσε να πραγματοποιήσει οποιαδήποτε διπλωματική πρωτοβουλία, έτσι ο Μεταξάς δήλωσε ότι θα ακολουθούσε την πολιτική αusterής

¹¹⁴Σβολόπουλος, ο. π, σελ 254-255

ουδετερότητας. Ο Μουσολίνι ανταποκρίθηκε με την κατάθεση συγκεκριμένων προτάσεων, όπως ότι η Ιταλία σε περίπτωση πολεμικής εμπλοκής της, δεν θα αναλάμβανε επιθετική πρωτοβουλία σε βάρος της Ελλάδας. Οι ιταλικές εισηγήσεις αυτομάτως μεταβιβάστηκαν στη Βρετανία, η οποία δεν αρνήθηκε την ελληνοϊταλική συμφωνία, όμως απαίτησε την κατάργηση ορισμένων διατάξεων της προηγούμενης συνθήκης. Ο Μεταξάς ματαίωσε την ανανέωση συμφώνου, ακολουθώντας τη γραμμή της ουδετερότητας με την αποφυγή οποιασδήποτε αντίδρασης προς την Αγγλία και την προσαρμογή της ελληνοϊταλικής συμφωνίας στις βρετανικές απαιτήσεις. Το γεγονός αυτό, φανέρωσε τη μεγάλη συμβολή της Βρετανίας στην εξωτερική πολιτική της χώρας.¹¹⁵

Η Βρετανία, το διάστημα εκείνο, επιθυμούσε την ουδετερότητα της Ελλάδας, γιατί σε περίπτωση κήρυξης πολέμου της Ιταλίας εναντίον της, δεν ήταν σε θέση να στηρίξει πολεμικά και οικονομικά τις ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις. Εντούτοις, δεν ήθελε την οποιαδήποτε βοήθεια της Ελλάδα προς τους αντιπάλους της, όπως για παράδειγμα την χρήση ελληνικών λιμανιών από εχθρούς. Ο πόλεμος αναγκάζει την Αγγλία να χρησιμοποιήσει διαφορετικούς τρόπους συνεργασίας με την ελληνική κυβέρνηση, κυρίως στον οικονομικό τομέα. Έτσι, υπογράφηκε πολεμική και εμπορική συμφωνία, όπου το μεταξικό καθεστώς θα καθόριζε το μέγιστο ύψος εξαγωγών στην Γερμανία σε διάφορα προϊόντα (σιτηρά, φρούτα, λαχανικά, λάδι, καπνός, μέταλλα) και η Βρετανία δεν θα προέβαλε εμπόδια στις εισαγωγές στην Ελλάδα σε ορισμένα προϊόντα. Τον Ιανουάριο του 1940 υπογράφηκε οριστική εμπορική και ναυτιλιακή συμφωνία, με την οποία οι Έλληνες πλοιοκτήτες παρείχαν στη Βρετανία 31 πλοία και οι Βρετανοί εξυπηρετούσαν το πέρασμα από τον τελωνειακό έλεγχο, και προμήθευαν την Ελλάδα από δικές τους ή άλλες πηγές προϊόντων.¹¹⁶

Στις 28 Οκτωβρίου, όταν η χώρα δέχτηκε την ιταλική επίθεση δεν ήταν υπαρκτή η συμμαχία που θα δέσμευε την Ελλάδα και την Αγγλία. Στις διαβουλεύσεις μεταξύ των συμμαχικών κυβερνήσεων σε μια επικείμενη επίθεση των χωρών του Άξονα, οι Βρετανοί απέφυγαν να δώσουν σαφή απάντηση για βοήθεια στο ελληνικό μέτωπο σε περίπτωση επίθεσης των Γερμανών. Η Ελλάδα συνέχισε τον αγώνα εναντίον της Ιταλίας χωρίς ιδιαίτερη βοήθεια από τους Άγγλους, ενώ προσπαθούσε να διαφυλάξει την οντότητα της, και όχι να εξυπηρετήσει

¹¹⁵Ο. π, σελ 264-267

¹¹⁶Ο. π, σελ 205

συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων. Ο Μεταξάς πριν το θάνατο του, διαβεβαίωσε ότι το ελληνικό κράτος ουδέποτε θα προκαλούσε την επίθεση προς τη Γερμανία, χωρίς την αποστολή δυνάμεων στην ελληνική Μακεδονία από τους Βρετανούς. Εντούτοις, σε περίπτωση γερμανικής επίθεσης η χώρα θα αντιστεκόταν.¹¹⁷

¹¹⁷Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, ο. π, σελ 211-212

Μέρος Β΄: Ο Ελληνικός Τύπος και η Γερμανική Προπαγάνδα επί 4^{ης} Αυγούστου.

Κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, στους ελληνικούς κύκλους εκδηλώθηκε ιδιαίτερος θαυμασμός για τα φασιστικά καθεστώτα της Ιταλίας και της Γερμανίας, γιατί παρουσίαζαν μια νέα τάξη πραγμάτων λειτουργική ως προς την εσωτερική σταθερότητα και στη διοίκηση του κράτους, στοιχεία ανύπαρκτα εκείνο το διάστημα στην Ελλάδα.

Στο παγκόσμιο σκηνικό εκείνη την περίοδο το γερμανικό καθεστώς αποδείχτηκε ισχυρότερο σε σχέση με αυτό της Ιταλίας, αφού κατόρθωσε στους λίγους μήνες ζωής του να γίνει ολοκληρωτικό σε αντίθεση με τον ιταλικό φασισμό που χρειάστηκε τρία χρόνια. Ως γνωστόν, ο Χίτλερ δεν κατέλαβε την εξουσία με βίαιο τρόπο, όμως ουδέποτε ο ναζισμός κέρδισε την πλειοψηφία των Γερμανών ψηφοφόρων. Η ανάληψη της εξουσίας προέκυψε κατόπιν προσκλήσεως από τους υπευθύνους αρχηγούς του κράτους, συγκροτώντας έτσι τη νομιμότητά του.¹¹⁸ Οι στόχοι του Χίτλερ υπήρξαν εξαιρετικά ξεκάθαροι σε σχέση με του Μουσολίνι· ανέπτυξε ένα «διπλό κράτος» χωρίς να αντικατασταθεί το παλαιό κρατικό σύστημα, το οποίο διατηρούσε την υπάρχουσα δομή του με τα ιδιαίτερα γνωρίσματα της. Για το λόγο αυτό, αναπτύχθηκαν σταδιακά οι λειτουργίες του Εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος και της συνεχόμενης επεκτεινόμενης γραφειοκρατίας. Ο Φύρερ με τον απόλυτο ολοκληρωτισμό πραγματοποίησε την «Gleichshaltung», δηλαδή ισοπέδωση ή εναρμόνιση, η οποία επιτεύχθηκε με την σταδιακή μείωση των νησίδων διαχωρισμού που υπήρχαν μεταξύ κράτους και κοινωνίας¹¹⁹, δημιουργώντας ένα νέο άνθρωπο αφοσιωμένο στην υπηρεσία όχι του κράτους, αλλά της φυλής του.¹²⁰

Η αποτελεσματικότητα σε δισεπίλυτα προβλήματα της προηγούμενης περιόδου σε συνδυασμό με την ταχύτατη οικονομική ανάπτυξη κατέστησαν το χιτλερικό καθεστώς σωτήρα του γερμανικού κράτους και αξιοθαύμαστο φαινόμενο στο παγκόσμιο πεδίο. Εξετάζοντας τα κυβερνώντα σώματα στον ελληνικό χώρο, κυρίως από το 1922 μέχρι το 1936, παρατηρείται ότι υπήρξαν πολλά ανοίγματα στον φασισμό, ο οποίος δεν ρίζωσε και δεν εξελίχθηκε εντός των

¹¹⁸Στάνλεϊ Τζ. Πέιν, *Μια Ιστορία του Φασισμού 1914-1945*, Εκδ. Φίλιππωρ, Αθήνα 2000, σελ 136-137

¹¹⁹Robert O. Paxton, *Η Ανατομία του Φασισμού*, Εκδ. Κέρδος, Αθήνα 2006, σελ 172

¹²⁰Serge Brestein, *Δημοκρατίες, αυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα στον 20^ο αιώνα*, Εκδ. Ποιότητα, Δεύτερη Έκδοση, Αθήνα 2002, σελ 131

ελληνικών ορίων, εξαιτίας της απουσίας ορισμένων απαραίτητων προϋποθέσεων (κομμουνιστική απειλή, συνεργασία ελίτ, μαζική κινητοποίηση, αρχομανία ηγέτη). Σίγουρα, τα καθεστώτα αυτά, δεν θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως φασιστικά, αλλά απολυταρχικά, δικτατορικά, συντηρητικά, έχοντας όμως αρκετά φασιστικά στοιχεία. Παρόλα αυτά, η 4^η Αυγούστου αποτέλεσε ότι πιο όμοιο στον φασισμό που γνώρισε ποτέ το ελληνικό κράτος. Επιπλέον, ο δημιουργός της ουδέποτε εξέφρασε τη δυσαρέσκεια του προς τα φασιστικά καθεστώτα, αλλά ούτε στην δημιουργία ενός συστήματος μιμούμενο το ναζιστικό ή το φασιστικό μοντέλο.¹²¹

Αδιαμφισβήτητα, η μεταξική δικτατορία παρουσίαζε ομοιότητες με τον εθνικοσοσιαλισμό και ιταλικό φασισμό, οι οποίες εντοπίζονται μέσα από την ενδελεχή έρευνα του κυβερνητικού μηχανισμού και της ιδεολογικής τοποθέτησης της. Ιδιαίτερα, στην κοσμοθεωρία της, αποκλειστικό δημιούργημα του Μεταξά και των ιθυνόντων του κράτους, διαπιστώνονται ευκολότερα φασιστικές επιδράσεις σ' αντίθεση με την κυβερνητική κρατική λειτουργία, της οποίας ο δυισμός της εξουσίας δεν επέτρεπε στο δικτάτορα ελευθερία κινήσεων. Η 4^η Αυγούστου χωρίς ιδεολογικό υπόβαθρο και μαζικό κίνημα ή κόμμα έπρεπε να αποδείξει την ύπαρξή της, ούτως ώστε στη συνέχεια να εγκαταστήσει ένα ολοκληρωτικό κράτος.

Οι ιδεολογικές αρχές του καθεστώτος εντοπίζονται κυρίως στον Τύπο, ο οποίος στη διάρκεια του Μεσοπολέμου αποτέλεσε τον κυριότερο διαμορφωτή της Κοινής Γνώμης και το βασικό φορέα πολιτικών πεποιθήσεων και ιδεολογιών¹²². τα χρόνια εκείνα χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο προπαγάνδας και μέσο επισημοποίησης των συμφερόντων των πολιτικών προσώπων.¹²³ Έτσι, ο Τύπος αποτέλεσε αναπόφευκτα επί Μεταξά από τα βασικότερα προπαγανδιστικά όργανα, ενώ, μετέπειτα, για τους ερευνητές, αξιοπρόσεκτο πεδίο μελέτης.

¹²¹Κωνσταντίνος Σαράντης, ο. π, σελ 47

¹²²Γιάννης Γιαννόπουλος, «Τα χρόνια του Μεσοπολέμου», *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου (1784-1974)*, Τόμος Α', Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008, σελ 41-42

¹²³Η πολιτική ενημέρωση αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του καθημερινού βίου ενός πολίτη, έχοντας υπόψη ότι οι πολιτικές αποφάσεις είναι σημαντικότερες από τις ανθρώπινες, εξαιτίας της σύνδεσής τους με το μέλλον του και την καταξίωση της ανθρώπινης συμβίωσής, η οποία είναι η ελευθερία. Επίσης, είναι ο βασικός παράγοντας για την λήψη πολιτικών αποφάσεων από τους κυβερνώντες και κυβερνωμένους, και ο όρος για την λειτουργία της λαϊκής κυριαρχίας. Η ακατάπαυστη αποστολή μηνυμάτων από τον πολίτη προς την πολιτεία, στα όργανά της και το αντίστροφο, την χαρακτηρίζουν ως αμφίδρομη. Για να υπάρξουν τα επιθυμητά αποτελέσματα, όπως μια ανταποκρινόμενη στις λαϊκές ανάγκες πολιτική, επιβάλλεται έγκαιρη, πλήρης και ακριβής ενημέρωση. Είναι αναγκαίο να θέτει ως στόχο την ενεργοποίηση του πολίτη και την λογική διάταξη των λαϊκών στρωμάτων,

Μέσα από την έρευνα, γίνεται αντιληπτό ότι τα όργανα της 4^{ης} Αυγούστου υπήρξαν εξαιρετικοί γνώστες της δύναμης που ασκούσε ο Τύπος στα κοινωνικά στρώματα την εποχή εκείνη, γι' αυτό χαλιναγωγήθηκε με την λήψη μέτρων και νομοθεσιών. Στο λόγο του Μεταξά στο γεύμα της Ενώσεως συντακτών αθηναϊκών εφημερίδων, στις 13 Σεπτεμβρίου 1936, εντοπίζονται ξεκάθαρα οι απόψεις του. Ο ίδιος αποκάλυψε ότι οι Έλληνες δεν μπορούσαν να ζήσουν χωρίς εφημερίδα.¹²⁴ Σ' ένα άλλο σημείο γνωστοποίησε:

«Ο Τύπος, κύριοι είναι μια επιχείρηση όχι βιομηχανική από της απόψεως της υλικής και της εκτυπόσεως και διανομής του φύλλου κλπ. Όχι. Είναι στο σύνολό του μια επιχείρηση εκμετάλλευσης μιας μεγάλης δύναμης, η οποία υπάρχει διάχυτη στην ελληνική κοινωνία και λέγεται «Κοινή Γνώμη»..... Αυτό κάνει ο Τύπος, ο οποίος συλλαμβάνει την δύναμη αυτή, η οποία είναι διάχυτη στην κοινωνία και η οποία ονομάζεται Κοινή Γνώμη και η οποία δεν εκδηλώνεται ούτε εκφράζεται παρά μόνο μέσω συνομιλιών και την μεταβάλλει σε μία δύναμη την οποία χρησιμοποιεί, πως; Εδώ είναι το ζήτημα, κύριοι. Αναλόγως των επιδιώξεων και των συμφερόντων είτε των ηθικών, είτε των υλικών, μιας έκαστης εφημερίδας. Και τώρα σας ερωτώ: αφήνει το Κράτος, το οιονδήποτε Κράτος, τον οιονδήποτε πολίτη ή επιχειρηματία να συλλαμβάνει τις δυνάμεις, ας τις πούμε φυσικές, διά να τις μεταχειρίζεται όπως θέλει αυτός;..... Θα έλθει ο ιδιώτης ή ο επιχειρηματίας σε

διαμορφώνοντας και επηρεάζοντας την κοινή γνώμη, η οποία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στο πολιτικό γίγνεσθαι. Πρωταρχική πηγή της πολιτικής ενημέρωσης θεωρούνται τα ΜΜΕ, τα οποία οργανώνουν και δομούν την πολιτική πραγματικότητα. Σχετική Βιβλιογραφία για Πολιτική Ενημέρωση: Αθ. Π. Κανελλόπουλος, *Η πληροφόρηση στην πολιτική*, Περιοδικό Ευθύνη 1978· Brian Mc Nair, *Εισαγωγή στην πολιτική επικοινωνία*, Εκδ. Κατάρτι, Αθήνα 1998· Αναστάσιος- Ιωάννης Δ. Μεταξάς, *Πολιτική Επικοινωνία*, Εκδ. Αντ. Ν. Σακκουλά 1976· Richard R. Fagen, *Πολιτική και Επικοινωνία*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1977

¹²⁴Η εφημερίδα αποτελεί ένα έντυπο που ενημερώνει το κοινό σε θέματα πολιτικού, οικονομικού, κοινωνικού ενδιαφέροντος και εκδίδεται με τον ίδιο τίτλο καθημερινά ή κατά διαστήματα έως μια εβδομάδα. Η ύπαρξή της οφείλεται κατά κύριο λόγο στην ανάγκη του λαού να ενημερώνεται για τις πολιτικές πράξεις των κυβερνώντων προσώπων της χώρας του, για την πρόοδο της οικονομίας και για τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν εντός της κοινωνίας του. Οι εφημερίδες διαφέρουν από χώρα σε χώρα, αναλόγως του καθεστώτος που υπάρχει σε αυτές. Αρχικά, στις ελεύθερες δημοκρατικές χώρες αποτελούν τα μόνα επίσημα φύλλα κράτους που δημοσιεύονται οι πράξεις της κυβέρνησης και της διοίκησης και είναι ιδιωτικές ή κομματικές επιχειρήσεις. Σε χώρες όπου το καθεστώς είναι κομμουνιστικό οι εφημερίδες ανήκουν στο κράτος, στο κομμουνιστικό κόμμα ή στις οργανώσεις του. Στα φασιστικά αλλά γενικότερα στα αυταρχικά καθεστώτα επιτρέπεται η ιδιωτικοποίηση των εφημερίδων, όμως με την προϋπόθεση να υποτάσσονται στις θελήσεις και στις επιδιώξεις της εξουσίας. Τα φαινόμενο αυτό παρουσιάζεται και στις ελεύθερες χώρες, όταν οι ιδιωτικές εφημερίδες διαφθείρονται και εξυπηρετούν διάφορα οικονομικά συμφέροντα. Γενικές πληροφορίες για τις Εφημερίδες: Γεράσιμος Λύχνος, *Ο Τύπος χθες, σήμερα, αύριο*, Κέρκυρα 1972

συνεννόηση με το Κράτος. Θα του πει το Κράτος υπό ποιούς όρους του παραχωρεί το δικαίωμα τούτο και πως θα το χρησιμοποιήσει. Και τον ελέγχει κατά την χρησιμοποίηση.....»¹²⁵

Για το Μεταξά, ο Τύπος ήταν φορέας της Κοινής Γνώμης, η οποία διαμορφωνόταν ανάλογα με τα ηθικά και τα υλικά συμφέροντα της εφημερίδας. Θεωρούσε ότι το κράτος έπρεπε να επιβάλει συγκεκριμένους όρους λειτουργίας και να ασκεί τον απαραίτητο έλεγχο για την αποφυγή ενός χαώδους συστήματος. Κατά κάποιο τρόπο, ο Τύπος υποχρεωνόταν να εξυπηρετήσει τους σκοπούς του κράτους και της κοινωνίας υπό την κατεύθυνση του κράτους, δείχνοντας φυσικά την απαραίτητη εμπιστοσύνη προς την εκάστοτε κυβέρνηση. Ουσιαστικά, ο Μεταξάς ελέγχοντας τον Τύπο, θα μπόλιαζε τις ιδεολογικές του απόψεις στο λαό, κατορθώνοντας έτσι να κερδίσει την εμπιστοσύνη και να καλύψει το κενό της ελλείψεως ενός κόμματος. Επιπλέον, με τη χειραφέτηση της Κοινής Γνώμης, δεν ήταν εφικτή η ροή επαναστατικών πεποιθήσεων που θα έφερναν την κοινωνία σε αταξία.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, μέσα από το λόγο του Μεταξά, αποσαφηνίστηκε η απόλυτη κυριαρχία που επεδίωκε να έχει το καθεστώς στον Τύπο, αλλά γενικότερα σε όλους τους τομείς του κράτους. Αντιλαμβανόμαστε ότι πρόκειται για ένα αυταρχικό καθεστώς¹²⁶, το οποίο επιδίωκε την μετάδοση των αντιλήψεων και των εντολών των εκπροσώπων του, με αποτέλεσμα οποιοσδήποτε διάυλος γραπτής επικοινωνίας να μετατρέπεται σε όργανο εξυπηρέτησης των συμφερόντων του. Μπορούμε να διατυπώσουμε ότι ο έλεγχος ήταν έμμεσος, επειδή δεν ασκείτο κατευθείαν από το δικτάτορα, αλλά από ένα σύστημα λογοκρισίας, στη προκειμένη περίπτωση

¹²⁵Ιωάννης Μεταξάς, *Λόγοι και Σκέψεις (1936-1941)*, Τόμος Α', Εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1969, σελ 40-41

¹²⁶Στα αυταρχικά καθεστώτα το σύνολο του επικοινωνιακού πολιτικού συστήματος αποτελεί μέρος της συνολικής μηχανής στην οποία μια μειοψηφία κυβερνά μια κοινωνία και επιβλέπεται ως πληροφοριακό περιεχόμενο και ως τεχνικό μέσο πληροφόρησης. Μέσα από τα κανάλια επικοινωνίας επιδιώκεται η μετάδοση των εντολών και των αντιλήψεων της άρχουσας τάξης. Επίσης, απαγορεύεται αυστηρά η διαρροή εναλλακτικών εντολών, ιδεών και αντιλήψεων. Το πολιτικό σύστημα κατέχοντας το μονοπώλιο των μέσων επικοινωνίας θέτει όρους στους υπεύθυνους των μέσων, με αποτέλεσμα το ραδιόφωνο να είναι η φωνή του καθεστώτος, οι διευθυντές των εφημερίδων διορίζονται και ανήκουν σ' αυτό. Κάθε είδους επικοινωνιακός διάυλος, γραπτός ή προφορικός χρησιμοποιείται για τις ανάγκες και τη γραμμή του βασικού κόμματος. Ο έλεγχος είναι άμεσος, όταν από τους εκπροσώπους του καθεστώτος αποφασίζεται άμεσα τι μεταδίδεται στο κοινωνικό σύνολο. Σε ορισμένες περιπτώσεις παρουσιάζεται έμμεσος, εφόσον είναι υπαρκτό ένα σύστημα λογοκρισίας και ένα σύστημα πολιτικών και διοικητικών κυρώσεων ενάντια σε πηγές που δεν ευνοούν τα όργανα εξουσίας. (Raymond Williams, «Διαμάχη για τις επικοινωνίες», *Η κουλτούρα των Μέσων: μαζική κοινωνία και πολιτιστική βιομηχανία*, 2^η Έκδοση, Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994, σελ 219)

από το Υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού, το οποίο ιδρύθηκε στις 31 Αυγούστου 1936 με τον Αναγκαστικό Νόμο 45.

Στο βιβλίο που εξέδωσε το Υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού, *Τέσσερα χρόνια διακυβερνήσεως Ι. Μεταξά*, υπήρξε αποκλειστική αναφορά στο Τύπο, όπου καταγράφηκαν οι στόχοι και οι επιδιώξεις του καθεστώτος. Βασική κατεύθυνση αποτέλεσε η εξύψωση του Ελληνικού Τύπου μέσα στα πλαίσια των εθνικών και των ηθικών αρχών, γεγονός το οποίο επιτεύχθηκε με την κατοχύρωση και τον αυστηρό έλεγχο. Γνωστοποιήθηκε ότι ο δημοσιογράφος έπρεπε να ερευνά την ουσία των γεγονότων, χωρίς στιγμιαίες αντιπάθειες ή συμπάθειες, και να στοχεύει σε τρεις βασικούς σκοπούς στην εξυπηρέτηση του κράτους, στην εξύψωση της Κοινής Γνώμης και στη δημιουργία εθνικής συνείδησης.¹²⁷

Επιπλέον, θεωρήθηκε ότι εγκαινιάστηκε μια νέα περίοδος στην Ελληνική δημοσιογραφία, αφού με την απουσία των ύβρεων και της σκανδαλοθηρίας αποτελούσε φορέα υγιών αρχών. Ο απόλυτος έλεγχος των δημοσιογράφων δικαιολογήθηκε, υποστηρίζοντας ότι θέτουν την γραφίδα τους στη διάθεση της Πατρίδας, του Έθνους και του Ελληνισμού. Επισημάνθηκε ότι, με την ομαλή λειτουργία του Τύπου, διατηρήθηκε η εσωτερική ισορροπία και αποφεύχθηκε οποιαδήποτε παραπληροφόρηση που αφορούσε την εξωτερική πολιτική της χώρας. Διατυπώθηκε ότι η δημοσιογραφία έπρεπε να είναι ευγνώμων προς την 4^η Αυγούστου, με τα διάφορα μέτρα που λήφθηκαν, όπως ήταν η καθιέρωση της Κυριακής ως αργία.¹²⁸

Στο σημείο αυτό συμπεραίνουμε ότι το καθεστώς χρησιμοποίησε τον Τύπο στην πραγμάτωση ενός από τους βασικότερους στόχους του, ο οποίος ήταν η δημιουργία Εθνικού Κράτους. Φυσικά, ως ισχυρό όργανο της Κοινής Γνώμης μπορούσε να αναπτύξει στους κόλπους της κοινωνίας την εθνική συνείδηση. Η ελεγχόμενη δημοσιογραφία για το καθεστώς ήταν απαραίτητη, αφού εξυπηρετούσε τους ιερούς σκοπούς της πατρίδας, του έθνους, του ελληνισμού, δηλαδή τα τρία βασικά συστατικά της ιδεολογίας του.

Επίσης, αμέσως μετά την εγκαθίδρυση της, η αστυνομία διέκοψε την εκτύπωση των φύλων της επόμενης μέρας και εξέδωσε τις απαραίτητες οδηγίες, όπου παρουσίαζε σε γενικές

¹²⁷Υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού, *Τέσσερα χρόνια διακυβερνήσεως Ι. Μεταξά*, Εκδ. 4^η Αυγούστου, Αθήνα μετά το 1940, σελ 165

¹²⁸Ο. π, σελ 166-167

γραμμές το ρόλο, την αποστολή και τις λειτουργίες των εφημερίδων.¹²⁹ Η επίγνωση της μεγάλης δύναμης του Τύπου, γινόταν αντιληπτή στα νομοθετήματα που αποσκοπούσαν τον ολοκληρωτικό έλεγχο. Στο διάστημα της δικτατορίας, εκδόθηκαν δεκατέσσερις νέοι Αναγκαστικοί νόμοι και Βασιλικά διατάγματα.¹³⁰

Επί εποχής Μεταξά, απαγορευόταν οποιαδήποτε κριτική στο έργο του καθεστώτος εκτός και αν ήταν θετική. Απαγορεύονταν οι ειδήσεις για τα πολιτικά κόμματα, τους πολιτικούς αρχηγούς, τη δράση των σωματείων και των οργανώσεων. Απαγορευόταν η εμφάνιση λευκών σημείων στα έντυπα, γεγονός που δημιουργούσε η λογοκρισία, και επιβαλλόταν η κάλυψή τους με διαφημίσεις. Επίσης, απαγορευόταν οποιαδήποτε αναφορά στα οικονομικά πράγματα της χώρας, όπως ήταν η χρηματοοικονομική πολιτική, η κατάσταση του νομίσματος και του δημόσιου χρέους. Αναφορά στις εργατικές και επαγγελματικές οργανώσεις, πραγματοποιείτο κατόπιν ανακοινώσεως του Υπουργείου Οικονομικών. Απαγορευόταν η οποιαδήποτε μνεία στην αύξηση τιμών, στο κόστος ζωής, στα παράνομα κέρδη και στα εγκλήματα.¹³¹

Όλα τα έντυπα καθημερινά υποβάλλονταν σε λογοκρισία, εξετάζονταν προσεχτικά και επιβεβαιώνονταν από υπεύθυνο λογοκρισίας. Στις 19 Αυγούστου καθιερώθηκε ο αναγκαστικός νόμος 23, σύμφωνα με τον οποίο καθοριζόταν το περιεχόμενο, η μέθοδος παραγωγής και ο τρόπος διανομής των εφημερίδων. Στις 28 Φεβρουαρίου 1937, με το Βασιλικό Διάταγμα καθορίστηκαν οι διευθύνσεις και οι υπηρεσίες του νεοσύστατου Υπουργείου Τύπου και Τουρισμού. Επίσης, διαιρέθηκε η Διεύθυνση του Ελληνικού Τύπου στα εξής τμήματα: Τμήμα Παρακολουθήσεως Εσωτερικού Τύπου, Γραφείο Λαϊκής Διαφωτίσεως, Γραφείο Νομοθεσίας του Εσωτερικού Τύπου, Γραφείο Εποπτείας του Εσωτερικού Τύπου.¹³²

Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, παρά τα αναγκαστικά μέτρα, δεν έκλεισε καμία εφημερίδα, απεναντίας αυξήθηκε η κυκλοφορία τους¹³³, εκτός από τον *Ριζοσπάστη* ο οποίος για μεγάλο χρονικό διάστημα, όμως κατόρθωσε να εκδοθεί παράνομα.¹³⁴ Η *Καθημερινή* δεν εκδόθηκε την 5^η και 6^η Αυγούστου, γιατί ο Γ. Βλάχος δεν ήταν σύμφωνος. Στις 7 Αυγούστου

¹²⁹Πετράκη, ο. π, σελ 25

¹³⁰Υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού, ο. π, σελ 167-168

¹³¹Πετράκη, ο. π, σελ 26

¹³²Ο. π, σελ 29

¹³³Χριστόπουλος, ο. π σελ 385

¹³⁴Κώστας Μάγερ, *Ιστορία του Ελληνικού Τύπου, Αθηναϊκά εφημερίδες 1901-1959*, Εκδ. Α. Δημόπουλος, Αθήνα 1956, σελ 145

επανεκδόθηκε με άρθρο του, στο οποίο εντασσόταν στο πλευρό του Μεταξά και δήλωνε ότι θα αγωνιζόταν για την επιτυχία του προγράμματός του.¹³⁵ Το *Ελεύθερο Βήμα* δεν εκδόθηκε στις 5 Αυγούστου και όταν επανέλαβε την έκδοσή του στις 6 του μήνα, δέχτηκε αυστηρή λογοκρισία. Η *Ελευθέρα Γνώμη* ανέστειλε την κυκλοφορία της μετά από δίωξη εις βάρος του εκδότη της, όταν θεωρήθηκε ένα άρθρο της ότι στρεφόταν εναντίον του δικτάτορα.

Γενικώς, ο Μεταξάς εύκολα κατόρθωσε να αποκτήσει τον πλήρη έλεγχο του Τύπου, αφού οι περισσότεροι από τους ιδιοκτήτες εξ αρχής υπηρέτησαν με ευχαρίστηση τα συμφέροντα του καθεστώτος. Το διάστημα εκείνο αυξήθηκε η τιμή των εφημερίδων σε δύο δραχμές. Πραγματοποιήθηκε αύξηση στους μισθούς των υπαλλήλων κατά 25% και η Κυριακή καθιερώθηκε ως μέρα αργίας. Επίσης, επιβλήθηκε φορολογική ατέλεια για το εισαγόμενο χαρτί, το οποίο προοριζόταν για τις εκτυπώσεις των εφημερίδων και οργανώθηκαν συλλογικές συμβάσεις μεταξύ των ιδιοκτητών και του προσωπικού των εφημερίδων. Ανάκαμψη παρατηρήθηκε στον επαρχιακό τύπο, ο οποίος επωφελήθηκε από τα προνόμια του καθεστώτος.¹³⁶

Φυσικά, εκφράστηκε αντίσταση με την έκδοση παράνομων εντύπων. Πέραν του *Ριζοσπάστη*, η *Παλιγγενεσία*, μη κομμουνιστική παράνομη εφημερίδα, εκδόθηκε από τον πρώην υπουργό Κ. Αγγελόπουλο, στις 5 Αυγούστου το 1937, αποτυπώνοντας τη δυσαρέσκεια της προς το καθεστώς. Στα πρώτα της φύλλα κατηγορήθηκε ο Βασιλιάς για κατάργηση του Συντάγματος, ενώ στα επόμενα τεύχη της ο Μεταξάς και οι αντιδημοκρατικές του τακτικές. Η *Παλιγγενεσία* διακόπηκε με την εξορία του Αγγελόπουλου. Η παράνομη οργάνωση της «Φιλικής Εταιρείας» δημοσίευσε τέσσερις παράνομες εφημερίδες την *Ελευθερία*, το *Σύνταγμα*, το *Δημοκράτη*, του οποίου το πρώτο τεύχος τυπώθηκε αλλά κατασχέθηκε πριν κυκλοφορήσει, το ίδιο συνέβηκε και στην περίπτωση της εφημερίδας *Κήρυξ*. Το αντιδημοκρατικό Μέτωπο των Νέων (AMN) εξέδωσε την εφημερίδα *Φλόγα* από το 1937 μέχρι το Σεπτέμβριο του 1938.¹³⁷

Μια άλλη κατηγορία εφημερίδων αποτέλεσαν οι κυβερνητικές, οι οποίες επεδίωκαν τη μετάδοση του νέου «πνεύματος» στους πολίτες και την πολιτική τους αφύπνιση με τις διάφορες πληροφορίες, προερχόμενες από τον καθημερινό «ανεξάρτητο» Τύπο. Επισημαίνεται ότι η

¹³⁵Ο. π, σελ 176

¹³⁶Πετράκη, ο. π, σελ 34

¹³⁷Ο. π, σελ 39

σημαντικότερη έκδοση από αυτή τη κατηγορία ήταν το *Νέο Κράτος*, το οποίο προπαγάνδιζε τις αρχές και τις εθνικές αξίες του Νέου Κράτους, το Γ΄ Ελληνικό πολιτισμό και την Προσωπολατρία του «Αρχηγού». Σημειώνεται ότι στις στήλες του φιλοξενούσε θέματα που είχαν σχέση με τον πολιτισμό, την διεθνή και την ελληνική επικαιρότητα. Επίσης, υπήρχαν οι «ημικρατικές» εκδόσεις, οι οποίες έφεραν τις καινούργιες πεποιθήσεις του καθεστώτος, όπως ήταν οι *Νέοι Δρόμοι*, η *Εργασία*, η *Πειθαρχία*, η *Νέα Εποχή*, η *Νέα Δύναμις*.¹³⁸

Η ΕΟΝ αποτέλεσε σημαντικό όργανο μαζικοποίησης του λαού, κυρίως της νεολαίας, και δημοσίευε είτε καθημερινά, είτε περιοδικά άρθρα γραμμένα από μέλη της, βέβαια υπό την αυστηρή επίβλεψη της δικτατορίας. Η σπουδαιότερη από τις εκδόσεις υπήρξε η *Νεολαία*, η οποία κυκλοφόρησε τον Ιανουάριο του 1938 και μετατράπηκε στο σημαντικότερο εργαλείο προπαγάνδας, αφού θεωρήθηκε ως μέσο πνευματικής, θρησκευτικής, κοινωνικής και πολιτικής διαπαιδαγώγησης. Μια άλλη κατηγορία εκδόσεων της ΕΟΝ υπήρξαν τα βιβλιαράκια και οι ολιγοσέλιδες, μικρού μεγέθους, εκδόσεις: *Το Έθνος*, *Ο Βασιλεύς*, *Οικογένεια*, *Κοινοβουλευτισμός και Κομματισμός*, *Το κατόντημα του Μπολσεβικισμού*, *Εθνική κυριαρχία και εθνική ανεξαρτησία*.¹³⁹

Το Υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού, στην πραγματικότητα Υφυπουργείο Προπαγάνδας, καθημερινά μοίραζε το υλικό, το οποίο θα δημοσιευόταν, με την ένδειξη «υποχρεωτικό» στις εφημερίδες. Στο υλικό συμπεριλαμβάνονταν ειδήσεις από το εξωτερικό, έχοντας ιδιαίτερα αυξανόμενο το ποσοστό των γερμανικών ειδήσεων και των ειδήσεων που προέρχονταν από γερμανικές πηγές.¹⁴⁰ Το φαινόμενο παρουσιάστηκε κυρίως στα πρώτα χρόνια της δικτατορίας. Σύμφωνα με τους ερευνητές, ιδιοκτήτες εφημερίδων, ο Δημήτρης Αραβαντινός (*Βραδυνή*), και το Γραφείο Τύπου του Υπουργείου Εξωτερικών συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς, οι οποίοι επεδίωκαν την δημοσίευση ειδήσεων χωρίς να αποκαλύπτεται η γερμανική τους ταυτότητα.¹⁴¹ Το γεγονός επιβεβαιώθηκε από τον Ούστερλο, τον Άγγλο πρέσβη, ο οποίος υποστήριξε ότι ασκείται αποκάλυπτη προπαγάνδα υπέρ της Γερμανίας από τα ελληνικά φύλλα. Μάλιστα, υπήρχε η φήμη ότι τα έντυπα, τα οποία συνεργάζονταν με τις γερμανικές πηγές,

¹³⁸Πετράκη, ο. π, σελ 41

¹³⁹Ο. π, σελ 47-49

¹⁴⁰Σπύρος Β. Μαρκεζίνης, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος*, Τόμος Β΄, Εκδ. Πάπυρος, Αθήνα 1994, σελ 92

¹⁴¹Meissner, ο. π, σελ 55

έπαιρναν ως αμοιβή δύο χιλιάδες δραχμές για κάθε άρθρο.¹⁴² Σκοπός του γερμανικού Υπουργείου Προπαγάνδας αποτέλεσε η δημιουργία ευμενούς εικόνας της Γερμανίας και η εισχώρηση της ναζιστικής προπαγάνδας στην ελληνική επικράτεια.

Η εγκαθίδρυση της δικτατορίας συνέπεσε με την Ολυμπιάδα του 1936 στο Βερολίνο, αποκορύφωμα της ναζιστικής προπαγάνδας και της ανάδειξης των επιτευγμάτων του εθνικοσοσιαλιστικού κράτους στα τρία χρόνια εξουσίας του.¹⁴³ Στο διάστημα εκείνο, Έλληνες δημοσιογράφοι παρέμειναν στη Γερμανία για την δημοσιογραφική κάλυψη των αγώνων και παρουσίαζαν μια σειρά άρθρων όπου απεικόνιζαν τη γερμανική πραγματικότητα της εποχής. Επιπλέον, το γερμανικό κράτος φρόντισε να ξεναγήσει τους ξένους δημοσιογράφους σε πόλεις, οργανώσεις, εκθέσεις, αναδεικνύοντας την πρόοδο της χώρας σ' όλα τα επίπεδα και τις φιλειρηνικές τάσεις του ναζιστικού καθεστώτος, το οποίο κατηγορείτο ως φιλοπόλεμο. Όμως, αναζητώντας την ουσία των πραγμάτων, διαπιστώνουμε ότι αποτέλεσε την καταλληλότερη ευκαιρία επιδείξεως της μοναδικότητας της Άριας Φυλής και τη δυναμική επιστροφή του γερμανικού κράτους στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, χάρη στον απόλυτο αρχηγό του, Αδόλφο Χίτλερ.

Οι στόχοι της δημοσιογραφικής αποστολής αποτυπώθηκαν σε λόγο του Έλληνα πρέσβη στο γεύμα, που διεξήχθη προς τιμήν των Ελλήνων δημοσιογράφων υπό την παρουσία επισήμων Γερμανών. Σύμφωνα με τον πρέσβη, στη δεκαπενθήμερη παραμονή τους θα κατανοούσαν την βαθύτερη μεταφορά της Ολυμπιακής φλόγας στη χώρα αυτή, η οποία αποτελούσε εστία προόδου και πολιτισμού. Δεν θα θαύμαζαν μόνο τις φυσικές ομορφιές και τα ιστορικά μνημεία της χώρας, αλλά θα προσπαθούσαν να αποκομίσουν πλούσια διδάγματα από τον τρόπο που εργαζόταν ο γερμανικός λαός και από τις θαυμαστές προόδους του γερμανικού πολιτισμού.¹⁴⁴

Η έντονη αρθρογραφία, η οποία αφορούσε το χιτλερικό κράτος, παρουσιάστηκε σχεδόν για ένα τρίμηνο (Ιούλιος-Σεπτέμβριος). Βέβαια, στους επόμενους μήνες υπήρχε το γερμανικό στοιχείο αλλά σε μειωμένο αριθμό, τουλάχιστον στις στήλες κοινωνικού περιεχομένου, γιατί στις ειδησεογραφικές ήταν υπαρκτό σε μεγάλο βαθμό. Συμπληρώνεται ότι αυστηρή λογοκρισία υφίσταται στα έντυπα μετά την καθιέρωση του Αναγκαστικού νόμου της 19^{ης} Αυγούστου, ενώ τις προηγούμενες ημέρες υπήρχε στα άρθρα κριτική προς το ναζιστικό κράτος, κυρίως στο

¹⁴²Πετράκη, ο. π, σελ 31

¹⁴³Ιωάννης Λουκάς, *Εθνικοσοσιαλισμός και Ελληνισμός*, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1991, σελ 190

¹⁴⁴Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 22/7/1936

Ελεύθερον Βήμα από το Χρ. Καβαφάκη. Οι εξεταζόμενες εφημερίδες, οι οποίες δεν έφεραν καθόλου άρθρα αναλυτικά για τον εθνικοσοσιαλισμό ήταν η *Εστία* και η *Βραδυνή*, προπαγανδίζοντας τον διάμεσο άλλων οδών, όπως η δημοσίευση λόγων του Χίτλερ και φωτογραφιών γερμανικών εκδηλώσεων.

Εν κατακλείδι, διαπιστώνεται ότι ο ημερήσιος Τύπος, τουλάχιστον στο πρώτο χρόνο της δικτατορίας, αποτέλεσε τη βασική δίοδο ιδεολογικής προπαγάνδας από το καθεστώς, αφού το *Νέο Κράτος* εκδόθηκε το Σεπτέμβριο του 1937. Έτσι, μελετώντας τον, ανακαλύπτονται τυχόν ναζιστικές επιδράσεις στο αρχικό στάδιο διάπλασης της και η διαμορφωμένη εικόνα του Έλληνα αναγνώστη για το εθνικοσοσιαλιστικό φαινόμενο. Επιπλέον, είναι εφικτή η διαπίστωση της αποκάλυπτης λογοκρισίας και της ύπαρξης μυστικής γερμανικής προπαγάνδας στα ελληνικά έντυπα.

1. Αδόλφος Χίτλερ και Ολοκληρωτισμός.

Ο Χίτλερ αποτελεί ένα από τα πιο αμφισβητούμενα πρόσωπα του περασμένου αιώνα, αφού ο ιμπεριαλισμός και ριζοσπαστισμός του οδήγησαν την ανθρωπότητα στην τρομακτική εμπειρία του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η προσωπικότητα του Χίτλερ και το ναζιστικό φαινόμενο εξάπτει μέχρι σήμερα το ερευνητικό ενδιαφέρον, παρουσιάζοντας πολυάριθμα έργα προερχόμενα από διαφορετικά πεδία μελέτης. Ο Ελληνικός Τύπος αποκαλύπτει διάφορα στοιχεία σχετικά με τη βιογραφία του Χίτλερ, την άνοδο του στην εξουσία, την απόλυτη κυριαρχία του και τη θέση του στην παγκόσμια σκηνή.

Αρχικά, από τα έντυπα συλλέγονται βιογραφικές πληροφορίες για το Χίτλερ: οι πρόγονοί του ήταν Αυστριακοί χωρικοί που ζούσαν στην επαρχία, Βάλντμπερτελ, και ο πατέρας του, τελωνοσταθμάρχης Άλοϊς, απέκτησε τον Αδόλφο σε ηλικία πενήντα δύο ετών από τη τρίτη γυναίκα του, ξαδέρφη του και επί πολλά χρόνια υπηρέτριά του, Κλάρα Πολτζλ. Όταν πέθανε ο πατέρας του, το 1913, ο Αδόλφος μετέβηκε στη Βιέννη και απέτυχε στις εξετάσεις για την εισαγωγή του στη Σχολή των Καλών Τεχνών. Πέρασε χρόνια αθλιότητας, κάνοντας τον ελαιοχρωματιστή στο Μόναχο, αφού δεν κατάφερε να βρει αγοραστή για τα καλλιτεχνικά του έργα.¹⁴⁵ Με το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου έγραψε επιστολή στο Βασιλιά Βαυαρίας Λουδοβίκο Γ΄, και παρά το γεγονός ότι ήταν αυστριακός, κατατάχθηκε εθελοντής στο 16^ο πεζικό βαυαρικό σύνταγμα. Πληγώθηκε στη Φλάνδρα και στη Σαμμ κινδύνευσε να τυφλωθεί. Επίσης, παρασημοφορήθηκε με το σιδερένιο Σταυρό της στρατιωτικής αξίας. Το τέλος του πολέμου τον βρήκε άνεργο και άστεγο.

Το ταπεινό παρελθόν του Φύρερ δεν στάθηκε εμπόδιο στην διεκπεραίωση των μεγαλεπήβολων στόχων του, αντιθέτως αποτέλεσε μεγάλη μαγνητική δύναμη στα γερμανικά πλήθη. Ο δημοσιογράφος, Κ. Πολίτης, ρωτώντας με επιφυλακτικότητα κάποιο εθνικοσοσιαλιστή, εάν αλήθευαν όλα όσα ειπώθηκαν για το παρελθόν του Χίτλερ, έλαβε την εξής απάντηση:

«Βεβαιότατα. Όλα αυτά είναι αληθινά. Και είναι προς τιμή του Φύρερ. Ποιος άλλος από ένα άνθρωπο του λαού θα μπορούσε να κατανοήσει καλύτερα την ανάγκη της ισοπέδωσης

¹⁴⁵Κ. Πολίτης, «Αδόλφος Χίτλερ, ο υιός του τελωνοσταθμάρχου Άλοϊς και της υπηρέτριας Κλάρας Πολτζλ. Ελαιοχρωματιστής, Καλλιτέχνης και Δικτάτωρ», Εφ. Ακρόπολις 1/7/1936

των τάξεων, που αποτελεί και το βεβαιότερο στοιχείο του προγράμματος του εθνικοσοσιαλισμού. Εμείς οι εθνικοσοσιαλιστές αντιλαμβανόμαστε τον λαό ως μια οργανική ενότητα που δεν έχουν καμία θέση οι διαβαθμίσεις των τάξεων. Γι' αυτό τοποθετήσαμε και την οικονομική ζωή της Γερμανίας υπό τα κοινωνικά συναισθήματα του Εθνικοσοσιαλισμού, ώστε να πάρουν στην κοινωνία την πραγματική τους θέση και οι εργάτες και οι εργοδότες και οι άσημοι και οι βαρόνοι. Όλοι σ' αυτό το επίπεδο εκτιμήσεως».¹⁴⁶

Ως γνωστόν, η ισοπέδωση των τάξεων αποτελούσε ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της εθνικοσοσιαλιστικής ιδεολογίας. Έτσι η ταπεινή καταγωγή του αρχηγού της στάθηκε πόλος έλξης οπαδών, αφού εγκατέλειπε βασικά γνωρίσματα προηγούμενων ηγετών που οδήγησαν το γερμανικό κράτος στην εξαθλίωση.

Σύμφωνα με το δημοσιογράφο, όταν στα γραφεία του Ραϊχσταγ ξεφύλλιζε ένα ογκωδέστατο λεύκωμα, στο οποίο δημοσιεύονταν οι αυτοβιογραφίες των βουλευτών, πρώτη στη σειρά ήταν εκείνη του Χίτλερ και υπήρξε η συντομότερη, γραμμένη από τον ίδιο, χωρίς ελλείψεις από το μηδαμινό παρελθόν του. Συγκεκριμένα:

«Γεννήθηκα την 20^η Απριλίου 1889 στο Μπρουντιο, στα αυστρογερμανικά σύνορα. Ο πατέρας μου ήταν τελωνοσταθμάρχης. Όταν πέθανε δεν μας άφησε τίποτε. Στον ευρωπαϊκό πόλεμο υπηρέτησα την πατρίδα μου ως εθελοντής στο βαναρικό στρατό. Για να ζήσω την οικογένεια μου στα χρόνια της δυστυχίας έκαμα τον ελαιοχρωματιστή. Σήμερα είμαι Πρόεδρος και Αρχικαγκελάριος της Γερμανίας

*Αδόλφος Χίτλερ».*¹⁴⁷

Ο Φύρερ δεν ενδιαφερόταν καθόλου για τις κοινωνικές εμφανίσεις και εργαζόταν σκληρά δεκαοκτώ ώρες το εικοσιτετράωρο. Όταν κουραζόταν υπερβολικά, αποσυρόταν στο εξοχικό σπιτάκι της αδερφής του, στο Μόναχο. Δεν κατοικούσε στο Μέγαρο της Αρχικγκελαρίας, αλλά σ' ένα γειτονικό σπίτι όπου χρησιμοποιούσε τα δύο δωμάτια του ως γραφείο και κρεβατοκάμαρα, ενώ τα υπόλοιπα διαμερίσματα χρησιμοποιούνταν από τις υπηρεσίες του πολιτικού γραφείου. Ως φιλάρεσκος είχε δικό του φωτογράφο, το Χάϊνριχ

¹⁴⁶Ο. π

¹⁴⁷Ο. π

Χόφμαν, ο οποίος φύλασσε στο αρχείο του επτά χιλιάδες φωτογραφίες του Αδόλφου σε διάφορες στάσεις. Τα ποσοστά που εισέπραττε από το βιβλίο του, *Ο αγών μου*, τα δώριζε στους συγγενείς του και στο ταμείο απομάχων του κόμματος. Αγαπούσε τους φίλους του, εφόσον διαπίστωνε την αφοσίωση τους και σε περίπτωση προδοσίας τους εξόντωνε όπως συνέβηκε στη περίπτωση του Ράϊμ, του κάποτε αχώριστου και αγαπητού φίλου του.¹⁴⁸

Την περίοδο εκείνη υπήρχαν τόμοι για τη ζωή και το έργο του Φύρερ και ογκωδέστατα βιβλία με ύμνους προς αυτόν, χωρίς βέβαια να αποκαλύπτεται πάντα η αλήθεια. Στον κόσμο παρέμεναν σκοτεινά αρκετά στοιχεία για τη γέννηση του γερμανικού εθνικοσοσιαλισμού και το ρόλο του Χίτλερ στη δημιουργία και ανάπτυξή του. Ο αρχηκαγκελάριος δεν ήταν εκείνος που είχε την πρωτοβουλία ιδρύσεως του κόμματος. Στις αρχές του 1918 πατριώτες, επιδιώκοντας την έντιμη ειρήνη στο γερμανικό έθνος και αποσκοπώντας στην εξύψωση της εργατικής δύναμης ενώπιον του Κάιζερ και των πολιτικών, αποφάσισαν να συσσωματώσουν τους εργάτες ιδρύοντας το «Σωματείο της Ελεύθερης Επιτροπής». Το μυστικό σωματείο είχε παράρτημα στο Μόναχο με επικεφαλής τον Άντον Ντρεξλερ, εργάτη εργοστασίου πολεμικών ειδών, και είχε έξι μέλη. Ο αναλφαβητισμός τους οδήγησε στην αναζήτηση ενός κατηρτισμένου μέλους για την επιτυχία του αγώνα τους. Στο μεταξύ, ο Χίτλερ βρισκόταν με αναρρωτική άδεια στο Μόναχο και δέχτηκε την πρόσκληση του Ντρεξλερ να ενταχθεί στο σωματείο, στις 7 Μαρτίου του 1918. Μετά από δεκαπέντε χρόνια ο Φύρερ έγινε ο απόλυτος ηγεμόνας.¹⁴⁹

Φυσικά, υπήρξαν και άλλες συγκυρίες για την ανάληψη και σταθεροποίηση του στην εξουσία, όπως επισημάνθηκε στον επικριτικό «Πρόλογο προς τους εργοδότες» του Τζορτζ Μπερνάρ Σω, στο *Ελεύθερον Βήμα*, όπου διαπίστωνε ότι όταν μια πολιτική συνήθεια κατέρρευε και προκαλούσε χάος, ευνοούσε την τύχη εγωιστικών ατόμων με στρατιωτική και πολιτική δεξιότητα. Στη προκειμένη περίπτωση η Γερμανία, σύμφωνα με τους όρους της Συνθήκης των Βερσαλλιών, έπρεπε να παραμείνει σε κατάσταση μόνιμης ταπεινωτικής στρατιωτικής μείωσης έναντι των άλλων δυνάμεων, κυρίως της Γαλλίας. Ο Χίτλερ υπήρξε αρκετά διορατικός, γιατί αντιλήφθηκε ότι θα ερχόταν η στιγμή, κατά την οποία θα ήταν αδύνατο οι σύμμαχοι να επαναλάμβαναν ένα πόλεμο για τη διατήρηση των όρων. Ο ίδιος δήλωσε ότι τους παραβίασε και θα εξακολουθούσε να τους παραβιάζει, μέχρις ότου η Γερμανία, πλήρως εξοπλισμένη, θα

¹⁴⁸Ο. π

¹⁴⁹Ο. π

έφθανε σε ισοτιμία με τις άλλες δυνάμεις. Ήξερε ότι η στάση αυτή θα τον οδηγούσε στην επιτυχία. Ο Μπερνάρ Σω υποστήριξε ότι η «μυωπία» των μεγάλων δυνάμεων, του επέτρεψε να καταβάλει ισχυρότερη θέση και από το Μουσολίνι, φονεύοντας τους εβδομήντα επτά επικινδύνους αντιπάλους του και δικαιολογώντας την πράξη αυτή.¹⁵⁰ Έτσι, ανέλαβε την ισόβια απόλυτη δικτατορία στη Γερμανία.¹⁵¹

Κατά τον Ε. Θωμόπουλο οι αντιδράσεις των πολιτικών κομμάτων και προσώπων επιτάχυναν την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία. Όπως στη περίπτωση του κομμουνισμού, ο οποίος αντιλαμβανόμενος το κίνδυνο που αποτελούσε ο εθνικοσοσιαλισμός, αποσπώντας του συνεχώς οπαδούς με τα συνθήματα του για βελτίωση των όρων ζωής του αγρότη και του εργάτη, καλύτερα ημερομίσθια, δίκαιη κατανομή των γαιών, στρεφόταν περισσότερο προς τον εβραϊσμό. Η στροφή αυτή ήταν αρκετά καταστροφική, αφού οι φανατικοί Μαρξιστές μετατράπηκαν σε άγριους χιτλερικούς. Επίσης, μαρτυρίες Ελλήνων, που ζούσαν στη Γερμανία κατά τη άνοδο του, επιβεβαίωναν ότι ο Φύρερ ανάγγελλε το σχηματισμό κυβέρνησης, μέσο βίας. Η αστυνομία, ο στρατός και τα Τάγματα Εφόδου παρέλυναν τις περίφημες συγκεντρώσεις. Ο Χίντεμπουργκ δεν έδωσε καμία ειρηνική διέξοδο μπροστά στο χιτλερικό ρεύμα, γιατί πίστευε ότι το εθνικοσοσιαλιστικό σύστημα θα φθειρόταν στην αδυναμία του ν' ανταποκριθεί στις υποσχέσεις του. Οι πεποιθήσεις του διαψεύστηκαν, διότι ο Χίτλερ εφάρμοσε τις υποσχέσεις του και μεταβλήθηκε σε Δικτάτορα. Οι Εβραίοι εκδιώχθηκαν και οι παλιοί πολιτικοί της Γερμανίας αναγκαστικά να παραιτηθούν από τις οποιεσδήποτε φιλοδοξίες τους.¹⁵²

Σύμφωνα με τις έντυπες πηγές, ολόκληρη η Γερμανία αντηχούσε δύο λέξεις, «Χαϊλ Χίτλερ», υπενθυμίζοντας ακατάπαυστα το μεγάλο σωτήρα του γερμανικού έθνους. Το γερμανικό κράτος ήταν ένας απέραντος βωμός, έχοντας ως μοναδική εικόνα θεότητας την φωτογραφία του Αδόλφου Χίτλερ.¹⁵³ Η προσωπολατρία εκδηλωνόταν σ' όλα τα επίπεδα του καθημερινού βίου, με τους εθνικοσοσιαλιστές να προφέρουν τουλάχιστον είκοσι φορές την ημέρα το όνομα του.¹⁵⁴ Έτσι, τίθεται το ερώτημα πώς ένας άνθρωπος με μηδαμινό παρελθόν,

¹⁵⁰ Ο Μπερνάρ Σω αναφέρεται προφανώς στη «Νύχτα των Μεγάλων Μαχαιριών».

¹⁵¹ Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 13/7/1936

¹⁵² Θωμόπουλος, ο. π

¹⁵³ Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Ένα τεράστιο στρατόπεδο πειθαρχίας και ενθουσιασμού, το παραλλήρημα του γερμανικού λαού δια το Χίτλερ», Εφ. Ακρόπολις, 23/8/1936

¹⁵⁴ Κ. Πολίτης, «Αδόλφος Χίτλερ, ο υιός του τελενοσταθμάρχου Άλοϊς και της υπηρέτριας Κλάρας Πολτζλ. Ελαιοχρωματιστής, Καλλιτέχνης και Δικτάτωρ», Εφ. Ακρόπολις, 1/7/1936

χωρίς καθόλου εφόδια ανδραγαθήματος, χωρίς τη συγγραφή ενός βιβλίου πριν ν' αναλάβει τα σκήπτρα εξουσίας, χωρίς να είναι ήρωας του Τάνενμπεργκ¹⁵⁵, χωρίς να είναι απόγονος της πατριαρχικής οικογένειας (στοιχεία τα οποία αναζητούσαν οι Γερμανοί) κατόρθωσε να γίνει αρχηγός εβδομήντα εκατομμυρίων πολιτών.¹⁵⁶

Οι μέθοδοι του για τον απόλυτο ολοκληρωτισμό, όπως χαρακτηρίστηκαν σε άρθρο του Λουδ Τζωρτζ, γραμμένο μετά την επίσκεψή του στο Τρίτο Ράιχ, δεν αποτελούσαν μεθόδους μιας συνταγματικής χώρας ζώσης υπό κοινοβουλευτικό καθεστώς. Γι' αυτό, κατόρθωσαν την θαυμαστή μεταβολή στο πνεύμα του γερμανικού λαού μεταξύ κοινωνικής και οικονομικής ζωής.¹⁵⁷ Η απόλυτη αφοσίωση του λαού προς το πρόσωπο του αρχηγού γεννούσε ερωτήματα στον Ε. Θωμόπουλο, γιατί στη διάρκεια παραμονής του παρατήρησε ότι κάθε γωνία και κάθε δρόμος της γερμανικής γης, κατακλυζόταν από βαθμοφόρους και οπλίτες των Ταγμάτων Εφόδου. Καθόλου παράξενο το γερμανικό παραλήρημα να προερχόταν από το φόβο και την τρομοκρατία της αυστηρής αστυνόμευσης.¹⁵⁸

Σύμφωνα με τον Ε. Θωμόπουλο, σημαντικό ρόλο στην επιβολή της απόλυτης κυριαρχίας και της αστυνόμευσης διαδραμάτισαν οι εργάτες, οι οποίοι έγιναν πιστοί οπαδοί του με την εφαρμογή ενός είδους «εθνικού κομμουνισμού», επιβάλλοντας στους εργοδότες σημαντική αύξηση στους μισθούς και τα ημερομίσθια. Με τον τρόπο αυτό, οι εργάτες αποτελούσαν τους φανατικότερους οπαδούς του Χίτλερ και ταυτοχρόνως οι βαθμοφόροι και οπλίτες των Ταγμάτων Εφόδου, τα οποία βρίσκονταν σε συνεχή αγρυπνία υπέρ του καθεστώτος.¹⁵⁹ Φυσικά, όργανα επιβολής δεν αποτέλεσαν αποκλείστηκα οι χακιφορούντες με τους απειράριθμους αγκυλωτούς σταυρούς στα στήθη, τα πηλίκια και το καμαρωτό βήμα, αλλά και γιατροί, δικηγόροι, υπάλληλοι και διανοούμενοι, έχοντας ως κυριότερο σκοπό την προπαγάνδα. Ο καθένας από αυτούς έφερε πάντα μαζί του λόγους υπέρ του χιτλερισμού, εκφράζοντάς τους με μεγαλοπρέπεια κινήσεων και φράσεων. Το κάθε μέλος της προπαγανδιστικής μηχανής υποχρεωνόταν ορισμένες φορές την

¹⁵⁵Η μάχη του Τανενμπεργκ διαδραματίστηκε μεταξύ γερμανικού και ρωσικού στρατού στο ανατολικό μέτωπο του Α' παγκοσμίου πολέμου, κοντά στην πόλη Άλλενστάιν της τότε Πρωσίας που σήμερα ανήκει στο έδαφος της Πολωνίας. Η μάχη έληξε με τη νίκη της Γερμανίας, η οποία διέλυσε το ρωσικό στράτευμα που εισέβαλε στα εδάφη της Ανατολικής Πρωσίας.

¹⁵⁶ Θωμόπουλος, ο. π

¹⁵⁷Λουδ Τζωρτζ, «Αι εντυπώσεις από την Γερμανία του Χίτλερ», Εφ. Η Πρωϊα, 22/9/1936

¹⁵⁸ Θωμόπουλος, ο. π

¹⁵⁹ Ο. π

εβδομάδα να εγκαταλείπει την εργασία του, να φορεί τις στολές με τη σβάστικα και να εργάζεται υπέρ του καθεστώτος στο τομέα της συνοικίας του, ανάλογα με της διαταγές του ομαδάρχη του. Όλη η Γερμανία βρισκόταν στα πλοκάμια της ναζιστικής προπαγάνδας, αφού τις οργανώσεις, τις στελέχωναν σχεδόν όλοι οι Γερμανοί πάσης ηλικίας.¹⁶⁰

Η απόλυτη χιτλερική κυριαρχία δεν θα ήταν εφικτή χωρίς φυσικά την εξαφάνιση οποιουδήποτε αντιπάλου, όπως πληροφορούμαστε από τον Ε. Θωμόπουλο. Ο ίδιος διατύπωσε ότι η αγάπη του λαού προς το Φύρερ ήταν αληθινή, αλλά δεν παρέλειψε να ξεκαθαρίσει και τις μεθόδους βίας του εθνικοσοσιαλιστικού καθεστώτος για τον πλήρη έλεγχο της εξουσίας. Αποκορύφωμα των βιαιοπραγιών αποτέλεσαν οι δολοφονίες αντιφρονούντων σε σκοτεινούς δρόμους των πόλεων και στον Σπρέε ποταμό από δήμιους, καλύπτοντας το γεγονός με επιστολές αυτοκτονίας. Οι εθνικιστές αρνούνταν την οποιαδήποτε ανάμιξη τους, υπενθυμίζοντας ότι μόνο το φιλολαϊκό τους πρόγραμμα επέβαλε τον Χίτλερ.¹⁶¹

Επίσης, ένα άλλο σημαντικό μέτρο για την εξάλειψη των αντιφρονούντων αποτελέσαν τα Στρατόπεδα Συγκέντρωσης, στα οποία απαγορευόταν αυστηρά η είσοδος σε ξένους επισκέπτες, κατά τη διάρκεια της Ολυμπιάδας. Σύμφωνα με τους υπεύθυνους η πράξη αυτή δεν απέκρυπτε κάποια ιδιαίτερη κατάσταση, απλώς οι κρατούμενοι δεν έπρεπε να διακόπτονται από την εργασία «μεταμέλειας». Οι αρμόδιοι ενημέρωναν το κοινό ότι τα στρατόπεδα συγκέντρωσης ήταν ωραιότατοι χώροι ψυχαγωγίας, με σπίτια, ανέσεις και προπάντων με χιτλερικά βιβλία και ιστορικά συγγράμματα, στα οποία καταγραφόταν το εθνικό ιδεώδες και το γερμανικό μεγαλείο. Το διάστημα της ποινικής φυλάκισης των κρατουμένων εξαρτιόταν από τους ίδιους, αν επιδείκνυαν μεταμέλεια και στροφή προς τα χιτλερικά ιδεώδη.¹⁶²

Η εξάλειψη της εβραϊκής ράτσας υπήρξε από τους πρωταρχικούς στόχους του Χίτλερ, αποτελώντας το βασικότερο εχθρό λόγω της δύναμης της. Όταν ακούστηκε για πρώτη φορά το εθνικοσοσιαλιστικό σύνθημα, «*Όλα στους Γερμανούς! Έξω οι Εβραίοι*», δεκαπέντε χρόνια πριν την κατάληψη της εξουσίας κανείς δεν το πίστευε, γιατί ήταν αδύνατο να θιχτεί το πανίσχυρο συγκρότημα των Ισραηλιτών με τα δισεκατομμύρια των κεφαλαίων και τις δικτυώσεις του σ'

¹⁶⁰Ο. π

¹⁶¹Θωμόπουλος, ο. π

¹⁶²Ε. Θωμόπουλος, « Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Επιστήμονες, καθηγηταί Ιατροί, χειρωνάκτες. Τα παραδεισιακά χωριά των Βαυαρίων και των Πρώσων», Εφ. Ακρόπολις, 26/8/1936

ολόκληρη τη χώρα.¹⁶³ Όμως, ο Φύρερ και το επιτελείο του, επέμεναν στο δημαγωγικό σύνθημα και επειδή ήταν καλοί γνώστες της ψυχολογίας των Γερμανών και των Εβραίων, δεν περιορίστηκαν στην προπαγάνδα μέσω του λόγου και του Τύπου, οργάνωσαν τα πρώτα ολιγομελή τμήματα στρατιωτικών οπαδών, γεγονός που δεν απέκρυπταν οι χιτλερικοί. Μέχρι την άνοδό τους στην εξουσία ασκούσαν τρομοκρατία, διαλύοντας εβραϊκά καταστήματα και κτυπώντας Ισραηλίτες που εκδήλωναν αντιπάθεια προς τον εθνικοσοσιαλισμό.

Επισημάνεται από τον Κ. Πολίτη ότι το ναζιστικό κόμμα, από την αρχή της υπάρξεως του τοποθέτησε ως πραγματικό σύνθημα του, τον εκτοπισμό των Εβραίων από τη γερμανική ζωή. Συγκεκριμένα στο καταστατικό του κόμματος, διατυπωνόταν ότι θεωρούνταν πολίτες της Γερμανίας, όσοι ήταν σύντροφοι του λαού, όσοι είχαν καθαρόαιμο γερμανικό αίμα ανεξαρτήτως θρησκευματος, υπονοώντας ότι κανείς Εβραίος δεν μπορούσε να θεωρηθεί σύντροφος του λαού. Σ' ένα άλλο σημείο, επεσήμανε ότι όσοι δεν ήταν πολίτες υπό την ανωτέρα έννοια, επιτρεπόταν να ζητήσουν την ιδιότητα του φιλοξενούμενου απαγόμενου στο νομοθετικό καθεστώς των ξένων.¹⁶⁴

Η αντισημιτική προπαγάνδα ήταν ορατή κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του Ε. Θωμόπουλου. Ο ίδιος τη διαπίστωσε σε χίλιες εκφράσεις στα βιβλιοπωλεία, στα εστιατόρια, στις βιβλιοθήκες των σπιτιών όπου ήταν φιλοξενούμενος, και στο χείμαρρο των εντύπων που εξαπέλυε ο υπουργός προπαγάνδας Γκάϊμπελς. Επίσης όλοι οι Γερμανοί δήλωναν:

«Οι Εβραίοι δεν έχουν πατρίδα την Γερμανία. Δεν έχουν καμία. Τους καταράστηκαν Θεοί και άνθρωποι. Θέλουν να απομωζούν το αίμα της Γερμανίας και είναι έτοιμοι εις πάσα στιγμή να την παραδώσουν. Έξω! Έξω οι Εβραίοι!»¹⁶⁵

Ο εθνικοσοσιαλισμός, χρησιμοποιώντας το πιο πάνω σύνθημα, κατόρθωσε να μπολιάσει στη ψυχή των Γερμανών άσβεστο μίσος προς τον Ισραηλίτικο λαό και μετέπειτα να τους μετατρέψει σε συνενόχους του στα εγκλήματά του.

¹⁶³Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Ένα τεράστιο στρατόπεδο πειθαρχίας και ενθουσιασμού, το παραλλήρημα του γερμανικού λαού δια το Χίτλερ», Εφ. Ακρόπολις, 23/8/1936

¹⁶⁴Κ. Πολίτης, «Η τραγωδία του διωγμού των Εβραίων της Γερμανίας. Το δόγμα της Αριανής Φυλής, ποιοι θεωρούνται Γερμανοί πολίτες», Εφ. Ακρόπολις, 9/7/1936

¹⁶⁵ Ο. π

Σύμφωνα με τον Κ. Πολίτη, οι Εβραίοι τα προηγούμενα χρόνια, κυρίως στα μεταπολεμικά, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη ζωή της Γερμανίας, χωρίς κάποια ιδεολογική κατεύθυνση, ακολουθώντας το ρεύμα των ισχυρών παρατάξεων. Πρωτοστάτησαν στην επανάσταση του 1918, όταν ανερχόταν με τάσεις επικρατήσεως ο σοσιαλισμός, και άλλαξαν στρατόπεδο μετά από την πρώτη αποτυχία του. Επίσης, οι Εβραίοι κατεύθυναν το σύνταγμα της Βαϊμάρης και παρά την προσωρινή σταθεροποίηση, την οποία πραγματοποίησε το καθεστώς της κατευθυνόμενης οικονομίας και του κρατικού καπιταλισμού, όταν δέχτηκε τα πρώτα χτυπήματα, στράφηκαν προς τα κόμματα που επρόκειτο να επικρατήσουν. Επιπλέον, υπήρξαν ορισμένοι Εβραίοι κεφαλαιοκράτες, οι οποίοι βοήθουσαν φανερά το δημοκρατικό κόμμα, ενώ άλλοι ήταν επίλεκτα μέλη του κόμματος των λαϊκών και των καθολικών.¹⁶⁶

Τα κυριότερα δημοσιογραφικά όργανα του γερμανικού κράτους μετά τον Πόλεμο βρέθηκαν στα χέρια των Εβραίων. Φυσική αποτελούσε η διείσδυση και κυριαρχία τους στην οικονομική ζωή της χώρας, κατέχοντας τα μεγάλα ονόματα της αρχαίας γερμανικής κεφαλαιοκρατίας, καθώς και τα ονόματα των μεγάλων Γερμανών νεόπλουτων. Το πνευματικό πεδίο κυριαρχείτο από τους Εβραίους, οι οποίοι τοποθέτησαν την πνευματική τους ιδιότητα στο μέτωπο της γενικής οικονομικής και πολιτικής εβραϊκής προσπάθειας, όπως ήταν μεγάλες φυσιογωμίες του θεάτρου, ο Μαξ Ράινχαρτ, ο Ζωρζ Κάιζερ και ο Καρλ Στεϊνχάιμ.¹⁶⁷

Η φανερή ολοκληρωτική «κυριαρχία» των Εβραίων ενοχλούσε θανάσιμα το Χίτλερ, ο οποίος επεδίωκε ν' αφήσει την πνευματική και υλική δράση της Γερμανίας αποκλειστικά σε Γερμανούς. Αρχικά, το φυλετικό και άκρως εθνικιστικό κήρυγμα του εθνικοσοσιαλισμού κέρδισε έδαφος στις αστικές τάξεις, οι οποίες ουσιαστικότερα είχαν οικονομικά συμφέροντα για να υποστηρίξουν το κόμμα. Στη συνέχεια επηρεάστηκαν οι λαϊκές τάξεις και σημαντικό ποσοστό της εργατικής, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης και της καλπάζουσας ανεργίας. Μάλιστα, προτού αναλάβει την αρχικαγκελαρία ο Χίτλερ, Εβραίοι εργάτες αναγκαστικά εγκατέλειψαν τα εργοστάσια.¹⁶⁸

Σημειώνεται από τον Κ. Πολίτη ότι όταν παραδόθηκε η κυβέρνηση στο εθνικοσοσιαλιστικό κόμμα δεν εξαπολύθηκε κανένα νέο σύνθημα κατά των Εβραίων, αλλά ο

¹⁶⁶ Ο. π

¹⁶⁷ Ο. π

¹⁶⁸ Ο. π

έντονος φυλετισμός και εθνισμός, που καλλιεργήθηκε στο γερμανικό πληθυσμό λίγα χρόνια προηγουμένως, κατεύθυναν την ορμή της χιτλερική μάζας, η οποία ξέσπασε με φοβερό τρόπο.¹⁶⁹ Στο χείμαρρο των εκδιώξεων δεν εξαιρέθηκαν μεγάλα ονόματα, όπως ο Αλβέρτος Αϊνστάιν, γιατί ήταν αδύνατο να σωθούν οι άοπλοι «μεγάλοι» από τους «μεγάλους» που διέθεταν μισθοφόρους.¹⁷⁰ Οι εκδιώξεις πραγματοποιήθηκαν και σε πνευματικό επίπεδο, με την αμφισβήτηση έργων μεγάλων Εβραίων καλλιτεχνών. Συγκεκριμένα:

«Η Λορελάϊ εκθρονίστηκε από το βράχο της τράπηκε σε φυγή. Κανείς στη Γερμανία σήμερα ακόμη και στο πλουν του ονείρου που είναι το ταξίδι στο Ρήνο δεν την σκέπτεται..... Ο φίλος μας ο ταγματάρχης φόν Έγκελμπρεχτεν, ευγενικός πολιτισμένος, σεβόμενος τη ρομαντική διάθεση του ξένου, δεν είχε την υποχρέωση ν' απαρνήται αγαπημένα, παλιά σύμβολα, μόνο και μόνο γιατί τα καταδίκασε ο εθνικοσοσιαλισμός μας έδωσε μια άλλη εξήγηση: «Η Λορελάϊ σ' εσάς τους ξένους είναι ένας θρύλος αυτός ζει με τους στίχους του Χαϊνέ. Για εμάς ο Χαϊνέ είναι ένας Εβραίος, εσάς τους ξένους μπορεί να σας συνεπάρει ο λυρισμός του, αλλά στη ποίηση του Εβραίου υπάρχει τόσος κυνισμός. Πιστεύουμε πως ο κυνισμός είναι ένα ξένο στοιχείο και αναφομοίωτο για την ψυχή του Γερμανού. Γι' αυτό τον απορρίπτουμε και το καταδικάζουμε. Η Λορελάϊ κόρη ου Χαϊνέ, πλήρωσε για εμάς δίκαια το φόρο του κυνισμού του». Τη Λορελάϊ την φυγάδευσαν από το βράχο της στο Ρήνο. Την αντικατέστησαν με μια Λορελάϊ ρομαντικότερη: Αδόλφος Χίτλερ λέγεται η νέα Λορελάϊ. Και έχει και αυτός στο Ρήνο τον βράχο του, κ' εκεί ατενίζοντας σήμερα εκατομμύρια γερμανών, σ' ένα ύψωμα στη Κόμπλεντς, αφετηρία του ταξιδιού μας του Ρήνου κυματίζει η κόκκινη σημαία με τι σβάστικα, τον αγκυλωτό σταυρό για να θυμίζει πως εκεί πάνω στα 1934, ενώπιον 400 000 γερμανών ο Φύρερ μίλησε για την ελευθερία της Σααρ. Εκεί πάνω ύψωσαν οι Γερμανοί τη νέα του Λορελάϊ».¹⁷¹

Οι εξόριστοι Εβραίοι βρήκαν καταφύγιο στο Παρίσι, στην Πράγα, στη Βαρσοβία, στο Τελ Αβίβ της Παλαιστίνης, όπου εκδήλωναν τις ανησυχίες τους και το δικαιολογημένο αντιχιτλερικό μένος τους σ' όλο τον κόσμο, όπως υπήρξε η αυτοκτονία Γερμανοεβραίου

¹⁶⁹Ο. π

¹⁷⁰ Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 13/7/1936

¹⁷¹ Χρ. Καβαφάκης, «Ο Αδόλφος Χίτλερ στη θέση της Λορελάϊ», Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 10/8/1936

ρεπόρτερ στην αίθουσα συνελεύσεως της Κοινωνίας των Εθνών.¹⁷² Όσοι κατόρθωσαν να παραμείνουν στη Γερμανία, ήταν φτωχοί, άσημοι βιοπαλαιστές, οι οποίοι στις μεγαλουπόλεις ήταν άφαντοι και στις επαρχίες προσπαθούσαν να κερδίσουν την εύνοια των κατοίκων. Στο Βερολίνο ο αριθμός τους κάποτε έφτανε τις 175. 000, το 1936 δεν υπερέβαιναν τους 15. 000. Επίσης, δεν τους επιτρεπόταν να σπουδάζουν και να εργάζονται, για το λόγο αυτό πολλοί κυκλοφορούσαν ως αχθοφόροι ή πλανόδιοι πωλητές αναμνηστικών. Στα δημόσια κέντρα ήταν ανεπιθύμητοι, έτσι στις εισόδους των εστιατορίων, των καφενείων, των θεάτρων και των κινηματογράφων υπήρχαν πινακίδες που πληροφορούσαν ότι, *«δεν επιτρέπεται η είσοδος σε Ισραηλίτες»*.¹⁷³

Δυστυχώς, οι Εβραίοι διατηρούσαν στην έκφραση της φυσιγνωμίας τους, τα έντονα χαρακτηριστικά της φυλής τους, με αποτέλεσμα η εμφάνισή τους στα τραμ, λεωφορεία ή δημόσια κέντρα να προκαλεί αναστάτωση και θορυβώδεις εκδηλώσεις από τους υπηκόους του Χίτλερ. Εξαιτίας αυτού, πολλοί ξένοι των νοτίων και μεσημβρινών κρατών, Ισπανοί, Έλληνες, Τούρκοι και Ρουμάνοι κυκλοφορούσαν με μικρές σημαίες για να αποφύγουν οποιοδήποτε δυσάρεστο γεγονός.¹⁷⁴ Το χιτλερικό κράτος απαγόρευσε αυστηρά την ένωση Γερμανίδας με Εβραίο και σε περίπτωση που πραγματοποιείτο κάτι τέτοιο φυλακίζονταν, εξορίζονταν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης.¹⁷⁵

Αδιαμφισβήτητα, σημαντική υπήρξε η θέση του Χίτλερ προς τον κομμουνισμό, τον αιώνιο πολέμιο του εθνικοσοσιαλισμού. Δυστυχώς, οι πληροφορίες που αντλούνται μέσα από τον ελληνικά έντυπα, σχετικά με το πώς αντιμετωπιζόταν ο κομμουνισμός στο ναζιστικό καθεστώς, είναι ελάχιστες. Παρόλα αυτά, λίγους μήνες μετά την εγκαθίδρυση της 4^{ης} Αύγουστου και την επιβολή νομοθεσιών εις βάρος της ελευθερίας του τύπου, παρουσιάζεται πλειάδα άρθρων, τα οποία ασχολούνταν με το μπολσεβικισμό και διαπιστώνεται αντικομμουνιστική προπαγάνδα, κυρίως μέσα από την κάλυψη του Ισπανικού Εμφυλίου. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, σκληρές εικόνες με νεκρούς ή υλικές καταστροφές για την κινητοποίηση της

¹⁷²Κ. Πολίτης, «Η τραγωδία του διωγμού των Εβραίων της Γερμανίας. Το δόγμα της Αριανής Φυλής, ποιοι θεωρούνται Γερμανοί πολίτες», Εφ. Ακρόπολις, 9/7/1936

¹⁷³Ο. π

¹⁷⁴Ο. π

¹⁷⁵Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Όλοι και όλα για το πανγερμανικό τρατόπεδο, εις αναζήτηση τη πνιγόμενης αντιδράσεως», Εφ. Ακροπολις, 24/8/1936

Κοινής Γνώμης, εξάλλου ο κομμουνιστικός κίνδυνος αποτέλεσε μια από τις βασικότερες αιτίες εγκαθίδρυσης της μεταξικής δικτατορίας και μια από τις ιδεολογικές της αρχές.

Στα πλαίσια αυτά η εφημερίδα *Εστία* φιλοξένησε λόγο του Χίτλερ¹⁷⁶, ο οποίος δόθηκε σε εκδήλωση της οργάνωσης της «Χειμερινής Βοήθειας» και μέσα απ' αυτό αντικατοπτρίζονται οι απόψεις του ιδίου του Φύρερ και κατά συνέπεια οι θέσεις του καθεστώτος του. Αρχικά, αναφέρθηκε στον Ισπανικό Εμφύλιο πόλεμο, τον οποίο θεωρούσε τον χειρότερο, γιατί κατέστρεφε μια ένδοξη και μεγάλη χώρα με τους πολίτες της να αλληλοσπαράζονται, τα κορίτσια να ατιμάζονταν, οι ιερείς να βασανίζονται, οι εκκλησίες να πυρπολούνται, τα ιστορικά και τα καλλιτεχνικά κειμήλια να καταστρέφονται. Αποφαινόταν ότι ο εμφύλιος δεν οφειλόταν σε τοπικούς λόγους, αλλά αποτελούσε έργο της Διεθνούς Μαρξιστικής Οργάνωσης. Επίσης, υποστήριξε ότι η μαρξιστική θεωρία, η οποία αφορούσε την πάλη των τάξεων, με την εκμετάλλευση της ανθρώπινης δυστυχίας, και με την προπαγάνδα της, μεθοδευμένα οδήγησε στη κατάσταση αυτή.¹⁷⁷

Σ' ένα άλλο σημείο ανέφερε:

«Γνωρίσαμε και εμείς, τις παραμονές μιας τέτοιας αδελφοκτόνου συρράξεως. Εκείνο που βλέπουμε σήμερα στην Ισπανία ως απροκάλυπτη πλέον εκδήλωση, τη παρακολουθήσαμε επί έτη καλλιεργημένη συστηματικά στη Γερμανία για να εξάψει την κατάλληλη στιγμή, ακριβώς όπως τη βλέπουμε σήμερα δυστυχώς, ακόμη καλλιεργούμενη σε άλλες χώρες. Ποιος έσωσε τη Γερμανία από την τύχη της Ισπανίας; Η Δημοκρατία μήπως; Αλλά η σημερινή εκφυλισμένη και χρεωκοπημένη δημοκρατία (Σημ. «Εστιας»). Ο Χίτλερ εννοεί την έννοια του κοινοβουλευτισμού) περιελθούσα στα χέρια ύποπτων Ισραηλιτών εκμεταλλευτών γίνεται ενσυνείδητος ή ασυνείδητος συνένοχος του Μαρξισμού στη προετοιμασία της αιματηρής αυτής καταστροφής. Καθησυχάζει τις αστικές τάξεις, τις βυθίζει στον νήδυμο της αδιαφορίας ύπνο, εμπνέει σ' αυτές την μοιρολατρική εκ των προτέρων αποδοχή της ανατρέπουν πλέον συντριβής τους, την εξωφρενική αντίληψη ότι

¹⁷⁶ Εφ. Εστία, 7/10/1936

¹⁷⁷ Ο. π

αφού έτσι και αλλιώς πρέπει να καταστραφούν ας καταστραφούν τουλάχιστον - χωρίς ανησυχίες και διαταραχές». ¹⁷⁸

Επιπλέον, διατύπωνε ότι οι εθνικοσοσιαλιστές προσπάθησαν να προειδοποιήσουν και να ξυπνήσουν το γερμανικό λαό από τον κομμουνιστικό κίνδυνο. Ο Μαρξισμός εξορμούσε ακάθεκτος εναντίον των περισσότερων οργανισμών του ευρωπαϊκού χώρου, αποσυνθέτοντας τις διοικήσεις των οργανώσεων, κατακτώντας έτσι, το ένα μετά το άλλο, τα προπύργια της Ευρώπης. Βέβαια, ο κοινοβουλευτισμός κάλυπτε την διαδικασία αυτή ή δεν την έβλεπε. Τόνιζε ότι η Γερμανία σώθηκε, ματαίωσε τα μαρξιστικά σχέδια και ξερίζωσε το κομμουνισμό από το έδαφός της. Ο εθνικοσοσιαλισμός οργάνωσε τη χώρα ολοένα και περισσότερο σ' ένα ενιαίο και αδιάσπαστο έθνος, με ακλόνητη την συνείδηση της ενότητας και την απόφαση προόδου. Η Ισραηλίτικη σπείρα του Μαρξισμού μπορούσε ακίνδυνα να χρησιμοποιήσει τα ψεύδη της στο γερμανικό λαό. Η σωτηρία του έθνους, σύμφωνα με το Χίτλερ, επιτεύχθηκε χάρη στο γερμανικό εθνικοσοσιαλισμό και στις θυσίες των μελών του. Υποχρέωση τους αποτελούσε η βαθιά συνείδηση της ενότητας του γερμανικού λαού και η πλήρης επίγνωση, ότι κανείς δεν μπορούσε να υπάρξει ευτυχισμένος ως άτομο, όταν ο λαός του ήταν δυστυχής. ¹⁷⁹

Αναμφίβολα, σημαντικό υπήρξε το άρθρο της *Πρωΐας*¹⁸⁰, για το ρόλο που διαδραμάτισε ο καθολικισμός στο χιτλερισμό και τη σχέση του με τον κομμουνισμό. Καταρχήν η γερμανική Καθολική εκκλησία κατηγορούσε τον εθνικοσοσιαλισμό για ειδωλολατρισμό και διώκτη των πιστών του καθολικισμού. Όμως, ούτε ο χιτλερισμός αποτέλεσε ιδιαίτερος υποστηρικτής της, αφού τη θεωρούσε κληρονόμο του πολιτικού καθολικού κέντρου, επομένως ήταν εχθρός του. Ανάμεσα στο καθολικισμό και στον Χιτλερισμό υπήρξε περίοδος αγώνων και διώξεων, η οποία χαρακτηριζόταν από την βιαιότατη πολεμική μεταξύ του Αλφρεντ Ρόζενμπεργκ και πολλών γερμανών επισκόπων, τις δίκες για εγκλήματα κατά του καθεστώτος διαπραχθέντα από τα κηρύγματα του καθολικού τύπου. Εν τέλει, το Γ' Ράιχ θέλησε να καθησυχάσει την εκκλησία και να συμφιλιωθεί με τα είκοσι πέντε εκατομμύρια των Γερμανών καθολικών.

Σύμφωνα με το ίδιο το άρθρο, η αλλαγή στάσης του Χίτλερ δεν αποτέλεσε τυχαίο γεγονός, γιατί όπως φαίνεται επηρεάστηκε από τις πεπειθήσεις ορισμένων συμβούλων του, οι

¹⁷⁸ Ο. π

¹⁷⁹ Ο. π

¹⁸⁰ Εφ. Η Πρωΐα, 3/9/1936

οποίοι τόνιζαν ότι οι θρησκευτικοί αγώνες εξασθένησαν το εσωτερικό μέτωπο και μείωναν το ηθικό του γερμανικού λαού. Επίσης, η μεταβολή αυτή οφειλόταν κυρίως σε λόγους εξωτερικής πολιτικής, με το Μουσολίνι να δηλώνει τους κίνδυνους του επίσημου αντικαθολικισμού. Φυσικά, για την εξέλιξη αυτή καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισαν οι αντικομμουνιστικές δηλώσεις του Βατικανού με αφορμή τον Ισπανικό Εμφύλιο και οι οποίες προκάλεσαν άριστη εντύπωση στο Βερολίνο. Η συμφιλίωση του καθολικισμού με τον εθνικοσοσιαλισμό αποδεικνυε ότι το ναζιστικό κράτος ήταν αποφασισμένο να τεθεί επικεφαλής στη σταυροφορία κατά του κομμουνισμού και της χώρας, η οποία τον εκπροσωπούσε, τη Ρωσία.¹⁸¹

Αξιοσημείωτη υπήρξε η ξένη στήριξη προς τον Φύρερ, κυρίως από σημαντικά πρόσωπα της ευρωπαϊκής πολιτικής ζωής, όπως το προαναφερόμενο άρθρο του Λουδ Τζωρτζ, βρετανού φιλελεύθερου πολιτικού και πρώην πρωθυπουργού της Αγγλίας (1916-1922). Το κείμενο προξενεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον, επειδή δημοσιεύτηκε πέντε μήνες μετά την εγκαθίδρυση της μεταξικής δικτατορίας και το περιεχόμενό του ήταν εγκωμιαστικό για το ναζιστικό καθεστώς. Ο πολιτικός συμφωνούσε με τη διακήρυξη του Χίτλερ, η οποία διατεινόταν ότι το κίνημα του δημιούργησε μια νέα Γερμανία μέσα σε τέσσερα χρόνια. Η χώρα πλέον ήταν γεμάτη ελπίδα, εμπιστοσύνη και αποφασισμένη να ζήσει χωρίς να δέχεται καμιά ξένη επιρροή. Για πρώτη φορά στο γερμανικό έδαφος μετά τον πόλεμο εδραιώθηκε το αίσθημα της ασφάλειας.¹⁸²

Σύμφωνα με το Λουδ Τζωρτζ, το θαύμα αυτό πραγματοποίησε ο Φύρερ, ο οποίος ήταν γεννημένος αρχηγός, έχοντας μαγνητική δυναμική προσωπικότητα μ' ένα απλό σκοπό, μια αποφασιστική θέληση και καρδιά. Επρόκειτο για έναν εθνικό ηγέτη, δίνοντας στον λαό του την ασφάλεια εναντίον των ισχυρών εχθρών και τον εξασφάλισε από την πείνα, την χειρότερη εμπειρία των προηγούμενων χρόνων. Το γεγονός ότι ο Χίτλερ έσωσε τη χώρα από το φόβο της φτώχειας και της ταπείνωσης, επέδωσε κύρος στη Γερμανία. Για τους λόγους αυτούς, μετατράπηκε σε εθνικό ήρωα, ιδιαίτερα στη νεολαία της χώρας.¹⁸³

Επισήμανε ότι εκείνοι που φαντάζονταν ότι η Γερμανία επανήλθε στην ιμπεριαλιστική ιδιοσυγκρασία της, δεν μπορούσαν να συλλάβουν το χαρακτήρα της μεταβολής. Η ιδέα ενός γερμανικού κράτους, το οποίο απειλούσε την Ευρώπη με το ενδεχόμενο ότι ο στρατός του

¹⁸¹ Ο. π

¹⁸² Λουδ Τζωρτζ, ο. π

¹⁸³ Ο. π

μπορούσε να διαβεί τα σύνορα, δεν αποτελούσε μέρος της νέας πραγματικότητας. Όπως διακήρυττε ο ίδιος ο Φύρερ, ήταν πρόθυμοι ν' αγωνιστούν μέχρι θανάτου σε κάθε εισβολέα, αλλά δεν επιθυμούσε να εισβάλουν οι ίδιοι σε ξένα εδάφη. Η εγκαθίδρυση μιας νέας γερμανικής ηγεμονίας στην Ευρώπη, που αποτελούσε το σκοπό και το όνειρο του παλαιού προπολεμικού милитарισμού, δεν υφίσταται στο ορίζοντα του εθνικοσοσιαλισμού. Η πολιτική του Χίτλερ δεν αποκρυπτε, ότι σκοπός της υπήρξε η συγκρότηση ενός στρατεύματος, το οποίο θα ήταν αρκετά ισχυρό για ν' αντιμετωπίσει μια επικείμενη επίθεση. Ο στρατός ταυτιζόταν με το αίσθημα της εθνικής υπερηφάνειας στο γερμανικό λαό και ο Χίτλερ τους ξαναέδωσε στρατό, δηλαδή στρατιωτική υπερηφάνεια¹⁸⁴

Με τη δημοσίευση του άρθρου του Λούδ Τζωρτζ, εκτός από τον εγκωμιασμό του Χίτλερ αποδεικνυόταν στον ελληνικό λαό, ότι το αντίστοιχο δικτατορικό καθεστώς στη Γερμανία επέφερε πρόοδο στο κράτος. Έτσι, και οι Έλληνες με τη σειρά τους, έπρεπε να δείξουν απόλυτη εμπιστοσύνη στο νέο καθεστώς και προπάντων στο δημιουργό του, για να φτάσουν στα επίπεδα επιτυχίας του εθνικοσοσιαλιστικού κράτους. Επίσης, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι υπήρξε εφησυχαστικό όχι μόνο προς την ελληνική, αλλά και προς την παγκόσμια κοινή γνώμη, στην οποία υπήρχαν έντονες αμφιβολίες για τα φιλοπολεμικά επεκτατικά σχέδια του Χίτλερ.

Εμφανής αρνητική κριτική στον ελληνικό Τύπο στο πρόσωπο του Φύρερ υφίσταται στο *Ελεύθερον Βήμα*, ένα μήνα πριν την εγκαθίδρυση της 4^{ης} Αυγούστου, στο γενικό άρθρο του Τζωρτζ Μπερνάρ Σω, ο οποίος ήταν Ιρλανδός θεατρικός συγγραφέας και κάτοχος Νόμπελ Λογοτεχνίας. Το *Ελεύθερον Βήμα* αποτελούσε εφημερίδα με φιλελεύθερες ιδεολογικές αρχές¹⁸⁵, και ήταν φυσικό να φιλοξενεί αρνητική κριτική προς τα δικτατορικά καθεστώτα. Στο συγκεκριμένο χωρίο, εκτός από την καταγραφή των μεθόδων ανόδου στην εξουσία, υπήρξε σφοδρή κριτική για τον έντονο αντισημιτισμό που ασκήθηκε στη προσπάθεια πραγματοποίησης της φυλετικής αρτιότητας. Ο συγγραφέας δεν δίστασε να κατηγορήσει την προέλευση του

¹⁸⁴ Χρ. Καβαφάκης, «Ένα απέραντο στρατόπεδο, χαρούμενων πολεμιστών», Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 12/8/1936

¹⁸⁵ Αξιοπρόσεκτος παράγοντας για τη διαμόρφωση του τελικού υλικού που προσφέρει μια εφημερίδα αποτελεί η Σύνταξη. Ως γνωστό στα περισσότερα πνευματικά πεδία εκτείνεται το φρόνημα της εφημερίδας, δηλαδή οριστικοποιείται η προγραμματική ιδεολογική άποψη της. Για παράδειγμα, δεν επιτρέπεται σε μια εφημερίδα, η οποία είναι κοινωνικά συντηρητική, να παρουσιάζονται επαναστατικά θέματα στην ειδησεογραφία της. Οι ιδεολογικές εφημερίδες οφείλουν να εκπροσωπούν τη γενική κοινή γνώμη προσπαθώντας με έντονα και ευσυνείδητα μέσα να την πείσουν. Σχετικά με παράγοντες εξάρτησης εφημερίδας: Ευάγγελος Λεμπέσης, *Κοινωνιολογία του Τύπου*, Εκδ. Αρσενίδη, Αθήνα 1992, σελ 50-55

δικτάτορα, υπαινίσσοντας ότι πιθανή αποτελούσε η εβραϊκή καταγωγή του και ότι ουδέποτε υπήρξε ξεκάθαρη γερμανική ράτσα.¹⁸⁶

Συνοπτικά, μέσα από τον ελληνικό τύπο βλέπουμε ότι ο ταπεινής καταγωγής, με μηδαμινό παρελθόν, Χίτλερ, κατόρθωσε να αναλάβει τα ηνία της εξουσίας, εξαιτίας του σωστού χειρισμού των καταστάσεων και των λανθασμένων αντιδράσεων του εκάστοτε γερμανικού πολιτικού κόσμου. Στη συνέχεια, αφού σταθεροποιήθηκε στην αρχηγία του κράτους, πέτυχε τον ολοκληρωτισμό εντός της χώρας χρησιμοποιώντας βίαια μέσα, όπως η εξολόθρευση των πολιτικών του αντιπάλων και όλων εκείνων που θεωρούσε μίσημα της γερμανικής φυλής. Επίσης, ο ολοκληρωτισμός εξασφαλίστηκε με ευνοϊκά μέτρα υπέρ των μεγάλων κοινωνικών τάξεων, με αποτέλεσμα θελημένα να μετατραπούν σε μέσα αστυνόμευσης και απόλυτου ελέγχου.

Γενικώς, στο Τύπο δεν αποκρύφτηκαν οι μέθοδοι κυριαρχίας του Χίτλερ, αντιθέτως επισημάνθηκαν και από εφημερίδες συντηρητικών κατευθύνσεων, τουλάχιστον μέχρι τα τέλη του Αύγουστου του 1936. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι καταρχήν υπήρξε ουδέτερη στάση προς το Φύρερ από τα έντυπα, η οποία άλλαξε μετά τον Σεπτέμβρη του 1936, όπου παρουσιάστηκε ως φιλειρηνικός αρχηγός, πεφωτισμένο άτομο, σωτήρας του γερμανικού έθνους και, προ πάντων, ηγέτης στον διεθνή αντικομμουνιστικό αγώνα.

¹⁸⁶ Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 13/7/1936

2. Το Εθνικό Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα ως πρότυπο: Ιδεολογία και οργάνωση.

Ο κάθε ηγέτης του κράτους, αναλαμβάνοντας τη εξουσία με θεμιτά η αθέμιτα μέσα, είναι ο αρχηγός ενός κόμματος ή κινήματος, το οποίο πρεσβεύει μια συγκεκριμένη ιδεολογική αρχή. Στην προκειμένη περίπτωση, απαραίτητη θεωρείται η μελέτη του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος για την διαπίστωση των σχέσεων του με τον αρχηγό καθώς και των προπαγανδιστικών του μέσων. Ο ελληνικός τύπος φωτίζει ορισμένα σημεία, που αφορούσαν το ναζιστικό κόμμα. Επιπλέον, εμμέσως καταγράφονται οι μέθοδοι αναπλήρωσης της ελλείψεως ενός κόμματος με βάση το ναζιστικό πρότυπο από την 4^η Αυγούστου.

Το Εθνικό Σοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα (N. S. D. A. P), κυβερνούσε τη Γερμανία από το 1933 και συγκλόνισε τον κόσμο κατά την περίοδο της ανόδου του, προκαλώντας σε μερικούς φόβο και σε άλλους συμπάθεια. Σύμφωνα με τον Γ. Ανδρουλιδάκη, το κόμμα μετά την επικράτησή του αποτελούσε το μοναδικό στη γερμανική επικράτεια, εξαιτίας της εξαφάνισης όλων των παλαιών πολιτικών κομμάτων από τον πολιτικό στίβο και της επίσημης απαγόρευσης κομμάτων και πολιτικών οργανώσεων που δεν έφεραν εθνικοσοσιαλιστικό χαρακτήρα.¹⁸⁷ Το ναζιστικό κόμμα ήταν το μοναδικό νόμιμο κόμμα και σε περίπτωση εκλογικής αναμέτρησης όλοι οι συνδυασμοί θα ήταν εθνικοσοσιαλιστικοί.

Το κράτος αποτελούσε εκτελεστικό όργανο του κόμματος, τα δύο έγιναν ένα. Η συνένωση τους ήταν ιδιαίτερα αισθητή μέσα στην Γερμανία. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της άφιξης των Ελλήνων δημοσιογράφων στο αεροδρόμιο του Τέμπελχοφ, υπήρχε μια επιγραφή που έγραφε: *«όλοι οι υπάλληλοι του αεροδρομίου αυτού χαιρετούν με τον χαιρετισμό Χάιλ Χίτλερ»*. Ο συγκεκριμένος χαιρετισμός στο κύκλο των κρατικών υπηρεσιών αποτελούσε λογική συνέπεια, αφού το αεροδρόμιο ήταν κρατική υπηρεσία και ο Χίτλερ αρχηγός του κόμματος και η ανώτατη κορυφή του.¹⁸⁸

Επίσης, ο εθνικοσοσιαλισμός αποσκοπούσε την ενσωμάτωση του στην έννοια του Έθνους, πιστεύοντας ότι εκπροσωπούσε τη θέληση ολόκληρης της Γερμανίας. Έτσι, οι θεωρητικοί του και πρώτος απ' όλους ο Χίτλερ, ως φορείς θελήσεως του γερμανικού κράτους, καθόρισαν τη σχέση του κόμματος απέναντι στο λαό. Η τάση του εθνικοσοσιαλιστικού

¹⁸⁷Γ. Ανδρουλιδάκης, «Η έννοια του κόμματος και η έννοια της Γερμανίας», Εφ. Η Πρωΐα, 13/8/1936

¹⁸⁸Ο. π

κόμματος να συνενωθεί με την έννοια της Γερμανίας, παρουσιαζόταν σε κάθε πράξη του καθημερινού βίου, γεγονός επιβεβαιωμένο από τις επιγραφές που αναρτήθηκαν σε δρόμους, γραφεία, καταστήματα και έγγραφα ότι: «ο γερμανικός χαιρετισμός είναι Χάιλ Χίτλερ» Στο σημείο αυτό τονίζεται ότι δεν ανέφεραν ο «εθνικοσοσιαλιστικός» χαιρετισμός, αλλά ο «γερμανικός». Ουσιαστικά ότι ήταν γερμανικό ήταν και εθνικοσοσιαλιστικό και αντίστροφα.¹⁸⁹

Ένας επισκέπτης από τη πρώτη στιγμή αντιλαμβανόταν, ότι την Γερμανία την κυβερνούσε το Εθνικοσοσιαλιστικό κόμμα, γεγονός που δεν το υπενθύμιζε αποκλειστικά ο χαιρετισμός, αλλά και οι απειράριθμες κονκάρδες με βάση πάντοτε τον αγκυλωτό σταυρό, οι παραλλαγές των οργανώσεων του και οι ένστολοι άνδρες διαφόρων κομματικών οργανισμών. Όπως ανέφερε ο Γ. Ανδρουλιδάκης, στην Ελλάδα ένας ξένος δεν μπορούσε να αντιληφθεί στο δρόμο το κυβερνόν κόμμα, εν αντιθέσει με το γερμανικό κράτος.¹⁹⁰

Από την άλλη, δεν υπήρχε αρμονία εντός του εθνικοσοσιαλιστικού στρατοπέδου, αφού οι πολύτιμοι φίλοι και συνεργάτες του Χίτλερ παρότι ήταν αναμφισβήτητα αφοσιωμένοι στον αρχηγό τους, είχαν έριδες μεταξύ τους. Ο συναγωνισμός για την εξασφάλιση πλήρους συμπάθειας από τον αρχηγό στάθηκε πραγματική αφορμή στα αιματηρά γεγονότα του Ιουνίου 1934, στα οποία εξοντώθηκαν οι παλιοί και οι διαπρεπείς μαχητές του εθνικοσοσιαλισμού. Οι έμπιστοι φίλοι του Φύρερ απέκλειαν την ακριβοδίκαιη κατανομή της αρχηγικής εκτίμησης. Στους κόλπους του, ο Γκαίμπελς πολεμούσε με φανατισμό τον Σαχτ από την στιγμή που ο Φύρερ του παρέδωσε τα σκήπτρα της γερμανικής οικονομίας. Ο Γκαίρινγκ στράφηκε κατά του Υπουργού Εσωτερικών, Φρίκ, ο οποίος στεφόταν εναντίον του Χίμλερ, γενικού αρχηγού της αστυνομίας και έμπιστου του Χίτλερ.¹⁹¹

Σύμφωνα με τον Κ. Πολίτη, ο Χίτλερ όταν ανέλαβε την εξουσία το 1933, ανάθεσε στο Χίμλερ την οργάνωση ενός σώματος ομοίου με το περίφημο «Σώμα Ασφαλείας» των προηγούμενων ετών. Σκοπός του αποτέλεσε η δικτύωση του στις γερμανικές επαρχίες. Όμως, ο Χίμλερ παρασκεύαζε συνομωσία εναντίον του Φρίκ, η οποία αποκαλύφθηκε, και κατόπιν αξιώσεων του Γκαίρινγκ απολύθηκε από τη θέση του γενικού διευθυντή της Γκεστάπο, ενώ

¹⁸⁹Ο. π

¹⁹⁰ Ο.π

¹⁹¹Κ. Πολίτη, «Οι συνεργάτες του Χίτλερ και ο μεταξύ αγών επικρατήσεως. Η οργάνωση των "εκδικητών του Ράιμ"», Εφ. Ακρόπολις, 2/7/1936

μετέπειτα διορίστηκε από τον ίδιο το Χίτλερ ως «αρχηγός της γερμανικής αστυνομίας παρά του Υπουργείου των Εσωτερικών». Μάλιστα, ο διορισμός του χαρακτηρίστηκε από τα δημοσιογραφικά όργανα του κόμματος ως μέτρο ασφάλειας στο εσωτερικό. Ουσιαστικά, επρόκειτο για οργάνωση άμυνας κατά των άσπονδων φίλων του Χίτλερ, οι οποίοι εκμεταλλεύονταν τις θέσεις τους για να εξασφαλίσουν δικτατορικά προνόμια. Επίσης, το διάστημα εκείνο, γινόταν λόγος για μυστική οργάνωση την οποία στελέχωναν φίλοι θυμάτων των αιματηρών γεγονότων του 1934 και, κατά πάσα πιθανότητα, η οργάνωση αυτή ευθυνόταν για το μυστήριο θάνατο του σοφέρ του Χίτλερ.¹⁹²

Εντούτοις, στο εθνικοσοσιαλιστικό στρατόπεδο, παρά της έριδες και τις βλέψεις διαφόρων φιλόδοξων στελεχών, δύο πρόσωπα ήταν σημαντικότερα μετά το Χίτλερ, ο Γκαίρινγκ και ο Γκαίμπελς. Ο δεύτερος πρωταγωνίστησε στους αγώνες του εθνικοσοσιαλισμού και υπήρξε ο δημιουργός του Υπουργείου Προπαγάνδας, το οποίο σύμφωνα με τον ίδιο είχε ως σκοπό τη πληροφόρηση του έξω κόσμου και του γερμανικού λαού για τα ζητήματα της χώρας, έχοντας ως μέσα διαφώτισης, τον τύπο, το ραδιόφωνο, τον κινηματογράφο, το θέατρο και το σχολείο. Ο μετριοφρων Γκαίμπελς κατόρθωσε να γίνει ο πιο αγαπητός στο δικτάτορα και στο λαό.¹⁹³

Οι σκοποί του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος γνωστοποιήθηκαν στην «Έκθεση της Γερμανίας» από το Υπουργείο Προπαγάνδας, επ' ευκαιρία των Ολυμπιακών αγώνων. Έγινε σαφές ότι στόχος αποτέλεσε το «Νέο Ράιχ», το οποίο πραγματοποιήθηκε το διάστημα εκείνο σε μεγάλο βαθμό, αφού η διαιρεμένη Γερμανία μετατράπηκε σ' ενιαίο κράτος χάρη στο ναζιστικό κόμμα. Σημαντική υπήρξε η απεικόνιση ενός χάρτη του κράτους με εκατομμύρια Γερμανούς, στριμωγμένους και αγωνιούντες για την ανεπαρκή καλλιέργεια της γης και για τα στενά εδαφικά όρια. Η παράσταση αυτή είχε ως τίτλο, «Λαός χωρίς χώρο» και ο έντυπος οδηγός εξηγούσε με απόλυτη σαφήνεια τη στενότητα χώρου του Γερμανικού έθνους, την περισφιγμένη συγκρότηση του λαού και της οικονομίας του. Αμέσως γινόταν αντιληπτό ότι η Γερμανία είχε ανάγκη από αποικίες, με αποτέλεσμα ο εθνικοσοσιαλισμός να θέτει ως βασικό στόχο την απόκτηση αποικιών. Φυσικά, προέκυπτε το ερώτημα, εάν θα πραγματοποιείτο διαμέσου πολεμικής ή ειρηνικής διαδικασίας.¹⁹⁴

¹⁹²Ο. π

¹⁹³Ο. π

¹⁹⁴Γ. Ανδρουλιδάκης, «Το τρίτον Ράιχ εις την Έκθεσιν η Γερμανία», Εφ. Η Πρωΐα, 12/8/1936

Όλες οι ενέργειες του ναζισμού αποδείκνυαν ότι το θέμα των αποικιών θα λυνόταν μέσω πολεμικής σύρραξης. Έτσι, εύλογα το διεθνές σκηνικό έφερε αμφιβολίες και ανησυχίες, για τα τεράστια έξοδα διατροφής και συντήρησης των εκατομμυρίων του επίσημου στρατού Ράιχσνερ και του ημιεπίσημου των εθνικιστικών οργανώσεων. Το καθεστώς έσπευσε να καθησυχάσει το διεθνές κοινό με χείμαρρο καθημερινών χιτλερικών εντύπων, ειδικότερα στις μέρες της Ολυμπιάδας. Σ' ένα απόσπασμα έγραφε:

*«Ο νοσηρός ρομαντισμός, δεν έχει θέση σε εμάς. Αγαπούμε την ειρήνη, με την χάλυβδη λογική, η οποία μας επιτάσσει να προπαρασκευαζόμαστε για τον πόλεμο. Ο χαλυβδινός ρομαντισμός μας εκδηλώνεται σήμερα σε ωφέλιμες για το λαό οικοδομές, στη κατασκευή γιγάντιων γεφυρών και χιλιάδων χιλιομέτρων νέων αυτοκινητόδρομων, στη βοήθεια των εργαζόμενων μηχανών. Αυτό βέβαια δεν είναι ο διαρκώς φαντασιακών σκοπών προγενέστερος ρομαντισμός, αλλά είναι ένας υγιής ρομαντισμός που έλαβε τα βασικά στοιχεία από τον κρότο των τηλεβόλων του μεγάλου πολέμου».*¹⁹⁵

Σ' ένα άλλο έντυπο χρησιμοποιήθηκε ως αιτιολόγηση η εμπειρία του ίδιου του Χίτλερ στο Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο:

*«Ο Χίτλερ είναι ο μόνος κυβερνήτης των σύγχρονων Κρατών που πολέμησε ο ίδιος επί έτη στα χαρακώματα ως στρατιώτης απλός, που τραυματίστηκε πολλές φορές και που παρ' ολίγο να έχανε το φως των οφθαλμών του. Γι' αυτό κάθε λόγος και κάθε πράξη του Φύρερ είναι μια έκκληση υπέρ της συνεννόησης και της ειρήνης. Δεν απείλησε κανένα. Αποκατάστησε με έργα την ελευθερία και την ισοτιμία του έθνους του χωρίς να χυθεί ούτε μια σταγόνα του ανθρώπινου αίματος».*¹⁹⁶

Γενικά, οι φανατικοί οπαδοί του εθνικοσοσιαλισμού πίστευαν ότι ο Φύρερ, χάρη στις ικανότητές του θα έβγαζε τη χώρα από την οικονομική δυσπραγία. Η συνθήκη των Βερσαλλιών έγινε αφορμή δοκιμασίας του γερμανικού λαού και μαζί με την παγκόσμια οικονομική κρίση, υπήρξαν αιτία μόνιμης δυστυχίας της χώρας. Ο γερμανικός λαός ζητούσε ειρηνικές διεξόδους, πιστεύοντας ότι ο Χίτλερ θα τους επανέφερε σε μεγάλη ευημερία, χωρίς πολεμικές περιπέτειες. Όμως, στο Φύρερ και στο Κόμμα του αποδίδονταν φιλοπολεμικές τάσεις, κατά πολλούς η

¹⁹⁵Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Πως ο πολεμικός οργανισμός εξασφαλίζει την ειρήνη. Η αγάπη των Γερμανών προς την αιώνια Ελλάδα», Εφ. Ακρόπολις, 27/8/1936

¹⁹⁶Ο. π

αυτοβιογραφία του αποτέλεσε και το πρόγραμμά του, το οποίο ήταν γεμάτο από πόλεμο. Η εμμονή προς το πρόσωπο του Χίτλερ τύφλωσε το λαό, με αποτέλεσμα να μην γίνονται αντιληπτές οι διάφορες πολεμικές υποδείξεις ξένων παρατηρητών.¹⁹⁷ Οι υποψίες των διεθνών παραγόντων, για τον πολεμικό επανεξοπλισμό του γερμανικού έθνους, επιβεβαιώθηκαν λίγους μήνες μετά, με την εξαγγελία του νέου τετραετές σχεδίου, το οποίο αποτέλεσε σκεύασμα στρατιωτικών προσώπων. Το σχέδιο διακήρυξε την «πολεμική οικονομία» στη θέση της «βιομηχανικής κινητοποιήσεως» και περιλάμβανε την πλήρη διεύθυνση και συγκέντρωση της εθνικής οικονομίας σε περίπτωση πολέμου.¹⁹⁸

Αναμφίβολα, το εθνικοσοσιαλιστικό κόμμα κατέλαβε μεγάλες προσπάθειες για την πολεμική προπαρασκευή της χώρας, όχι μόνο σε υλικό επίπεδο, αλλά και σε ανθρώπινο δυναμικό, δημιουργώντας εθνικοσοσιαλιστικές οργανώσεις με έκδηλο στρατιωτικό χαρακτήρα μέσα από τις στολές, τη στρατιωτική παράταξη και τη διαπαιδαγώγηση. Η Νεολαία, η Χιτλερική Νεολαία, ο Σύνδεσμος Γερμανίδων Νεανίδων, η οργάνωση Υποχρεωτικής Εργασίας, τα Τάγματα Εφόδου, τα Τάγματα Αμύνης απευθύνονταν σε ειδική κατηγορία ανθρώπων όπου διοχέτευαν τις αρχές και το πνεύμα του κόμματος.¹⁹⁹ Όπως εύστοχα επεσήμανε ο Χρ. Καβαφάκης:

*«δημιουργούσαν όλων των ειδών τα προσχήματα και τις μορφές συγκεντρώσεως μεγάλων ανθρωπίνων ομάδων, γιατί η πίστη βγήκε πάντοτε ευκολότερα μέσα από τα σπλάχνα της ομάδας, τις αμφιβολίες, τις διαμαρτυρίες, τις αρνήσεις τις είχε πάντοτε το άτομο στη πολιτεία του αγκυλωτού σταυρού».*²⁰⁰

Μια τέτοια οργάνωση αποτέλεσε η Υποχρεωτική Εργασία, στοχεύοντας στην ανέγερση εθνοφελών έργων στρατιωτικής και γενικότερης χρησιμότητας, μετατρέποντας το γερμανικό λαό σε μέσο παραγωγής. Βέβαια, η καταναγκαστική εργασία δεν αποτελούσε δυσάρεστη ή κοπιαστική υπόθεση για τους Γερμανούς, αφού οι φανατικοί εθνικοσοσιαλιστές την θεωρούσαν φυσιολογική. Για το λόγο αυτό, όταν κάθε γνήσιος και τίμιος χιτλεριστής καλείτο από το Τάγμα Εργασίας της περιοχής του, για να βοηθήσει στην αποπεράτωση εθνικών έργων, δεν δίσταζε να

¹⁹⁷Γ. Ανδρουλιδάκης, «Οι φανατικοί οπαδοί του εθνικοσοσιαλισμού και οι αντίπαλοι του», Εφ. Η Πρωΐα, 17/8/1936

¹⁹⁸Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 22/12/1936

¹⁹⁹Ανδρουλιδάκης, ο. π

²⁰⁰Χρ. Καβαφάκης, «Δεν θα μείνης μόνος, με τον εαυτό σου...», Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 11/8/1936

αφήνει τη τακτική του δουλειά και αδιαμαρτύρητα να δουλεύει σε δρόμους και χαντάκια. Φυσικά, από το μέτρο υπέρ της εργασίας της πατρίδας δεν εξαιρείτο κανείς: ακόμα και οι επιστήμονες, οι οποίοι τις προηγούμενες μέρες αγόρευαν σε δικαστήρια ως δικηγόροι ή χειρουργούσαν στις κλινικές ως ειδικοί χειρουργοί, δούλευαν ως κανονικοί εργάτες στις χειρωνακτικές εργασίες που τους κατανέμονταν. Επίσης, από το μέτρο δεν παραλείπονταν ούτε οι άνθρωποι των ταπεινών στρωμάτων, οι οποίοι αγαπούσαν ιδιαίτερα τον Φύρερ, έχοντας ως συντρόφους τους στα τελούμενα έργα υψηλά πρόσωπα: η ισοπέδωση των τάξεων με σάρκα και οστά.²⁰¹

Εννοείται ότι, ο στρατιωτικός χαρακτήρας της Υποχρεωτικής Εργασίας, σ' όλες τις εκδηλώσεις των μελών της υπήρξε εμφανέστατος. Πληροφορούμαστε ότι οι άντρες των ταγμάτων, κρατώντας το φτυάρι στους ώμους τους σαν το ντουφέκι, ήταν έτοιμοι ανά πάσα στιγμή να το ανταλλάξουν με όπλο. Στα στρατόπεδα Εργασίας αντηχούσαν στίχοι ενός τραγουδιού που αποκάλυπτε την πραγματική ιδιότητα των εργαζομένων :

*«Κρατούμε πέλεκυ και φτυάρι, αντί σφαιρών και όπλου` είμαστε ο σταχτής στρατός.....
Κι' όταν μια καινούργιά αυγή φέρει τον απελευθερωτικό αγώνα, κι η δυστυχία και οι έγνοιες ξυπνήσουν τον γερμανικό λαό, τότε θ' αφήσουμε το φτυάρι και θα δράσουμε το ντουφέκι και θα σταθούμε στρατιώτες του μετώπου στο γερμανικό στρατό της ελευθερίας».*²⁰²

Επίσης, οι οπαδοί του εθνικοσοσιαλισμού αποτέλεσαν μέλη της εθνικής ασφάλειας με τη συμμετοχή τους στα Τάγματα Εφόδου «Ες-Α», και στα Σώματα Ασφαλείας, «Ες-Ες».²⁰³ Τα Τάγματα Εφόδου στελεχώνονταν από βαθμοφόρους οπλίτες με φαιά πουκάμισα και το μεγαλύτερο ποσοστό τους προερχόταν από την εργατική τάξη. Οι συμμετέχοντες των Σωμάτων Ασφαλείας ξεχώριζαν από τη μαύρη στολή και το ξίφος τους. Οι ομάδες αυτές ήταν οι μοναδικές που έφεραν όπλα, αλλά γενικότερα οι Γερμανοί έχοντας τη ψυχολογία του πολεμιστή ένιωθαν ελεύθεροι, επειδή ως άβογοι χειριστές των όπλων θα μπορούσαν να υπερασπιστούν την τιμή τους και δεν θα περιέπιπταν στο ευτελισμό των προηγούμενων ετών. Με τον τρόπο αυτό, η

²⁰¹Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Επιστήμονες, καθηγηταί Ιατροί, χειρωνακτές. Τα παραδεισιακά χωριά των Βαυαρίων και των Πρώσων», Εφ. Ακρόπολις, 26/8/1936

²⁰²Χρ. Καβαφάκης, «Ένα απέραντο στρατόπεδο χαρούμενων πολεμιστών...», Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 12/8/1936

²⁰³Ο. π

αρετή του χειρισμού των όπλων μεταδόθηκε ακόμα και στη διοίκηση του κράτους: για παράδειγμα ένας δήμαρχος έπρεπε να είναι τέλειος γνώστης όπλων.²⁰⁴

Αξιοσημείωτη υπήρξε η δράση της γυναίκας στις εθνικοσοσιαλιστικές οργανώσεις, οι οποίες ήταν τοποθετημένες στον εθνικό οργανισμό ως στοιχείο απαραίτητο και σημαίνον της εθνικής και κοινωνικής προόδου. Εκτεταμένη αναφορά σε γυναικείο στρατόπεδο υπάρχει σε άρθρο του Κ. Πολίτη, επισημαίνοντας ότι σκοπός της ιδρύσεώς του αποτέλεσε η επιβολή της γυναίκας ως σημαντικού συντελεστή στη προσπάθεια του εθνικοσοσιαλισμού. Το στρατόπεδο φιλοξενούσε πενήντα κορίτσια προερχόμενα από όλα τα κοινωνικά στρώματα, αποτέλεσμα της «ισοπέδωσης των τάξεων». Εκεί οι γυναίκες εργάζονταν όπως και οι άνδρες, για την εξυπηρέτηση του κοινωνικού συνόλου καλλιεργούσαν γη, όχι μόνο για την ατομική τους εκπαίδευση, αλλά και για την εξυπηρέτηση των χωρικών, που δεν είχαν τα οικονομικά μέσα και την πείρα βελτίωσης της γεωργικής τους παραγωγής. Η θητεία στα γυναικεία στρατόπεδα ήταν προαιρετική, εφόσον επιδιωκόταν η διαπίστωση της ελεύθερης θέλησης της Γερμανίδας να ενισχύσει την προσπάθεια ολόκληρου του έθνους, για την εφαρμογή των αρχών του εθνικοσοσιαλισμού. Η παραμονή τους διαρκούσε έξι μήνες και οι επιχειρήσεις ήταν υποχρεωμένες να διευκολύνουν τα εργαζόμενα κορίτσια. Εντός των στρατοπέδων επικρατούσε συναδελφικότητα και πειθαρχία, η οποία απόρρεε από την ατομική αντίληψη του καθήκοντος. Επίσης, δεν είχαν τον χαρακτήρα παρθεναγωγείου και μοναστηριού, αλλά περιγράφονταν ως αξιοπρεπείς χώροι, με όλες τις ανέσεις.²⁰⁵

Σίγουρα, το κόμμα απέδωσε ιδιαίτερη σημασία στη Νεολαία, επειδή μέσω αυτής θα μπορούσαν να διατηρηθούν οι ιδέες του Φύρερ και θα διαιωνιζόταν το εθνικοσοσιαλιστικό ιδεώδες. Στη Γερμανία υπήρχαν κυρίως δύο οργανώσεις συγκέντρωσης των νέων: η «Γιούγκφολκς», η «Νεολαία», στην οποία οργανώνονταν οι νέοι μέχρι ηλικίας δεκατεσσάρων ετών και η «Χίτλερργιούγκεντ», «Χιτλερική Νεολαία», στην οποία ανήκαν οι νέοι άνω των δεκατεσσάρων ετών.²⁰⁶ Ο Ε. Θωμόπουλος μας πληροφορεί ότι υπήρχαν στρατόπεδα γυμναστικής για παιδιά ηλικίας επτά με δώδεκα ετών. Μάλιστα η καυστική και λεπτομερέστατη περιγραφή του αποδεικνύει τον τρόπο αντιμετώπισής τους από τους νεαρούς και τους γονείς:

²⁰⁴Ο. π

²⁰⁵Κ. Πολίτης, «Μέσα εις ένα γυναικείο στρατόπεδον εργασίας. Τα κορίτσια του Εθνικοσοσιαλισμού», Εφ. Ακρόπολις, 9/8/1936

²⁰⁶Γ. Ανδρουλιδάκης, «Η έννοια του κόμματος και η έννοια της Γερμανίας», Εφ. Η Πρωΐα, 13/8/1936

«Ήταν ένα θέαμα γεμάτο χαρά και πανηγύρι. Το σταματημένο στη διασταύρωση των στράσσε με το καπό του και τα πλευρά του γεμάτα από σημαίες σταυρούς σβάστικας, όχημα σφύριζε. Κι' ήταν το σφύριγμα του σύνθημα ν' ανοίξουν όλες οι πόρτες των γύρω σπιτιών. Όμιλοι από παιδάκια και κοριτσάκια ηλικίας 7-12 ετών, με τις μπόνες τους και της μητέρες τους, στρατιές πραγματικές, έβγαιναν από τις πόρτες για να σκαλώσουν γρήγορα στο καμιόνι. Αγουροζυπνημένα όλα με φετίτσες ψωμιού και βουτύρου, με αθλητικές τουαλέτες, μπανιερό και ποδίτσες που άφηναν έξω τα λαιμάκια τους και τους ώμους τους, ήταν χάρμα οφθαλμών. Τα πιο μικρούτσικα, ζωντανά λουλουδάκια της γερμανικής ράτσας, πήγαιναν με παράπονο. Μερικά έκλαιγαν. Άλλα τα περισσότερα, η μεγάλη πλειονότης πηδούσε χαχάνιζε. Ήτανε ήδη από πολλού κατατοπισμένα με το πρωινό αυτό χιτλερικό «προσκλητήριο». Πιο χαρούμενοι φαίνονταν οι γονείς που τα παρέδιδαν στην δεκάδα των ευρισκομένων επάνω στο καμιόνι των εφοδίων. Έπαιρναν εις αντάλλαγμα ένα νούμερο».²⁰⁷

Υπάρχει επίσης, αναφορά στις κατασκηνώσεις της νεολαίας, τις οποίες επισκέφθηκαν οι δημοσιογράφοι. Εκεί μεταφέρονταν το καλοκαίρι για δεκαπέντε μέρες μέλη της «Γιούγκφολκς» και της «Χίτλερργιούγκεντ». Ο χαρακτήρας της κατασκήνωσης ήταν στρατιωτικός, αφού τα μέλη της ακολουθούσαν αυστηρό πρόγραμμα. Στόχος ήταν η εξοικείωση των Γερμανών στη στρατιωτική ζωή του στρατοπέδου από τη παιδική τους ηλικία, ούτως ώστε να ήταν απόλυτα προετοιμασμένοι σε περίπτωση πολεμικής σύρραξης. Επίσης, εκτός από σωματική αγωγή παρακολουθούσαν θεωρητικά μαθήματα, τα οποία αποσκοπούσαν στην πνευματική διάπλαση της Νεολαίας προσανατολισμένη στις ιδέες του εθνικοσοσιαλισμού. Ο Γ. Ανδρουλιδάκης επί του θέματος ορθά επισήμανε ότι οι άνθρωποι, όπως και όλα τα δημιουργήματα της φύσης, στη νεαρή τους ηλικία ήταν εύπλαστοι και μπορούσαν να διατηρήσουν τις κατευθύνσεις που λάμβαναν στην ηλικία αυτή καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους, γεγονός που γνώριζαν όλα τα καθεστώτα και ιδιαίτερα ο εθνικοσοσιαλισμός· αφού τα μέλη του θα αποτελέσουν τους μελλοντικούς κήρυκες και υπερασπιστές του.²⁰⁸

Σημαντικός ήταν ο αριθμός ορισμένων άρθρων, αναφερόμενων στην οργάνωση της ελληνικής νεολαίας, έχοντας ως πρότυπο τη γερμανική. Το γεγονός παρουσιάζεται σε δύο

²⁰⁷Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Επιστήμονες, καθηγηταί Ιατροί, χειρωνάκτες. Τα παραδεισιακά χωριά των Βαυαρίων και των Πρώσων», Εφ. Ακρόπολις, 26/8/1936

²⁰⁸Ανδρουλιδάκης, ο. π

εφημερίδες την *Βραδυνή* και την *Ακρόπολη*. Σε άρθρο του ο Στ. Μερκούρης²⁰⁹ (*Ακρόπολις*) εξυμνεί την Γερμανία αναφέροντας ότι η οργάνωση των νέων έφτασε την τελειότητα. Σύμφωνα με τον ίδιο, ο Χίτλερ πριν ακόμα αναλάβει τα ηνία του γερμανικού κράτους στα πλαίσια του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος, έστρεψε την προσοχή του προς τη γερμανική νεολαία, με αποτέλεσμα μετά την κατάληψη της εξουσίας να μην υπάρχει έστω και ένα γερμανόπουλο, το οποίο δεν έφερε στολή στο σώμα του και τις αρχές του εθνικοσοσιαλισμού στην ψυχή του.

Επίσης, ο αρθρογράφος δεν δίστασε να επιρρίψει ευθύνες σε έλληνες πολιτικούς, που στήριζαν το δημοκρατικό πολίτευμα, φορέα ανθρωπιστικών πεποιθήσεων και θεωριών ελευθερίας, γιατί, με τον τρόπο αυτό, οι νέοι στράφηκαν στις ιδέες του κομμουνισμού, του πνεύματος της απειθαρχίας και της αναρχίας. Αποτέλεσμα της όλης κατάστασης υπήρξε η πτώση του εθνικού φρονήματος στη νεολαία και η απουσία στρατιωτικής εκπαίδευσης. Ο Μερκούρης έγραφε ότι η κυβέρνηση Μεταξά έστρεψε από την πρώτη στιγμή την προσοχή της προς την ελληνική νεολαία. Συν τοις άλλοις, εισήγαγε προτάσεις στο εκπαιδευτικό σύστημα, όπως ήταν η πρόσληψη αξιωματικών της Σχολής Ευελπίδων, οι οποίοι θα εμφύτευαν στους μαθητές την στρατιωτική παιδεία και πειθαρχία. Υποστήριξε ότι με την αφύπνιση των νέων η ελληνική φυλή θα οδηγείτο σε μια ένδοξη πορεία.²¹⁰

Η Βραδυνή, στη στήλη της «Το Λαϊκόν Πανεπιστήμιο της Βραδυνής», όπου φιλοξενούνταν άρθρα εκπαιδευτικού χαρακτήρα, μάλιστα αρκετές φορές γερμανών επιστημόνων, παρουσίασε μια σειρά άρθρων του ιατρού καθηγητή ορθοπαιδικής της ακαδημίας γυμναστικής και καθηγητή της στρατιωτικής ιατρικής σχολής, Μιχαήλ Ε. Χρυσάφη, με τίτλο «Οργάνωσης της Νεολαίας, διδάγματα από την Γερμανία». Εξέφρασε ότι το γερμανικό κράτος,

²⁰⁹Ο Σταμάτης Μερκούρης γεννήθηκε στην Αθήνα το 1895 και πέθανε στο Λονδίνο 1967. Ήταν Έλληνας αξιωματικός του Στρατού Ξηράς και πολιτικός. Επίσης, ήταν γιός του Σπυρίδωνα Μερκούρη, δημάρχου Αθηναίων, και αδελφός του Γεωργίου Μερκούρη, αρχηγού του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος Ελλάδας. Ήταν ο πατέρας της Μελίνας Μερκούρη. Επιπλέον, το 1936 έως το 1939 εκτοπίστηκε από τη δικτατορία του Μεταξά στα Κύθηρα, αλλά ανακλήθηκε στην ενεργό υπηρεσία μετά την κήρυξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ίδρυσε την αντιστασιακή ομάδα «*Ριζοσπαστική Οργάνωσις*», τον Ιανουάριο του 1942. Μετά την απελευθέρωση διετέλεσε υπουργός Δημόσιας Τάξης (1945-1946) και υπουργός Δημοσίων Έργων (1946). Το 1946 ίδρυσε το Δημοκρατικό Προοδευτικό Κόμμα μαζί με τον Εμμανουήλ Τσουδερό. Το 1950 ορίστηκε αντιπρόσωπος της Ελλάδας στη Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης και την ίδια χρονιά εκλέχθηκε βουλευτής Αθηνών με την ΕΠΕΚ του Πλαστήρα. Το 1952 προσχώρησε στον Ελληνικό Συναγερμό του Παπάγου και το 1955 έλαβε μέρος στην τριμερή διάσκεψη του Λονδίνου για το Κυπριακό. Από το 1956 συνεργαζόταν με την Αριστερά (ΕΔΑ), της οποίας και εκλέχθηκε βουλευτής Α΄ Αθηνών το 1958, το 1963 και το 1964.

²¹⁰Στ. Σπ. Μερκούρης, «Δια το μέλλον της φυλής. Η οργάνωση της νεολαίας», Εφ. Ακρόπολις, 15\8\1936

με πολιτισμό που άγγιζε σχεδόν την τελειότητα, έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στο δημοτικό σχολείο και στην οργάνωση της νεολαίας.

Διατύπωσε την άποψη ότι στο γερμανικό σχολείο οι μαθητές λάμβαναν τις στοιχειώδεις γνώσεις και γίνονταν πειθαρχημένα άτομα σεβόμενα τους μεγαλύτερους τους και τους νόμους του κράτους. Επίσης, μάθαιναν για την ατομική υγιεινή τους και υποβάλλονταν σε ασκήσεις εκγύμνασης, με τον τρόπο αυτό θα γίνονταν γεροί άνθρωποι, καλοί πολίτες, εργάτες και σωστοί υπερασπιστές της πατρίδας τους. Στη νεώτερη Γερμανία τα παιδιά μέσα από τη σχολική ζωή αντιλαμβάνονταν ότι ανήκαν στη μεγάλη οικογένεια του Κράτους, και αισθάνονταν πως είχαν κάποιο προορισμό και ορισμένες υποχρεώσεις για την κοινωνία και την πατρίδα. Έτσι, σύμφωνα με τον Χρυσαφή, στα παιδιά του γερμανικού κράτους γεννήθηκε η αυτοπεποίθηση, το πνεύμα της ομαδικής συνεργασίας και αλληλοβοήθειας. Οι οργανώσεις της χιτλερικής νεολαίας υπέβαλαν μεγαλύτερη πειθαρχία και παρείχαν την πρώτη εγκυκλοπαιδική μόρφωση στα μέλη της, αποσκοπώντας τη μετατροπή τους σε καλούς εφήβους.

Λόγω της ιδιότητας του αρθρογράφου, δινόταν περισσότερη έμφαση στη γυμναστική παιδεία της νεολαίας, αλλά ακολούθως και στην γενικότερη οργάνωση της. Ο ίδιος εν μέρει, συμφωνούσε με τις τότε κατηγορίες προς τα φασιστικά καθεστώτα, οι οποίες αφορούσαν κυρίως τον αντιπαιδαγωγικό και τον милитарιστικό χαρακτήρα των οργανώσεων. Εντούτοις, ότι η στέρηση της προσωπικής ελευθερίας των παιδιών έπρεπε να υπάρξει, επειδή η απολυτή ελευθερία του ατόμου προερχόμενη από τον κομμουνισμό επέφερε τις μεγαλύτερες δυστυχίες. Επισήμανε ότι στον ελληνικό χώρο ήταν απαραίτητη μια τέτοια οργάνωση, καταγράφοντας το γερμανικό πρότυπο και τα οφέλη του, η οποία θα μετέβαλε την νοοτροπία των Ελλήνων όχι σε σύντομο χρονικό διάστημα, αφού η διαδικασία αυτή ήταν χρονοβόρα. Τα ελληνοπούλα εμποτισμένα με αγάπη και αφοσίωση στη πατρίδα τους θα ήταν έτοιμα να αντιμετωπίσουν τους εσωτερικούς και εξωτερικού κινδύνους.²¹¹ Σ' ένα άλλο άρθρο του, περιέγραψε αναλυτικότερα την οργάνωση της νεολαίας, την οποία διαίρεσε σε δύο μέρη, την εσω-σχολική και την εξω-σχολική, και η οποία θα στηριζόταν στην φυσική αγωγή και στρατιωτική προπαιδεία. Σύμφωνα με το Χρυσαφή, θα είχε εθνικό χαρακτήρα και θα απουσίαζε οτιδήποτε κομματικό, ενώ οι

²¹¹Μιχαήλ Ε. Χρυσαφής, «Η Οργάνωσης της νεολαίας διδάγματα από την Γερμανίαν», Εφ. Η Βραδυνή, 31/8/1936

πολιτικοί και εκπαιδευτικοί υπάλληλοι θα μπορούσαν να βοηθήσουν προς αυτή την κατεύθυνση.²¹²

Αδιαμφισβήτητα, η αναφορά του σε γυναικείες οργανώσεις θύμιζαν κατά πολύ εκείνες της Γερμανίας. Οι οργανώσεις θα αποσκοπούσαν στην δημιουργία γυναικών με γερά σώματα, οι οποίες στην πορεία θα αποτελούσαν γερές μάνες και με τον τρόπο αυτό, θα βελτιωνόταν η ελληνική φυλή. Εκεί θα γίνονταν διδασκαλίες περιθάλψεως των ασθενών, των τραυματιών, ούτως ώστε στις πολεμικές συγκρούσεις να προσφέρουν τις ικανότητές τους. Ο ιατρός πρότεινε στη κυβέρνηση να εξετάσει τη μελέτη του για την οργάνωση της νεολαίας.²¹³

Εν κατακλείδι, το εθνικοσοσιαλιστικό κόμμα, εξαφανίζοντας οποιαδήποτε πολιτική παράταξη, κατόρθωσε να μετατρέψει το κράτος σε εκτελεστικό του όργανο και, κατά πολύ, να ενσωματωθεί στην έννοια του έθνους. Δημιουργώντας κομματικές οργανώσεις απευθυνόμενες σ' όλα τα κοινωνικά στρώματα πέτυχε τον απόλυτο έλεγχο και εξουδετέρωσε οποιοδήποτε ίχνος αντιδράσεως. Με τον τρόπο αυτό, μπορούσε να προετοιμάσει πολεμικά το πληθυσμό για την επίτευξη των επεκτατικών σχεδίων του, επικαλύπτοντάς τα με έργα κοινής ωφέλειας. Θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι το γερμανικό κράτος μετονομάστηκε σε ναζιστικό και ο γερμανικός λαός υπήρξε «μαριονέτα» στα χέρια του εθνικοσοσιαλισμού.

Τα άρθρα στον Τύπο, τα οποία ασχολήθηκαν με την οργάνωση της Ελληνικής νεολαίας, αποδεικνύουν τις πρώτες προσπάθειες, τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο, δημιουργίας της οργάνωσης ΕΟΝ, ακριβώς αμέσως μετά την εγκαθίδρυση της μεταξικής δικτατορίας. Επιπλέον, η αναφορά των αρθρογράφων στο κομμουνιστικό κίνδυνο φανέρωνε, για ακόμη μια φορά, τη βασικότερη επιδίωξη του καθεστώτος, την εξάλειψη του κομμουνισμού.

²¹²Μιχαήλ Ε. Χρυσ αφής, «Η Οργάνωση της νεολαίας διδάγματα από την Γερμανίαν», Εφ. Η Βραδυνή, 1/9/1936

²¹³Μιχαήλ Ε. Χρυσ αφής, «Η Οργάνωση της νεολαίας διδάγματα από την Γερμανίαν», Εφ. Η Βραδυνή, 2/9/1936

3. Άρια Φυλή: Από την «φυλή της αγέλης» στην «πειθαρχημένη φυλή» και στο «ξεκαθάρισμα».

Οι εκπρόσωποι του Τρίτου Ράιχ υποστήριξαν ότι η επανάσταση του εθνικοσοσιαλισμού αποτέλεσε μια γενική επανάσταση, η οποία κατόρθωσε να μεταβάλει εκ βαθέων όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής.²¹⁴ Η ναζιστική εξουσία, υποτάσσοντας το έθνος στη πραγμάτωση της εθνικής ενοποίησης, κατόρθωσε να εμφυτεύσει τις αρχές της στη μάζα και αυτή με τη σειρά της να τις πραγματοποιήσει σ' όλες τις εκδηλώσεις της. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται μέσα από την εξέταση πληροφοριών, οι οποίες συγκεντρώθηκαν στον ελληνικό τύπο και αφορούσαν το βίο του γερμανικού λαού.

Αναμφίβολα, το ομαδικό ένστικτο υπήρξε το κυριότερο χαρακτηριστικό του γερμανικού λαού, το οποίο επισημάνθηκε σχεδόν από όλους τους απεσταλμένους δημοσιογράφους των Ολυμπιακών αγώνων. Το στοιχείο αυτό σχολιάστηκε ιδιαίτερα από τον Χρ. Καβαφάκη, στο *Ελεύθερον Βήμα*, επισημαίνοντας ότι στη Γερμανία κυριαρχούσε το πλήθος, το οποίο παρασύρθηκε από το χείμαρρο της μάζας, εκμηδενίζοντας και απογυμνώνοντας το άτομο από τα δικαιώματά του. Η πρόοδος και τα αξιοθαύμαστα έργα του γερμανικού κράτους αποτέλεσαν τρόπαια της μάζας, έχοντας ως τίμημα τη θυσία του ατόμου. Η άρνηση του ατόμου υπήρχε σ' όλες τις εκφράσεις του καθημερινού βίου, αποτυπωνόταν στα συνθήματα του Φύρερ σε πινακίδες των εργοστασίων και των δημαρχείων: «*Εσύ δεν είσαι τίποτα. Τα παν είναι το έθνος σου!*». Επίσης, διατύπωσε την άποψη ότι η Γερμανία ως χώρα του ενστίκτου και της αγέλης θα ήταν είτε κομμουνιστική είτε εθνικοσοσιαλιστική, διότι το πείραμα των δημοκρατικών ελευθεριών, το οποίο έθετε το άτομο ως κέντρο και άξονα της πολιτειακής ζωής, απέτυχε.²¹⁵

Η Γερμανία φαινόταν μια χαρούμενη χώρα, όμως η χαρά δεν προερχόταν αυθόρμητα από τα εσώψυχα ενός ατόμου, αφού ήταν κατασκεύασμα του εθνικοσοσιαλιστικού μηχανισμού. Τρανταχτό παράδειγμα ο θεσμός, «Η δύναμη δια της Χαράς», στον οποίο επιστρατεύονταν όλα εκείνα που μπορούσαν να δημιουργήσουν μηχανικά τη χαρά, όπως συνέδρια εκτυλισσόμενα μέσα σε μια ατμόσφαιρα συναγερμού σ' ένα φανταχτερό πλαίσιο θεαματικών παραστάσεων, παρελάσεων και φαγοποτιού. Ο γερμανικός λαός βρισκόταν σε κατάσταση διαρκούς ερεθισμού, οργασμού και μέθης, για το λόγο αυτό έδειχνε χαρούμενος. Βέβαια, οι ίδιοι δεν δίσταζαν να

²¹⁴Λιονέλ Ρισάρ, *Ναζισμός και Κουλτούρα*, Εκδ. Αστέρι, 2^η Έκδοση, Αθήνα 1980, σελ 19

²¹⁵Χρ. Καβαφάκης, «Η χώρα στην οποία εφονεύθη πλέον το άτομο», Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 8/8/1936

αναφέρουν τους λόγους της ευτυχίας τους, οι οποίοι εντοπίζονται σε δήλωσης Γερμανίδας εθνικοσοσιαλίστριας:

«Όταν εξασφαλίσετε σ' ένα λαό εργασία και περιβάλλεται την εργασία του με όλες τις ανέσεις, όταν του δώσετε άφθονη τροφή, υγιεινή κατοικία και όλες τις δυνατότητες να γυμνάσει σε διάφορα σπορ το κορμί του για να υπηρετήσει την πατρίδα του, τι άλλο χρειάζεται για να μείνει ευτυχής... Τη δυστυχία την γνωρίσαμε. Ήταν ο κομμουνισμός! Τότε το γερμανικό έθνος ήταν διηρημένο, αλληλοσπαρασσόταν πεινούσε και εξευτελιζόταν. Έπρεπε να έρθει ο Χίτλερ και να μας ενώσει για να ξανάβουμε την ευτυχία».²¹⁶

Το ναζιστικό καθεστώς, ως εκπληρωτής των βασικών επιθυμιών του γερμανικού λαού και εξολοθρευτής του κομμουνισμού, κατόρθωσε τον απόλυτο έλεγχο και την χειραγώγησή του.

Η προθυμία υποταγής των Γερμανών στους γενικούς κανόνες που ρύθμιζαν τη ζωή ενός συνόλου, δεν άφηνε περιθώρια απομόνωσης. Τα όνειρα τους δεν ήταν δικά τους, αλλά του έθνους και της φυλής, ο εθνικοσοσιαλισμός δεν άφηνε ελευθερία ονειροπόλησης, με αποτέλεσμα να μην ευδοκιμούν τέχνες όπως η ποίηση, η οποία ήταν υπαρκτή μόνο όταν εξυπηρετούσε το ναζισμό. Πόσο μάλλον το πνεύμα της κριτικής, που φονεύθηκε με το αίσθημα του ομαδικού βίου, αλλά και από το ίδιο το καθεστώς, αφού η παραμικρή σπίθα αμφιβολίας θα έσειε το μεγαλεπήβολο εθνικοσοσιαλιστικό οικοδόμημα.

Επί του θέματος, οι πράξεις του ίδιου του καθεστώτος επιβεβαίωναν τους φόβους του προς την ανάπτυξη του κριτικού πνεύματος και παράλληλα νάρκωναν την Κοινή Γνώμη. Το Νοέμβριο του 1936 δημοσιεύθηκε νόμος²¹⁷, σύμφωνα με τον οποίο η κριτική έπρεπε να παρέχει στο κοινό το μέσο για να σχηματίζει μόνο του την άποψη. Για το λόγο αυτό, κριτικοί τέχνης αποτέλεσαν τα άτομα, που υπήρξαν δημιουργοί τέχνης ή καλλιτέχνες, και μετονομάστηκαν σε «περιγραφείς τέχνης». Οι καλλιτέχνες αυτοί χρειάζονταν άδεια, η οποία θα δινόταν κατόπιν

²¹⁶Καβαφάκης, ο. π

²¹⁷Επισημάνεται ότι ο σχετικός νόμος δημοσιεύθηκε στο ελληνικό κοινό από το *Ελεύθερον Βήμα* αρκετούς μήνες μετά την εγκαθίδρυση της 4^{ης} Αυγούστου, την 1^η Δεκέμβρη 1936, γεγονός που προκαλεί ενδιαφέρον, κυρίως με την δημοσίευση υπό τον εξής τίτλο: «Καταργήθη η κριτική της τέχνης. Η εποχή μας πτωχή σε πνευματικούς ήρωες». Επιπλέον, στην αρχή του άρθρου γράφεται ότι προξένησε εντύπωση ο νόμος. Θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι η συγκεκριμένη εφημερίδα δεν συνεργαζόταν, τουλάχιστον το διάστημα εκείνο, με γερμανικές πηγές ή δεν υφίσταται γερμανικός έλεγχος, άρα προσπαθούσε εμμέσως, παρά την λογοκρισία του μεταξικού καθεστώτος, να αφυπνίσει τους αναγνώστες της.

εξακριβώσεως, ότι ο απολαμβάνων την ιδιότητα είχε ανάλογη προπαρασκευή και επειδή χρειαζόταν κάποια πείρα, ότι είχε συμπληρώσει το τριακοστό έτος. Οι εθνικοσοσιαλιστές δεν δίστασαν να συνδέσουν το πνεύμα της κριτικής με τους Εβραίους, γεγονός που παρουσιάστηκε σε λόγο του υποδιευθυντή του Υπουργείου Προπαγάνδας κ. Μπερντ:

*«Η κριτική εμφανίστηκε στη Γερμανία προ εκατόν πενήντα ετών και υπήρξε πρωτοβουλία των Εβραίων. Το αποτέλεσμα της κριτικής επί ένα και ήμισυ αιώνα υπήρξε ότι κάθε κριτικός είχε και μια γνώμη. Η γνώμη του εθνικοσοσιαλισμού είναι ότι ο αιώνας μας είναι τόσο φτωχός σε ήρωες του πνεύματος και τόσο πλούσιος στα καθήκοντα που πρέπει να εκπληρωθούν, ώστε κάθε κριτική δεν θα έχει άλλο αποτέλεσμα παρά το σκόρπισμα των ενεργειών. Έπειτα η κριτική δεν έχει μόνο την αποστολή να ξέρει τα αναπόφευκτα ελαττώματα ή την αισθητική πλευρά, αλλά και την ηθική ενός έργου. Η εβραϊκή κριτική ήταν κατ' ουσίαν μόνο η γνώμη ατόμων που ζητούσαν να την επιβάλουν. Ιδρύθηκε έτσι σιγά σιγά ένα είδος λογοκρισίας. Ενώ δικαίωμα του κράτους είναι να καθορίζει τις καλλιτεχνικές αξίες».*²¹⁸

Για ακόμη μια φορά αποδεικνύεται ότι οι Εβραίοι θεωρούνταν υπαίτιοι για όλες τις δυσμενείς καταστάσεις του γερμανικού λαού.

Σύμφωνα με τον Χρ. Καβαφάκη ο εθνικοσοσιαλισμός μεθοδευμένα, δημιουργούσε όλων των ειδών τα προσχήματα και τις μορφές συγκέντρωσης μεγάλων ανθρώπινων ομάδων, επειδή η πίστη προς αυτόν απέρρευε ευκολότερα μέσα από τα σπλάχνα της ομάδας. Ο γερμανικός λαός βρισκόταν υπό τη συνεχή εποπτεία του, σε όλα τα επίπεδα της ζωής του. Ο ναζισμός έβγαζε τον άνθρωπο, υπό διάφορα προσχήματα, έξω από τον ατομικό φλοιό, στα εργοστάσια, στις οργανώσεις και στα στρατόπεδα, αποσκοπώντας στον απόλυτο έλεγχό του. Σίγουρα, η κατάσταση αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σκλαβιά, όμως δεν φαίνεται να αισθάνονταν το ίδιο οι πολίτες του ναζισμού, οι οποίοι αντιλαμβάνονταν την ελευθερία, με βάση τη θέση της χώρας στο εξωτερικό. Σκλαβιά αισθάνθηκαν στη καταπιεστική συνθήκη των Βερσαλλιών, γι' αυτό και οι όροι της παραβιάστηκαν από τον Χίτλερ. Μάλιστα, στο επιχείρημα της εσωτερικής

²¹⁸Ελεύθερον Βήμα, 1/12/1936

υποδούλωσης, οι υπήκοοι του Τρίτου Ράιχ αναφέρονταν στην εσωτερική ενότητα, η οποία θα τους επέφερε την εθνική ελευθερία.²¹⁹

Η κλίση προς καθετί στρατιωτικό αποτέλεσε ένα άλλο έντονο χαρακτηριστικό του λαού, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη του ομαδικού ενστίκτου. Το στρατιωτικό τους παράστημα δεν οφειλόταν σε κλιματολογικούς λόγους, προερχόταν από την ιδιαίτερη αγάπη που έδειχναν ανέκαθεν οι Γερμανοί προς τα στρατιωτικά πράγματα. Στους δρόμους των πόλεων κυκλοφορούσαν χιλιάδες άτομα με στολή και την εντύπωση αυτή δεν την προκαλούσαν μόνο οι άνδρες των διαφόρων οργανώσεων του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος, αλλά και οι απλοί πολίτες. Ο έντονος μιλιταρισμός εκφραζόταν μέσα από τις κινήσεις τους, για παράδειγμα όταν συστήνονταν αμέσως κούμπωναν το σακάκι τους και στήνονταν σε στάση προσοχής. Στη συνέχεια έδιναν το χέρι με μια απότομη κίνηση, το έσφιγγαν δυνατά και ακολούθως επανέρχονταν σε στάση προσοχής.²²⁰

Βέβαια, ένας λαός που σε όλες τις πτυχές του βίου υπερίσχυε το στρατιωτικό στοιχείο θα θεωρείτο φιλοπόλεμος. Στη προκειμένη περίπτωση ίσχυε το αντίθετο, αφού οι πολίτες του Γερμανικού κράτους δεν δίσταζαν να δείχνουν τις φιλειρηνικές τους πεποιθήσεις σε κάθε ευκαιρία επιδείξεως. Κυρίως, στην περίοδο των Ολυμπιακών αγώνων, όπου η ευγένεια, η εγκαρδιότητα, η προθυμία και ο αυθορμητισμός τους, άφηναν τις καλύτερες εντυπώσεις στους ξένους επισκέπτες.²²¹ Την περίοδο εκείνη η χώρα βρισκόταν σε μια αποφασιστική καμπή καθώς ανέκτησε το αίσθημα της αυτοπεποίθησης. Έτσι, εύλογα θα φανταζόταν κανείς, ότι το αίσθημα αυτό θα δημιουργούσε επιθετική ψυχολογία και θα τους οδηγούσε σε πόλεμο. Παρόλα αυτά οι Γερμανοί δεν ήθελαν πόλεμο, ο οποίος θα τους οδηγούσε στον εξευτελισμό του έθνους και δεν δέχονταν να ήταν τυφλά εκτελεστικά όργανα αποφάσεων, οι οποίες λαμβάνονταν ερήμην τους και για το λόγο αυτό οπλίσθηκαν και κρατούσαν τα όπλα ως ασπίδα μπροστά στην πατρίδα τους. Οι ίδιοι δήλωναν ότι δεν υπήρχε οποιοδήποτε μίσος απέναντι στους ξένους λαούς, κυρίως στους πρώην αντιπάλους, τους Γάλλους. Ο μοναδικός επικίνδυνος λαός ήταν οι Τσεχοσλοβάκοι, γιατί πίστευαν ότι πίσω απ' αυτούς βρισκόταν η ερυθρά Ρωσία, ένα εχθρικό έθνος με αντίθετη

²¹⁹Χρ. Καβαφακης, «Δεν θα μείνεις μόνος, με τον εαυτό σου», Εφ. Ελευθερον Βημα, 11/8/1936

²²⁰Γ. Ανδρουλιδάκης, «Μερικά γενικά χαρακτηριστικά της Γερμανίας και του Γερμανικού λαού», Εφ. Η Πρωΐα, 9/8/1936

²²¹Αθηνά Ταρσούλη, «Εντυπώσεις από την Γερμανία. Βερολίνο μια μικρή πτυχή από την χαώδη μεγαλοπολιτεία», Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 7/9/1936

κοσμοθεωρία για το εθνικοσοσιαλισμό, τον μπολσεβικισμό.²²² Στις ψυχές των Γερμανών δεν υπήρχε αποκλειστικά η φρίκη και η αγανάκτηση για τους μπολσεβίκους, αλλά και ο φόβος, επειδή το διάστημα εκείνο εξαπλωνόταν με τάχιστους ρυθμούς στο ευρωπαϊκό πεδίο.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προξενούσε η τυφλή εμπιστοσύνη του λαού προς τον Φύρερ σχετικά με το ζήτημα ενός πολέμου. Σύμφωνα με γερμανίδα εθνικοσοσιαλίστρια:

*«Χωρίς αμφιβολία ο Χίτλερ θέλει τον ίδιο, τον έντιμο και ειλικρινές δρόμο της ειρήνης για το λαό του, καθώς και για όλους τους λαούς του κόσμου. Το δρόμο αυτό θα ακολουθήσει και δεν θα παραλείψει ποτέ να τείνει τα χέρια συμφιλίωσης προς όλους τους λαούς τόσο προς τα μικρά Κράτη όσο και προς τα μεγάλα. Η οικονομική δυστυχία μόνο με την ειρηνική συνεννόηση μπορεί να εκλείψει. Οι άλλοι λαοί θα πρέπει να το εννοήσουν, αν θέλουν να προλάβουν το Ευρωπαϊκό χάος. Ο Χίτλερ είναι καταβάθος καλός και μόνο το καλό θέλει για όλους τους ανθρώπους. Είναι πεπεισμένος για την αποστολή του και δεν θα τον εμποδίσει τίποτα ν' ακολουθήσει αυτό το δικό του εσωτερικό δρόμο».*²²³

Με αυτό τον τρόπο σκεπτόταν ο γερμανικός λαός, αισθανόταν την ειρήνη ως πρωταρχική προϋπόθεση για τη βελτίωση της κατάστασης χωρίς να πιστεύει ότι ο Χίτλερ θα οδηγούσε σε πόλεμο.

Επιπλέον, το βασικότερο στοιχείο της εθνικοσοσιαλιστικής ιδεολογίας αποτέλεσε η ισοπέδωση των τάξεων, η οποία υπήρξε εμφανέστατη στον γερμανικό λαό. Οι Γερμανοί λειτουργώντας ως σύνολο δεν ενδιαφέρονταν για το κοινωνικό υπόβαθρο του κάθε ατόμου, αλλά για το κοινό καλό του έθνους. Ένα απλό παράδειγμα: στην Γερμανία δεν θεωρείτο ντροπή ούτε υποβιβασμός να σταθεί κάποιος ανώτερος υπάλληλος στη γραμμή περιμένοντας τη σειρά του να βγάλει εισιτήρια για το θέατρο, εν αντιθέσει με την Ελλάδα όπου, άτομο με ανώτερη κοινωνική θέση, δεν θα τηρούσε ποτέ τους γενικούς κανόνες. Στα στρατόπεδα εργασίας και στις εθνικοσοσιαλιστικές οργανώσεις επιστήμονες, δικηγόροι, γιατροί, εργάτες, πλούσιοι, φτωχοί, αστοί, γαλαζοαίματοι γίνονταν ένα για το καλό της φυλής τους.

²²²Χρ. Καβαφάκης, «Ειρήνη-Χαρά-Το Φιλί όλου του κόσμου», Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 13/8/1936

²²³Γ. Ανδρουλιδάκης, «Οι φανατικοί οπαδοί του εθνικοσοσιαλισμού και οι αντιπάλοι του», Εφ. Η Πρωΐα, 17/8/1936

Οι Γερμανοί ήταν φιλήσυχοι άνθρωποι, όπως επισημάνθηκε από τον Ε. Θωμόπουλο, αποστερημένοι από την νευρική και την γνώριμη ζωτικότητα των μεσημβρινών λαών και των Ελλήνων. Για το γεγονός αυτό ευθυνόταν το κλίμα της Γερμανίας και ιδιαίτερα της βορεινής με τον ψυχρό αέρα, το συνεχόμενο ψιχάλισμα και τον φευγαλέο ήλιο. Η κλιματολογική κατάσταση έδωσε στους υπηκόους του Φύρερ μια απίστευτη ηρεμία, με αποτέλεσμα να κατέχουν εξέχουσα θέση στους πολιτισμένους λαούς. Όπως επισήμανε ο αρθρογράφος, οι Γερμανοί δεν ήταν στο σύνολό τους ιδιοφυίες, αλλά ό, τι αναλάμβαναν, το μάθαιναν αργά και επίμονα μέχρι της τελευταίας λεπτομέρειας. Οι ίδιοι παραδέχονταν ότι οι Έλληνες- τους οποίους είχαν πρόχειρους στις συγκρίσεις ως έθνος, επειδή θεωρείτο ακίνδυνο προς αυτούς- μάθαιναν σε τρεις ώρες αυτό που οι Γερμανοί χώνευαν σε τρεις μήνες.²²⁴ Όμως, πρόσθεταν υπερήφανα, ό,τι ξεχνούσε ένας Γερμανός σε δέκα χρόνια το ξεχνούσε ο Έλληνας σε δέκα λεπτά.²²⁵

Φυσικά, η παρούσα κατάσταση στο λαό δεν υπήρχε υπό το προηγούμενο καθεστώς, αφού οι άνθρωποι κινούνταν με ξεψυχισμένο παλμό. Ο Χίτλερ προσπάθησε ν' αντιδράσει στο φαινόμενο, το οποίο οφειλόταν στις κλιματολογικές συνθήκες, επιδιώκοντας μια Γερμανία όχι μόνο θυσιαζόμενη, όπως το επέβαλαν οι παραδόσεις της Άριας Φυλής, αλλά περισσότερο ευκίνητη. Στις προκηρύξεις του ο Φύρερ τοποθετούσε το αρχαίο ιδανικό «χρόνου φείδου», επιτυγχάνοντας να δημιουργήσει έναν λαό εργατικό και αποδοτικό, του οποίου τα προϊόντα ήταν καλοφτιαγμένα, καλομελετημένα και άψογα. Έτσι, τα γερμανικά είδη επιβλήθηκαν στην εμπορική συνείδηση.²²⁶

Επίσης, για την επίτευξη του στόχου του επιστράτευσε όλα τα τεχνητά μέσα, τα οποία θα διευκόλυναν τη ζωή του λαού, αντικαθιστώντας την δυσκινησία του. Οι μηχανές μπορεί να διευκόλυναν τη ζωή των Γερμανών, όμως τους στερούσαν την ανθρώπινη επαφή. Όπως επισημάνθηκε από το Ε. Θωμόπουλο στη Γερμανία δεν υπήρχε ο ελληνικός οικογενειακός

²²⁴Ε. Θωμόπουλος, « Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Πως η Α. Μ. η μηχανή και ο αυτοματισμός ανεπλήρωσαν την δυσκινησία των Γερμανών», Εφ. Ακρόπολις, 1/9/1936

²²⁵Ο γερμανικός λαός το διάστημα εκείνο έδειχνε ιδιαίτερο θαυμασμό προς την αρχαία Ελλάδα, συνέπεια της προπαγάνδας του ναζιστικού κράτους. Σύμφωνα με το χιτλερισμό, η πρώτη εθνικοσοσιαλιστική θεωρία κατέστησε τον ελληνικό πολιτισμό προσιτό όχι μόνο στους λόγιους και στους καλλιτέχνες, αλλά και σε ολόκληρο το λαό. Επίσης, υποστήριξε ότι η Γερμανία με τη φυλετική βάση αναγνώρισε την αιώνια πηγή από την οποία τροφοδοτούνταν τα μεγάλα δημιουργήματα και τόνισε την σύνδεση σώματος και πνεύματος, εννοώντας έτσι το μυστικό του μεγάλου ελληνικού θαύματος. (Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Πως ο πολεμικός οργανισμός εξασφαλίζει την ειρήνη. Η αγάπη των Γερμανών προς την αιώνια Ελλάδα», Εφ. Ακρόπολις, 27/8/1936)

²²⁶ Ο. π

τύπος, με το πιο απλό παράδειγμα για την εξοικονόμηση του χρόνου τους: τα μεσημέρια γευμάτιζαν στη καντίνα του εργοστασίου με φαγητό που τους προσέφερε η αυτόματη μηχανή, αντί να γευθούν το σπιτικό φαί από την κουζίνα τους. Το ίδιο συνέβαινε με την απόλαυση της εφημερίδας και του καπνού: με ένα δίφραγκο οι Γερμανοί ενημερώνονταν για την επικαιρότητα ή κάπνιζαν το τσιγάρο τους. Βέβαια, υπήρχαν εφημεριδοπώλες, οι οποίοι δεν είχαν καμία σχέση με τους Έλληνες συναδέλφους τους, αφού έμοιαζαν περισσότερο με γκρουμ του ξενοδοχείου φορώντας τις ειδικές στολές. Για τους Γερμανούς η πώληση εφημερίδων δεν αποτελούσε απλή υπόθεση, αλλά ολόκληρη επιχείρηση, αφού τα σημεία πώλησης ενοικιάζονταν. Οι εφημεριδοπώλες γίνονταν περιζήτητοι από τις εφημερίδες και ήταν ευνοούμενοι του χιτλερισμού, αποτελούσαν δε μέλη του εθνικοσοσιαλισμού ή ήταν ανάπηροι πολέμου.²²⁷

Μέσα από τα προαναφερόμενα παραδείγματα, γίνεται αντιληπτό ότι επρόκειτο για μια χώρα με άψογη οργάνωση και τεχνολογική εξέλιξη. Η παροχή όλων εκείνων των ανέσεων που θα διευκόλυναν τη ζωή των Γερμανών επέφεραν την αποδοχή και εμπιστοσύνη στον εθνικοσοσιαλισμό. Ο ναζισμός, μέσα από το σύστημα του αυτοματισμού, κατόρθωσε να αποξενώσει το άτομο και ταυτοχρόνως να αποπνίξει κάθε αντίδραση, η οποία θα γεννιόταν μέσα από τον διάλογο.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό του γερμανικού λαού υπήρξε η ιδιαίτερη αγάπη του προς τη φυσική αγωγή, η οποία μεταβλήθηκε σε θρησκεία. Γενικότερα, ο αθλητισμός δεν ταυτιζόταν αποκλειστικά με τη σωματική ανάπτυξη και τόνωση του μυϊκού συστήματος, αλλά με τη διαπαιδαγώγηση και την διάπλαση χαρακτήρων. Κυρίως στα λαϊκά στρώματα, ήταν η φθηνότερη διασκέδαση που μπορούσε να εξασφαλίσει ένας βιοπαλαιστής, όταν δεν αντιμετώπιζε τον αθλητισμό σαν αγγαρεία. Στο γυμναστήριο είχαν στη διάθεση τους λουτρά, ραδιόφωνα και παιχνίδια, ήταν κάτι όπως το καφενείο για ένα Βαλκάνιο ή Ανατολίτη. Η φυσική αγωγή διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη ζωή των μικροαστών, καθιστώντας τα γυμναστήρια απαραίτητα εξαρτήματα σε κάθε γειτονιά. Για τους υπηκόους του Γ΄ Ράιχ στους χώρους εκγύμνασης δεν υπήρχαν κοινωνικές ομάδες, όλοι θεωρούνταν μια οικογένεια, με μια κοινή επιδίωξη.²²⁸

²²⁷ Ο. π

²²⁸Κ. Πολίτης, «Η Γερμανίδα θύμα της..... φυσικής αγωγής! Ο αθλητισμός την ανδροποιεί», Εφ. Ακρόπολις, 17/8/1936

Την έμφυτη τάση των Γερμανών προς τη φυσική αγωγή εκμεταλλεύτηκε κατάλληλα και ενέταξε υπό την μεθοδική του παρακολούθηση το εθνικοσοσιαλιστικό κόμμα, προσδιορίζοντας αρχικά τις ηθικές επιδιώξεις του αθλητισμού, το ξεκαθάρισμα της γερμανική ράτσας, την ισοπέδωση των τάξεων και την τόνωση του εθνικού φρονήματος. Ο αθλητισμός εξελισσόταν προς τα εκτεταμένα επίπεδα της αποστολής του, υπό την εθνικοσοσιαλιστική πειθαρχία. Πιθανότατα, η κλίση τους προς τον αθλητισμό να συνδέθηκε με τη φυσιολατρία του λαού από την οποία δημιουργήθηκε ο γυμνισμός, προϊόν των φιλοσοφικών θεωριών ρομαντικών Γερμανών, προσπαθώντας να πλησιάσουν την φύση με έξαλλη ζωηρότητα. Τα προηγούμενα χρόνια ο γυμνισμός εξαπλώθηκε σ' ολόκληρη τη χώρα, με τη δημιουργία διαφόρων καταυλισμών από ιατρούς με δημαγωγικές ικανότητες και επιχειρηματικές βλέψεις. Οι καταυλισμοί μεταφέρθηκαν από την ύπαιθρο στις πόλεις και άρχισαν να αποτελούν δύναμη, η οποία αποζητούσε δικαιώματα. Με την επικράτηση του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος ο γυμνισμός εξοστρακίστηκε.²²⁹

Οι Γερμανοί θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι είχαν έμφυτη την αντίληψη της τάξεως, γεγονός που διαπιστωνόταν στους δρόμους των πόλεων, αφού παντού κυριαρχούσε η καθαριότητα. Ακόμη και στο τρόπο που περπατούσαν επιδείκνυαν την τάση αυτή, δεν συνομιλούσαν μεταξύ τους και δεν χειρονομούσαν, γι' αυτούς το περπάτημα ήταν κάτι σαν εργασία. Σύμφωνα με στατιστικές, οι υπήκοοι του ναζισμού είχαν τα μικρότερα ποσοστά καπνιστών σε σχέση με τους γειτονικούς τους λαούς. Ως θετικιστές πίστευαν ότι δεν έπρεπε να ξοδεύουν χρήματα για πράγματα, τα οποία δεν προσέφεραν τίποτα στον οργανισμό τους, εξάλλου ο καπνός αποτελούσε ξενικό προϊόν και φορολογείτο βαρύτατα.²³⁰ Γενικώς, για την προστασία των εγχώριων προϊόντων ο Χίτλερ επέβαλε βαρείς εισαγωγικούς δασμούς, έχοντας ως συνέπεια οι τιμές των εισαγόμενων προϊόντων να είναι αρκετά υψηλές.²³¹

Ο γερμανικός πληθυσμός λειτουργώντας, ρυθμισμένα σ' όλες τις εκφάνσεις του βίου του δεν συνιστούσε παράδοξο το γεγονός ότι τρεφόταν με βάση ιατρικό διαιτολόγιο, το οποίο ανακοινώθηκε από το Υπουργείο της Δημόσιας Υγιεινής, διαμέσου των εφημερίδων και των

²²⁹Ο. π

²³⁰Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Έμποροι και επαγγελματίαι εις το Βερολίνο. Η φωτογραφική μανία των γερμανών και γερμανίδων», Εφ. Ακρόπολις, 4/9/1936

²³¹Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Πως ο πολεμικός οργανισμός εξασφάλιζε την ειρήνη η αγάπη των Γερμανών προς την αιώνια Ελλάδα», Εφ. Ακρόπολις, 27/8/1936

γραφείων των χιτλερικών ταγμάτων εφόδου, εργασίας και αγροτικών. Το συνταγολόγιο συντάχθηκε από διαπρεπείς επιστήμονες, έχοντας ως βάση τους όρους υγιεινής και τις ανάγκες κατανάλωσης των εγχώριων προϊόντων. Ο Χίτλερ εκτός της υπογραφής του στο διατροφολόγιο πρόσθεσε το σύνθημα *«Λιτή ζωή, σπαρτιατική και οικονομία»*.²³²

Σύμφωνα με το ιατρικό διαιτολόγιο, απαγορεύονταν οι ωμοί καρποί των δέντρων και αντικαθίσταντο από κομπόστες. Θεωρούσαν επικίνδυνο να τρέφονται με καρπούς λερωμένους από την σκόνη και άβραστους. Επίσης, πάντοτε έφεραν μαζί τους ή στα σπίτια τους σκευάσματα εκχυλισμάτων με βιταμίνες από φρούτα. Βέβαια, έπρεπε να υποστηριχθεί η κτηνοτροφία, με την ευρεία κατανάλωση γουρουνιών και χονδρών ζώων με εξαίρεση το κρέας των προβάτων και προπαντός γάλακτος, αμνού, το οποίο απαγορευόταν αυστηρά. Τα πρόβατα σφαγιάζονταν, σε μεγάλη ηλικία, αφού παρείχαν πρώτα, επανειλημμένα το μαλλί τους και το γάλα τους, για οικονομικούς λόγους. Κάθε αστική, εργατική και αγροτική οικογένεια αποθήκευε πάντα σάκους με φασόλια και πατάτες. Οι Γερμανοί απόφευγαν το ψωμί και πίστευαν ότι ήταν για τα ζώα, με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν αρτοποιεία όπως αυτά της Ελλάδας. Σε περιπτώσεις δυσπεψίας είχαν πάμφθηνα φαρμακοχημικά χαπάκια για να την καταπολεμήσουν.

Εντούτοις, το φαινόμενο της υγείας οφειλόταν περισσότερο στην κανονισμένη ζωή, τους, όπως επισήμανε ο Θωμόπουλος:

«Δεν νευριάζουν, δεν χαλούν τα σκότια τους για ψύλλου πήδημα και κοιμούνται από τις 10. Ζητά και τούτο το επίσημο συνταγολόγιο και μια αστυνομική διάταξης θέλει όλα τα σπίτια αμπαρωμένα από τις 9 μ. μ. Αν αργοπορούσατε να πάτε μετά από αυτή την ώρα θέλετε μισώ μάρκο απαραίτητως για το θυρωρό που θα σας ανοίξει. Έτσι εάν δεν είστε κακομαθημένος Αθηναίος και δεν έχετε την όρεξη να φιλοδωρείτε κάθε βράδυ το θυρωρό κουρνιάζετε και εσείς από τις 9 και ξυπνάτε από τις 6 το πρωί όπως όλοι οι Βερολινέζοι».²³³

Η ύπαρξη νομοθετημάτων που έλεγχαν τη νυχτερινή κυκλοφορία των κατοίκων φάνερων τον απροκάλυπτο έλεγχο του χιτλερισμού, στη καθημερινή ζωή του λαού.

²³²Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Όπου οι υπήκοοι του Φύρερ τρέφονται με επίσημο διαιτολόγιο», Εφ. Ακρόπολις, 5/9/1936

²³³Ο. π

Εν μέρει, η καλή ποιότητα ζωής οφειλόταν στις γερμανικές πόλεις, στις οποίες το ανώτερο επίπεδο ζωής και πολιτισμού γινόταν εξαρχής αντιληπτό στους επισκέπτες, αφού ήταν καταπράσινες, καθαρές και με μέσα διευκολύνσεως του κοινού. Οι ευρείς δρόμοι τους ήταν πάντα ολοκάθαροι και κάθε βράδυ φωτίζονταν με το άπλετο φως των ηλεκτρικών λαμπτήρων. Είχαν πεζοδρόμια ευρύχωρα, που διευκόλυναν την κυκλοφορία των πεζών, ενώ ειδικό τμήμα του δρόμου προοριζόταν για τα τραμ. Επίσης υπήρχε ένα άλλο μικρότερο πεζοδρόμιο για τα ποδήλατα, διότι η χρήση του ποδηλάτου αποτελούσε συχνό φαινόμενο στη Γερμανία.²³⁴

Τα κυριότερα πράγματα που προκαλούσαν εντύπωση στις γερμανικές πόλεις²³⁵ ήταν η καθαριότητα, οι υγιεινοί όροι και ο περιορισμένος στο ελάχιστο, θόρυβος. Φυσικά, για την διατήρηση της καθαριότητας υφίστανται μερικές αντικειμενικές συνθήκες που βοηθούσαν, όπως ήταν η έλλειψη μεγάλων θερμοκρασιών, η αραιή εμφάνιση του ήλιου ακόμη και το καλοκαίρι, φαινόμενα που συνέβαλαν στην εξάλειψη της σκόνης. Επιπλέον, σημαντική υπήρξε η συμβολή των ανθρώπων, οι οποίοι δεν ρύπαιναν του δρόμους. Παρά την έκταση των γερμανικών πόλεων και την πληθώρα των κατοίκων τους, ο θόρυβος ήταν περιορισμένος στο ελάχιστο, πράγμα επιτυγχανόταν με ειδικό σύστημα και τεχνικά μέσα. Για παράδειγμα, τα τραμ δεν θορυβούσαν, διότι οι σιδηροτροχιές συντηρούνταν συχνά και βρίσκονταν σε άριστη πάντοτε κατάσταση.²³⁶

Οι πεζοί δεν κυκλοφορούσαν ποτέ στους δρόμους, η χρήση τους ανήκε αποκλειστικά σε αυτοκίνητα και λεωφορεία. Σπάνια οι Γερμανοί θα προτιμούσαν το ταξί, εάν δεν είχαν αυτοκίνητο ή ποδήλατο, μετακινούνταν περισσότερο με τους ηλεκτρικούς σιδηροδρόμους που κυκλοφορούσαν σε εναέριες και ατέλειωτες σήραγγες. Στα τραίνα και τραμ δεν υπήρχε κανένας εισπράκτορας ή επιθεωρητής γιατί οι νομοταγείς Γερμανοί δεν σκέπτονταν να ταξιδεύσουν χωρίς εισιτήριο, έβρισκαν αξιοπρεπέστερο να δηλώνουν στο σταθμάρχη ότι στερούνταν χρημάτων και υπέγραφαν μια δήλωση, στην οποία εξέφραζαν ότι ταξίδευαν δωρεάν, λόγω

²³⁴Γ. Ανδρουλιδάκης, «Μερικά γενικά χαρακτηριστικά της Γερμανίας και του γερμανικού λαού, τάξεις, σύστημα, ρυθμός», Εφ. Η Πρωΐα, 9/8/1936

²³⁵Στον Ελληνικό Τύπο οι εφημερίδες η *Ακρόπολις*, το *Ελεύθερον Βήμα*, η *Πρωΐα*, παρουσίαζαν μια σειρά περιγραφικών άρθρων για τα αξιοθέατα και τα βασικά χαρακτηριστικά των γερμανικών πόλεων. Τα άρθρα γράφτηκαν στο σύνολο εκείνων που αφορούσαν τους Ολυμπιακούς αγώνες.

²³⁶Γ. Ανδρουλιδάκης, «Εμφάνιση και ζωή των γερμανικών πόλεων, υγιεινοί όροι καθαριότητας, έλλειψις θορύβου, το παλαιό και το νέο στοιχείο», Εφ. Η Πρωΐα, 10/8/1936

πεινας. Ο χιτλερισμός προέβλεψε και γι' αυτό: σε περίπτωση που κάποιος υποστήριζε ότι ήταν φτωχός και αποδεικνυόταν το αντίθετο, υπήρχαν ποινές φυλάκισης και βαριά πρόστιμα.²³⁷

Στις εκσυγχρονισμένες γερμανικές πόλεις υπήρχαν εμπορικά καταστήματα, τα οποία αποδείκνυαν το υψηλό επίπεδο ζωής. Πληροφορούμαστε ότι τα κέρδη τους τα γνωστοποιούσαν στην αστυνομική αρχή και την αρμόδια οικονομική υπηρεσία. Όλα τα είδη προς πώληση είχαν πινακίδες τιμών και ελέγχονταν από τα υπεύθυνα επιμελητήρια. Επίσης, σε περίπτωση που ο πρώτος έλεγχος θα αποδείκνυε, ότι ένας καταστηματάρχης πώλησε με αθέμιτο τιμολόγιο, τιμωρούνταν με μια διπλή δημοσίευση και μια κοινοποίηση στο τάγμα, όπου αναγράφονταν ότι για παράδειγμα, «ο έμπορος Χ αποκαλύφθηκε δόλιος έναντι της τιμής του γερμανικού έθνους, πώλησε είδη άνω του τιμίου κέρδους». Έτσι, κανένας προμηθευτής και καταναλωτής δεν επισκεπτόταν το κατάστημά του, με αποτέλεσμα σε λίγο καιρό να κλείνει. Επιπλέον, εάν ο συγκεκριμένος έμπορος δεν διορθωνόταν και αισχροκερδούσε για ακόμη μια φορά, τότε του απαγορευόταν το επάγγελμα του πωλητού, σε οποιοδήποτε είδος. Υπό αυτές τις προϋποθέσεις, κανένας δεν τολμούσε να προβεί σε μια τέτοια πράξη.²³⁸

Το παζάρεμα απαγορευόταν αυστηρά στα καταστήματα. Φυσικά, εκτός της οριοθέτησης των τιμών από το κράτος υπήρχε και άλλος ένας λόγος που προκαλούσε μίσος στους Γερμανούς το παζάρεμα, γιατί θεωρείτο εβραϊκή πρακτική. Ένας άλλος θεσμός, ο οποίος υπήρχε εντός των καταστημάτων, ήταν η μυστική αστυνομία· όπου κυκλοφορούσαν περίπου εκατόν πενήντα μυστικοί αστυνομικοί ως υπάλληλοι και πελάτες.²³⁹ Στο εσωτερικό των καταστημάτων λειτουργούσαν εστιατόρια, μπαρ, ταχυδρομεία, γραφεία ταξιδιών, τράπεζες και τηλεφωνικοί θάλαμοι. Υπήρχε γραφείο τύπου και οργάνωσης, το οποίο διηύθυναν γνωστοί του δημοσιογραφικού επαγγέλματος· αυτοί φρόντιζαν για τις διαφημιστικές και ιστορικές εκδόσεις, τα ειδικά εικονογραφημένα περιοδικά και την εφημερίδα του καταστήματος.²⁴⁰

Επίσης, στοιχεία υπάρχουν για την γερμανική ύπαιθρο σε άρθρο του Ε. Θωμόπουλου, ο οποίος μας ενημερώνει ότι αποτέλεσαν πρότυπο παγκοσμίως. Υπήρχαν διώροφα και τριώροφα

²³⁷Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Το πολεοδομικό θαύμα του Βερολίνου εις όλα τάξις, ευρυχωρία άνεσις και αέρας», Εφ. Ακρόπολις, 2/9/1936

²³⁸Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Τα παράδοξα καταστήματα του Βερολίνου. Χρήσιμα πληροφορίες δια τους Αθηναίους», Εφ. Ακρόπολις, 3/9/1936

²³⁹Κ. Πολίτης, «Τα μεγάλα καταστήματα, ως μουσεια ειδών.....ψιλικής παζάρια και λαϊκά αγοραί», Εφ. Ακρόπολις, 19/8/1936

²⁴⁰Ο. π

σπίτια που έμοιαζαν με αρχοντικές βίλες και είχαν όλες τις ανέσεις: κήπους, βεράντες, κεντρική θέρμανση. Είχαν αποθήκες μεγάλες για τις σοδειές τους, ειδικά διαμερίσματα για τα ζώα τους και όλα τα εργαλεία τελευταίας τεχνολογίας. Δεν υπήρχε σπιθαμή ακαλλιέργητου εδάφους, γεγονός που ευνοούσε και το υγρό κλίμα της χώρας.²⁴¹

Το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς έλαβε φυλετικά μέτρα, επιδιώκοντας το ξεκαθάρισμα της ράτσας, με το επαναστατικότερο, όπως πίστευαν το μέτρο της ελευθερίας των εκτρώσεων. Τα νομοθετήματα περί εκτρώσεων αποτέλεσαν προϊόντα μακράς επιστημονικής μελέτης, ενώ ανάλογο μέτρο παρουσιάστηκε σύμφωνα με το άρθρο νωρίτερα στη Σοβιετική Ρωσία. Στα προηγούμενα χρόνια, η απαγόρευση εκτρώσεων δεν ευνοούσε τις πτωχές και απροστάτευτες γυναίκες. Πληροφορούμαστε μάλιστα ότι ιδρύθηκαν ειδικά σωματεία, πραγματοποιήθηκαν διαδηλώσεις και οργανώθηκαν διαλέξεις. Η άνοδος του εθνικοσοσιαλισμού στην εξουσία έδωσε νέα διάσταση στην εκστρατεία υπέρ των εκτρώσεων, κυρίως με την επίμονη προσπάθεια του Χίτλερ να δημιουργήσει ένα νέο, εύρωστο, γερό σωματικά και πνευματικά, Γερμανό. Για το λόγο αυτό, θεσπίστηκε ο νόμος της ελευθερίας των εκτρώσεων, ως βάση στην προσπάθεια για «ξεκαθάρισμα» και βελτίωση της γερμανικής ράτσας. Το ναζιστικό νομοθέτημα, στο οποίο υπήρξε έντονη η έκφραση των αντιλήψεων του Χίτλερ, καθόριζε προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορούσε να δικαιολογηθεί η έκτρωση. Στην ιατρική επέμβαση απαγορευόταν να καταφεύγουν οι υγιείς γυναίκες και πόσο μάλλον οι οικονομικά ευκατάστατες. Ιδιαίτερη έμφαση δινόταν στο σημείο της οικονομικής κατάστασης, όταν μια γυναίκα αδυνατούσε να αναθρέψει το παιδί που επρόκειτο να γεννήσει, είχε το δικαίωμα της εκτρώσεως. Εξάλλου, δεν αποτελούσε ζήτημα μόνο η αναπηρία και η καχεκτικότητα μιας υπάρξεως, αλλά και η αγωγή που θα λάμβανε, η οποία ήταν άμεσα εξαρτώμενη από τον οικονομικό παράγοντα. Οι έρευνες αποκάλυπταν ότι το 85% των εγκληματιών ήταν προϊόντα παράνομων γεννήσεων και πτωχών οικογενειών.²⁴²

Σημαντική αποτελούσε και η άποψη γερμανών επιστημόνων επί του θέματος, όπως της της Άννυ Μπάτζελαν, διευθύντριας του κεντρικού παιδικού νοσοκομείου του Βερολίνου:

²⁴¹Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Πως ο πολεμικός οργανισμός εξασφάλιζε την ειρήνη η αγάπη των Γερμανών προς την αιώνια Ελλάδα», Εφ. Ακρόπολις, 27/8/1936

²⁴²Κ. Πολίτης, «Η ελευθερία των εκτρώσεων εις την χιτλερικήν Γερμανίαν, Το πρόβλημα της γερής ράτσας», Εφ. Ακρόπολις, 16/7/1936

«Η περίπτωση κατά την οποία επιτρέπεται η έκτρωση, όταν υπάρχουν ενδείξεις ότι ο άνθρωπος που επρόκειτο να έλθει στο κόσμο, δεν θα είναι γερός, είναι εκείνη που ενδιαφέρει ιδιαίτερος το κοινωνικό επαναστατικό νομοθέτημα, όπως και η περίπτωση κατά την οποία το παιδί αυτό, έστω και γερό σωματικώς δεν θα μπορέσει να εύρη το πατέρα του. Η ηθική του νόμου έγκειται στο εξής ότι εξοστρακίζεται από την κοινωνία, η προβολή του καταφρονεμένου και εξευτελισμένου ανθρώπου, ο οποίος μοιραίος φέρει στη ράχη του την καταδίκη της κοινωνίας, όταν συμβεί είναι προϊόν παράνομης ένωσης. Ότι ο άνθρωπος με το στίγμα αυτό, για το οποίο δεν ευθύνεται, αλλά και αδυνατεί να εξαλείψει, δεν μπορεί να προχωρήσει κανονικά και χωρίς εμπόδια στο αγώνα της ζωής. Συνεπώς είναι εμπόδιο στη κοινωνική εξέλιξη. Εφόσον είναι αποδεδειγμένο, ότι τα καχεκτικά και ανάπηρα παιδιά είναι καταδικασμένα για να μένουν στο περιθώριο είναι έγκλημα να μη προλαμβάνεται η περίπτωση αυτή. Που έχει το χαρακτήρα ισόβιου τιμωρίας δύστυχων και άχρηστων ανθρώπων. Ότι δεν είναι ηθικόν και δίκαιο οι γυναίκες κυρίως των λαϊκών τάξεων, που έτυχε να παραστρατήσουν, να υφίστανται εφ' όλην τους την ζωή τις συνέπειες μια επιπολαιότητας ή ν' αντιμετωπίζουν τους κινδύνους σκληρής τιμωρίας, όταν θελήσουν να αποφύγουν τις συνέπειες αυτές».²⁴³

Η εθνικοσοσιαλιστική ιδεολογία διακήρυττε ότι η εθνική ισχύς ήταν άμεσα εξαρτημένη από την ποσότητα και ποιότητα του πληθυσμού, συνεπώς λήφθηκαν μέτρα που απέβλεπαν κυρίως στο έλεγχο των γάμων και των γεννήσεων, οι αποκαλούμενοι «νόμοι φυλετικοί υγιείς». Αρχικά, επιβλήθηκαν αυστηροί νόμοι σύμφωνα με τους οποίους στερώνονταν αναγκάστηκα ορισμένες τάξεις πολιτών, οι οποίοι έπασχαν από ανίατες κληρονομικές ασθένειες ή αποδείχθηκαν εγκληματίες εκ κληρονομικότητας. Άλλοι νόμοι υπήρξαν αντισημιτικοί, σύμφωνα με τους οποίους απαγορευόταν ο γάμος μεταξύ Εβραίων και Γερμανών ή άλλων συγγενικών προς αυτούς φυλών. Τα ζεύγη έπρεπε να εφοδιάζονται απαραίτητα με το πιστοποιητικό υγείας γάμου, το οποίο εξέδιδε ειδικό γραφείο, που είχε μοναδική αποστολή να επαγρυπνεί δια την «αγνότητα» της Γερμανικής φυλής.²⁴⁴

Ταυτοχρόνως, λήφθηκαν μέτρα για την ενθάρρυνση των «κανονικών» γάμων, με άμεση οικονομική ενίσχυση προς τους νεόνυμφους, δηλαδή με τη σύσταση δανείου ονομαστικής αξίας

²⁴³Ο. π

²⁴⁴Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 16/9/1936

εξακοσίων περίπου φράγκων με αγοραστική δύναμη εκατό φράγκων. Τα δάνεια είχαν τη μορφή γραμματίων και χρησιμοποιούνταν για την αγορά ειδών, τα οποία θεωρούνταν απαραίτητα για το νοικοκυριό. Όμως, όταν γεννιόταν το πρώτο παιδί το δάνειο ελαττωνόταν αυτόματα κατά 25% και ακυρωνόταν εξ' ολοκλήρου με τη γέννηση του τέταρτου παιδιού.²⁴⁵

Επίσης, επιβλήθηκε βαρύτερη φορολογία επί των άγαμων, ενώ οι εισπράξεις της παραχωρούνταν στους οικογενειάρχες. Πληροφορούμαστε ότι υπήρξε οικονομική ενίσχυση εκατό μάρκων για κάθε παιδί και προστασία ενός σημαντικού ποσοστού παιδιών, τα οποία λάμβαναν οικονομική ενίσχυση της τάξεως των είκοσι με τριάντα μάρκων μέχρι το δέκατο τέταρτο έτος της ηλικίας τους. Εκτός αυτού, οι οικογένειες απολάμβαναν ορισμένα προνόμια στο ζήτημα της δωρεάς στέγασης, της παροχής εργασίας και της εκπαίδευσης. Ιδρύθηκε η ισχυρή κοινωνική οργάνωση «Μήτηρ και Παιδί», όπου παρεχόταν στους ύπανδρους και τα τέκνα οικονομική ενίσχυση, δωρεάν ιατρική περίθαλψη, ψυχαγωγία και άδεια αναψυχής σε άπορες μητέρες. Οι άγαμοι αποκλείονταν από τις δημόσιες και ιδιωτικές επιχειρήσεις. Και όταν η ηλικία τους ήταν κάτω των είκοσι πέντε ετών, υποχρεώνονταν να παραχωρήσουν την εργασία τους σε έγγαμους και εκείνοι να μεταβούν ακολούθως στα στρατόπεδα εργασίας. Το Τρίτο Ράιχ για την ανόρθωση της χώρας πραγματοποίησε την βαθμιαία στροφή του πληθυσμού προς εργασίες θετικές και χειρωνακτικές. Φυσικά, υπήρξαν και άλλα μέτρα υπέρ της ενθάρρυνσης των γάμων και καθιερώθηκαν ειδικά προνόμια για τους έγγαμους. Αποτέλεσμα της διαδικασίας αυτής υπήρξε η στέγαση οικογενειών σε ωραίες κατοικίες και το προνόμιο να ταξιδεύουν με υποβιβασμένους ναύλους στους κρατικούς σιδηροδρόμους.²⁴⁶

Στο εθνικοσοσιαλιστικό κράτος η αναπηρία καταπολεμήθηκε με νόμους, οι οποίοι επέβαλλαν τη δήλωση ανάπηρων παιδιών και την εξέταση νεογέννητων από ιατρούς, μαίες και νοσοκόμες. Το άρθρο παρουσιάζει μια ενδιαφέρουσα ερμηνεία για την αντιμετώπιση της αναπηρίας και των αναπήρων που σαφώς απέχει από την πραγματικότητα. Σύμφωνα με το άρθρο, δημιουργήθηκαν ιατρεία στελεχωμένα με ειδικούς ορθοπεδικούς ιατρούς όπου εξετάζονταν και καθοδηγούνταν οι ανάπηροι. Στα ιδρύματα λειτουργούσε κλινική, σχολείο, εργοστάσιο, συμβουλευτικό γραφείο, ούτος ώστε οι ανάπηροι να μετατρέπονται σε ανεξάρτητα, σωματικά, πνευματικά και κοινωνικά άτομα, χωρίς να επιβαρύνουν την ανεργία, την κοινωνία

²⁴⁵Ο. π

²⁴⁶Ο. π

και το κράτος. Βεβαίως, τα έξοδα της όλης διαδικασίας αναπληρώνονταν αφού οι ανάπηροι γίνονταν ικανοί για εργασία. Τα ποσοστά των ανάπηρων μειώθηκαν σημαντικά, εξαιτίας των εξετάσεων των νεογέννητων και των ορθοπεδικών θεραπειών σε πολυκλινικές και στο σχολείο για παιδιά με σκολίωση και κύφωση. Η πρόνοια για την αναπηρία δεν είχε καθόλου φιλανθρωπική χρεία, αλλά κοινωνική και ιατρική, αφού η καταπολέμηση της αναπηρίας αποτελούσε βασικό μέλημα της ορθοπεδικής.²⁴⁷

Το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς εφάρμοσε το έργο της « Χειμερινής βοήθειας», το οποίο είχε ως σκοπό να μην πεινάσει και να μην μείνει απροστάτευτος κανένας πτωχός Γερμανός. Μία φορά το μήνα πραγματοποιούνταν συσσίτια σε οδούς και μεγαλουπόλεις, τα οποία έφτιαχνα υποχρεωτικά Γερμανοί πολίτες. Στη προσπάθεια αυτή συμμετείχαν υπουργοί και κύριοι παράγοντες του εθνικοσοσιαλισμού με την προσφορά εράνων.²⁴⁸

²⁴⁷Εφ. Η Βραδυνή, 8/7/1936

²⁴⁸Εφ. Εστία, 9/12/1936

4. «Αυτός είναι ο δικός μας Σοσιαλισμός»: Η εργατική τάξη και το γυναικείο φύλο.

Τα ελληνικά έντυπα περιγράφοντας τη βιομηχανική ζωή της Γερμανίας, ενημερώνουν σχετικά με το θέμα της σχέσης βιομηχανικών εργατών και ναζί. Για τις ελληνικές εφημερίδες ο εθνικοσοσιαλισμός ξεπήδησε μέσα από τα σπλάχνα του εργοστασίου και εξελίχθηκε μέσα από το εργατικό πνεύμα. Εκτός αυτού, ο απόλυτος αρχηγός του υπήρξε μέλος της εργατικής τάξης.

Επισημάνθηκε ότι πριν την άνοδο του εθνικοσοσιαλισμού στην εξουσία, η ανεργία αποτέλεσε το βασικότερο πρόβλημα των προηγούμενων κυβερνήσεων. Ο ναζισμός καταπολέμησε το φαινόμενο, σε τέτοιο βαθμό που υπήρχε σπανιότητα εργατικών χεριών σε ορισμένους κλάδους και περιφέρειες. Χρησιμοποίησε όλα τα οικονομικά όπλα εναντίον της ανεργίας, υποτάσσοντας όλες τις ενέργειες του κράτους και του έθνους στην εξάλειψη του ανεργιακού ζητήματος, με αποτέλεσμα ο πληθυσμός να δέχεται ορισμένες αναπόφευκτες θυσίες, όπως την αύξηση της φορολογίας, η οποία το 1935 ήταν κατά 45% ανώτερη σε σχέση με το 1932-1933.²⁴⁹

Η ανεργία υπήρξε το μαζικότερο φαινόμενο στο γερμανικό χώρο και αντιμετωπίστηκε με δύο τρόπους: αυξάνοντας αλλά και ελαττώνοντας την ζήτηση εργασίας. Για την πραγμάτωση του πρώτου στόχου, το ναζιστικό καθεστώς έθεσε σε εφαρμογή δαπανηρό πρόγραμμα δημοσίων έργων, όπως ήταν η κατασκευή αυτοκινητοδρόμων με βάση το ιταλικό μοντέλο. Επίσης, εμμέσως δημιούργησε ζήτηση εργασίας με την ενίσχυση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Το διάστημα εκείνο κατασκευάστηκαν δημόσια κτήρια, δημοτικές οδοί, αθλητικά γήπεδα και πάρκα με δαπάνες των δήμων. Στην ύφεση του φαινομένου σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε ο επανεξοπλισμός της χώρας και η ανέγερση συνοικιών για τις λαϊκές τάξεις. Χορηγήθηκαν δάνεια στις ιδιωτικές οικίες, επιτρέποντας την επισκευή των ακινήτων ή τη διαίρεσή τους σε μικρά διαμερίσματα για τις φτωχότερες τάξεις.²⁵⁰

Επιπλέον, αναπτύχθηκε ο θεσμός των Ταγμάτων Εργασίας, αποσκοπώντας στην αποσυμφόρηση της αγοράς που δημιουργούσε η μεγάλη προσφορά εργασίας. Διακόσιοι χιλιάδες περίπου άνδρες εργάζονταν διαρκώς σε έργα εθνικής αξίας, τα οποία δεν πραγματοποιήθηκαν κατόπιν ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Μάλιστα, ορισμένες οργανώσεις μετακινούσαν τους νέους,

²⁴⁹Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 18/8/1936

²⁵⁰Ο. π

ανεξαρτήτως φύλλου, από τις βιομηχανικές περιφέρειες και τους τοποθετούσαν στα έργα γης. Ο αριθμός των εργαζομένων γυναικών μειώθηκε με τη χορήγηση «δανείου γάμου», σε όσες παραχωρούσαν τη θέση τους σε άντρες, για να νυμφευτούν.²⁵¹

Ο χιτλερισμός δεν δυσκολεύτηκε να επιβάλει τα μέτρα του, αφού ο γερμανικός λαός υπήρξε ανέκαθεν φανατικός του μόχθου της εργασίας· σ' όλες τις εκδηλώσεις της ζωής του, η εργασία πήγαζε από μια βαθύτερη συνείδηση, ακόμη και στο δικαίωμα διασκεδάσεως υπήρχε το εργατικό καθήκον.²⁵² Το νέο πνεύμα της χαράς και της αισιοδοξίας κινούσε ενωμένο το λαό προς την ηθική και την κοινωνική του εξύψωση, μέσα από την ειρηνιστική πίστη του για δουλειά.²⁵³ Επιπλέον, ο λαός είχε το αίσθημα της αυτοπεποίθησης με την ανάκτηση της βιομηχανικής περιφέρειας, η οποία βρισκόταν κατά το μεγαλύτερο μέρος στη αφοπλισμένη ζώνη της συνθήκης των Βερσαλλιών. Το βιομηχανικό κέντρο²⁵⁴ της Γερμανίας αποτελούσε τη βιομηχανική ψυχή της, από την οποία ξεπήδησε και εδραιώθηκε ο εθνικοσοσιαλισμός. Οι ίδιοι οι Γερμανοί επιβεβαίωναν:

«Είναι το καμάρι μας, η ζωή μας, που ήθελαν να μας το πάρουν. Και αν δεν ήταν ο Φύρερ, ποιος ξέρει.....»²⁵⁵

Σύμφωνα με τον Ε. Θωμόπουλο, ο εθνικοσοσιαλισμός κήρυττε ότι το χρήμα εξαναγκαζόταν να υπηρετήσει την οικονομία και η οικονομία τον λαό, αναγνωρίζοντας μόνο την ευγένεια της εργασίας και του πνεύματος. Ο λαός αποτελούσε το κέντρο των πραγμάτων, το ευγενέστερο και το πολυτιμότερο αγαθό ενός λαού ήταν οι άνθρωποι και όχι το χρήμα, έτσι με βάση αυτό, οι οικονομικά ευκατάστατοι και οι ευγενείς, οι οποίοι ευνοήθηκαν κατά πολύ στα παλαιά καθεστώτα, δεν είχαν καμία προτεραιότητα στον ναζισμό. Στο εθνικοσοσιαλιστικό κράτος δεν υπήρχαν τάξεις παρά μόνο ο άνθρωπος, ο οποίος λειτουργούσε με βάση την ομάδα,

²⁵¹Ο. π

²⁵²Χρ. Α. Καβαφάκης, «Φανατικοί και φανατικές του μόχθου εργασίας», Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 9/8/1936

²⁵³Αθηνά Ταρσούλη, «Σιένα η πόλη της σοφίας και οπτική επιστήμης», Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 12/9/1936

²⁵⁴Σε μια επίσκεψη στα γερμανικά εργοστάσια, κανείς αντιλαμβανόταν όλη τη σημασία της βιομηχανίας και ένιωθε υπερήφανος για τον άνθρωπο, αλλά και θαυμασμό μπροστά στα κατορθώματα της γερμανικής βιομηχανίας, η οποία χρειάστηκε δεκαπέντε αιώνες για την πραγμάτωσή της. Εντύπωση προκαλούσε το γεγονός ότι οι εργάτες είχαν μειωμένη δραστηριότητα στη παραγωγή ενός προϊόντος, αναλαμβάνοντας το μεγαλύτερο ρόλο τα τεχνητά μέσα. Ένα άλλο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των εργοστασίων αποτελούσε η καθαριότητα, πουθενά δεν εμφανιζόταν ίχνος λαδιού ή βερνικιού. Υπήρχε ειδικός προφυλακτήρας ώστε να μην φεύγει ούτε μια σταγόνα στο έδαφος. (Γ. Ανδρουλιδάκης, «Εις την βιομηχανικήν περιφέρειαν της Γερμανίας», Εφ. Η Πρωΐα, 11/8/1936)

²⁵⁵Γ. Ανδρουλιδάκης, «Εις την βιομηχανικήν περιφέρειαν της Γερμανίας», Εφ. Η Πρωΐα, 11/8/1936

στη προκειμένη περίπτωση τη φυλή. Συνεπώς, στη Γερμανία το σύνολο το εργαζομένων τάξεων ζούσε με ίσους όρους με την παλαιά γερμανική πλουτοκρατία.²⁵⁶

Κατά συνέπεια, το μεσαίο αστικό γερμανικό σπίτι των δημοσίων και ιδιωτικών υπαλλήλων είχε όλες τις ανέσεις και δεν διέφερε σε τίποτα από τα σπίτια των βαρόνων. Ιδιαίτερη εντύπωση προξενούσαν τα μέτρα για τους εργαζόμενους, που λήφθηκαν από το Φύρερ, στοχεύοντας την καλύτερη λειτουργία της οικονομίας της χώρας. Μια πενταμελής οικογένεια δεν επιτρεπόταν να έχει πάνω από τρία μέλη εργαζόμενα και κάποιος αναλάμβανε μια θέση εργασίας, όταν δεν υπήρχε σειρά προτεραιότητας από άλλον άνεργο, με περισσότερες ανάγκες. Στο εθνικοσοσιαλιστικό κράτος υπήρχε κανόνας απαράβατος, σύμφωνα με τον οποίο, κανένας δεν ζούσε εις βάρος του άλλου και αυτοί που δεν δικαιούνταν να εργάζονται χρεώνονταν σε ειδικό βιβλίο, όπου μελλοντικά θα εξοφλούσαν τα χρέη τους όταν θα εργάζονταν. Επίσης, υποχρεωτική αποτελούσε η κατάθεση ορισμένων χρημάτων των εργαζομένων στο μεγαλύτερο μέλος της οικογένειας, το οποίο κανόνιζε τις ανάγκες του νοικοκυριού. Κανένας δεν γινόταν παράσιτο στη ζωή του άλλου και έχοντας αυτό ως αρχή προσπαθούσαν να εξασφαλίσουν με όλες τους τις δυνάμεις την ζωή τους. Φυσικά, υπήρχε οικογενειακή αλληλεγγύη ενώ σε περίπτωση αρρώστιας, γήρατος, ανικανότητας βοηθούσαν όλοι με χρηματική συνεισφορά. Υπήρχε «ρεφενέ» δηλαδή κάθε νέος, έγγαμος ή άγαμος υποχρεωνόταν να εξοφλήσει το χρέος των ετών της μικρής του ηλικίας στους γονείς του.²⁵⁷

Επισημαίνεται από τον Ε. Θωμόπουλο ότι με την ορθή διαχείριση των οικονομικών, οι Γερμανοί εργάτες ζούσαν σε σπίτια με όλες τις ανέσεις και δεν είχαν απολύτως καμία σχέση με την εικόνα των εργατών της Ανατολής ή των Βαλκανίων, όπου ήταν πλάσματα δυστυχημένα, τάλαιπωρημένα και λερωμένα. Οι εργάτες με τα εργαλεία στα χέρια τους, τις φόρμες και τις κάσκες τους έμοιαζαν με χαρούμενη, καθαρή παράταξη. Γενικότερα, η καθαριότητα αποτελούσε το άλφα και το ωμέγα στη ζωή των υπηκόων του Φύρερ. Όταν τέλειωναν τη δουλειά τους, έκλειναν τα ειδικά βιβλιάρια τους και με το ποδήλατό τους κινούσαν για το σπίτι τους, χωρίς να ξεχωρίζει ποιος ήταν ο ανώτερος υπάλληλος, ο πνευματικός ή χειρωνάκτης.²⁵⁸

²⁵⁶Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Πως ζουν η μεσαία αστική τάξη και οι εργάται υπό το καθεστώς του Φύρερ», Εφ. Ακρόπολις, 30/8/1936

²⁵⁷Ο. π

²⁵⁸Ο. π

Αναμφίβολα, το «Μέτωπο Εργασίας» υπήρξε σημαντικό δημιούργημα του εθνικοσοσιαλισμού όπου ανήκαν υποχρεωτικά όλοι οι εργαζόμενοι των επιχειρήσεων από τον εργοδότη ως τον τελευταίο εργάτη. Οι δημιουργοί του υποστήριξαν ότι ήταν απαραίτητο τμήμα της πολεμικής οικονομίας και τέκνο του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, αποσκοπώντας στη μεταφύτευση του πνεύματος της συναδελφοσύνης και της συνεργασίας των χαρακωμάτων, γι' αυτό ήταν απαραίτητη η συνεννόηση μεταξύ των αξιωματικών πολέμου και των ανδρών του εργοστασίου.²⁵⁹ Με τον τρόπο αυτό, το στρατιωτικό στοιχείο διαπερνούσε τους χώρους εργασίας, οι οποίοι απαρτίζονταν από τα μεγαλύτερα ποσοστά του γερμανικού πληθυσμού και εμποτιζόνταν με τις ιδέες του εθνικοσοσιαλισμού.

Κάθε εργοστάσιο και κάθε επιχείρηση αποτελούσε τη βασική μονάδα του «Μετώπου Εργασίας» και σε όλες τις περιφέρειες και πόλεις υπήρχαν αντίστοιχες επιτροπές, με αρχηγό όλων, τον Υπουργό Εργασίας. Το μέτρο αυτό εφαρμόστηκε για να αντικαταστήσει τις παλαιές εργατικές οργανώσεις, δημιούργημα των σοσιαλιστών και των κομμουνιστών, όπου τις συμπλήρωναν οι έμμισθοι εργαζόμενοι, ανάλογα με το επάγγελμά τους, ενώ οι εργοδότες ανήκαν σε χωριστούς θεσμούς. Ο εθνικοσοσιαλισμός ως πολέμιος της θεωρίας της πάλης των τάξεων έλαβε δραστικά μέτρα, καταργώντας τις επαγγελματικές οργανώσεις με ταξικό χαρακτήρα και θέτοντας τις, στις άμεσες διαταγές του «Μετώπου Εργασίας». Βασική μονάδα του Μετώπου ήταν το εργοστάσιο ή η επιχείρηση και είχε ως επικεφαλής αρχηγό έναν «φύρερ», με δικτατορικά δικαιώματα επί όλων των άλλων, επιτυγχάνοντας την αποκατάσταση των σχέσεων.²⁶⁰

Επιπλέον, τα ημερομίσθια και οι μισθοί κανονίζονταν επί τη βάση των νόμων και απαγορεύονταν οι απεργίες. Σε περίπτωση που η εργάτες αντιμετώπιζαν κάποιο πρόβλημα, έπρεπε να απευθυνθούν στον «φύρερ» της επιχείρησης ή στον προϊστάμενο του Μετώπου Εργασίας της περιφέρειας. Οι εθνικοσοσιαλιστές κατόρθωσαν να εφαρμόσουν τη θεωρία της συνεργασίας των τάξεων και εισήγαγαν το πνεύμα της αυστηρής στρατιωτικής πειθαρχίας στις επιχειρήσεις.²⁶¹

²⁵⁹Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 22/12/1936

²⁶⁰Γ. Ανδρουλιδάκης, «Το Μέτωπον Εργασίας και η Δύναμη της Χαράς», Εφ. Πρωΐα, 15/8/1936

²⁶¹Ο.π

Παράρτημα του «Μετώπου Εργασίας» αποτελούσε η οργάνωση «Δύναμη δια της Χαράς», της οποίας τα μέλη πλήρωναν μηνιαία συνδρομή, αναλόγως του εισοδήματός τους, το οποίο κυμαινόταν κατά μέσο όρο στο 1,50 μάρκο.²⁶² Διοργανώνονταν συγκεντρώσεις, παραστάσεις, εκδρομές, διαλέξεις, συναυλίες, στοχεύοντας στην ριζική αλλαγή, βελτίωση, τόνωση και χαρά της εργατικής τάξης. Επίσης, το νέο σύστημα καταργούσε τις πολυκατοικίες για τους εργάτες και στη θέση τους δημιουργούνταν μονοκατοικίες με κήπο, στοχεύοντας στην εξύψωση του οικογενειακού θεσμού και στην εξατομίκευση της ζωής των εργατών.²⁶³

Ο εθνικοσοσιαλισμός, με την εξασφάλιση μιας αξιοπρεπούς ζωής στους εργάτες, θα ωφελούσε την κοινωνία και θα βελτίωνε την αποδοτικότητα της εργατικής τάξης. Προσπάθησε να μετατρέψει την εργατική τάξη σε ενεργό και γόνιμο μέλος του γερμανικού κράτους, γι' αυτό φρόντισε τα εργοστάσια να είναι άρτια, όχι μόνο σε σχέση με την καθαριότητα και την κομψότητα. Μέσα στα εργοστάσια υπήρχαν γυμναστήρια, εστιατόρια, λουτρά, φαρμακεία και θέατρο. Πιθανότατα, οι ανέσεις αυτές να οφείλονταν στους ιδιοκτήτες των εργοστασίων, πολυμελής ομάδα κεφαλαιούχων, οι οποίοι διέθεταν άφθονα τα μέσα για να τις πραγματοποιήσουν.²⁶⁴

Τα βαθύτερα αίτια της δημιουργίας της οργάνωσης εντοπίζονται στο λόγο του Υπουργού Προπαγάνδας Γκαίμπελς:

«Αυτός είναι ο δικός μας σοσιαλισμός. Δεν μεριμνούμε μόνο υπέρ των ασθενών. Μια ορθή κοινωνία οφείλει να φροντίζει για τους υγιείς για να υπάρχουν λιγότερο ασθενείς στο μέλλον. Για το λόγο αυτό δεν έχουμε μόνο νοσοκομεία, αλλά και κέντρα και εγκαταστάσεις λαϊκής ψυχαγωγίας. Δεν χτίζουμε μόνο σανατόρια, αλλά και αθλητικούς στίβους και λαϊκά θέατρα για να διατηρήσουμε και να αναπτύξουμε την ψυχική, πνευματική και σωματική υγεία του πολυτιμότερου αγαθού που έχουμε, το λαό μας. Η σταθερότητα του κράτους δεν στηρίζεται επί του αριθμού των τηλεβόλων του, αλλά επί του αριθμού των καρδιών τις οποίες κατέχει.... Η ευτυχία των πολιτών μας είναι ασφαλέστερο έρεισμα του κράτους μας και αποτελεί συγχρόνως τη δύναμη του έθνους μας. Αλίμονο στους πολιτικούς άνδρες, οι

²⁶²Ο. π

²⁶³Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 11/8/1936

²⁶⁴Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Η ιδιόρρυθμος ζωή των Βερολινέζων, αι συνθήκαι υπο τα οποίας ζουν οι εργάται», Εφ. Ακρόπολις, 31/8/1936

οποίοι κατέχουν υλική ισχύ και βασιζονται μόνο επί της ισχύος αυτής. Μέγα και λαϊκότατο είναι το έργο της οργάνωσής μας, «η Δύναμη δια της Χαράς», το σπουδαιότερο έργο της νέας Γερμανίας. Συνδύασαμε τον ελεύθερο καιρό όλων των εργαζομένων με την χαρά και παραδώσαμε τα δύο αυτά αγαθά στα χέρια των λαϊκών μαζών, ως ένα δώρο του εθνικοσοσιαλιστικού κράτους. Ακριβώς η σημερινή οικονομική ζωή, η βιοπάλη, απαιτεί δυνάμεις. Συνεπώς, προσπαθήσαμε να ενισχύσουμε τις εφεδρικές δυνάμεις του εργαζόμενου ανθρώπου, άνδρα και γυναίκας. Προς τούτο χρησιμοποιήσαμε τη χαρά. Σήμερα ολόκληρος ο Γερμανικός λαός είναι γεμάτος από τη δύναμη αυτή και τη χαρά αυτή της ζωής. Εκατομμύρια άνθρωποι, που υπό την πίεση της οικονομικής αθλιότητας, θα γίνονταν κατ' ανάγκη Μπολσεβίκοι και αναρχικοί είναι σήμερα οι πιστότεροι υπηρέτες του γερμανικού έθνους. Αυτό υπήρξε το μέγα κατόρθωμα του δικού μας σοσιαλισμού, ο οποίος δεν εκδηλώνεται τόσο στα βιβλία και τους λόγους, όσο στα έργα. Και επειδή πραγματοποίησε τον έμπρακτο αυτό σοσιαλισμό, ήρθαν όλοι οι Γερμανοί σοσιαλιστές σε εμάς.... Βεβαίως εμείς δεν έχουμε πρόθεση να κατηγορήσουμε την ιδιοκτησία. Θέλουμε μάλλον να διευρύνουμε αυτή, για να συμμετάσχει σ' αυτή ολόκληρος ο λαός. Εμπνεύσαμε στην εργασία ένα νέο ήθος, την θεωρούμε ως πραγματική μας αριστοκρατία, διανοίξαμε στον εργάτη την οδό προς το έθνος και κατ' αυτόν τον τρόπο δημιουργήσαμε στη Γερμανία πράγματι την εθνική ενότητα».²⁶⁵

Ουσιαστικά, επιδιωκόταν η πλήρης εξάλειψη του κομμουνισμού στα εργατικά στρώματα και η κατάπιξη οποιασδήποτε αντίδρασης με ευνοϊκά μέτρα. Έτσι με το εγχείρημα αυτό, ο εθνικοσοσιαλισμός πορευόταν προς την εθνική ενότητα και την απόλυτη κυριαρχία.

Συλλέγοντας πληροφορίες για τον γερμανικό πληθυσμό, σημαντικός υπήρξε ο αριθμός άρθρων που αφορούσαν το θηλυκό γένος. Σχετικά με το γυναικείο φύλο ο ίδιος ο Χίτλερ διακήρυττε, ότι το εθνικοσοσιαλιστικό κράτος δεν επεδίωκε σε καμία περίπτωση τον αποκλεισμό της γερμανίδας από τη δημόσια ζωή και την εργασία. Η γυναίκα έπρεπε να εργάζεται, χωρίς να τις αφαιρούνται τα βασικά χαρακτηριστικά του φύλου της, για το λόγο αυτό θεωρούσε αναγκαίο τον διαχωρισμό των εργασιών που μπορούσε να πράξει ή όχι. Οι γυναίκες για το Φύρερ έπρεπε να αποκτήσουν ρωμαλέα και υγιή τέκνα.²⁶⁶ Γενικότερα, ο

²⁶⁵Ο. π

²⁶⁶Inga Arvad, «Ένα κήρυγμα αισιοδοξίας του Χίτλερ», Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 1/10/1936

εθνικοσοσιαλισμός δεν διέστειλε τα δύο ανθρώπινα είδη σε ευνοημένους και μη, εξάλλου θεωρούσε ότι αποτελούσε ενσάρκωση της δίκαιας αστικής δημοκρατίας πλαισιωμένης από το εθνικό ιδεώδες, επομένως του ήταν αδύνατο να διαχωρίσει του υπηκόους του, που ήταν θερμοί υποστηρικτές του.²⁶⁷

Η εθνικοσοσιαλιστική κοσμοθεωρία προσέγγιζε τις Γερμανίδες περισσότερο ως την φύση, χωρίς βέβαια να αποξενώνεται από το ρόλο στον οποίο, τις έταξε η κοινωνία. Η φυσική αγωγή και η φυσιολατρία συνέτριψαν την κοκεταρία της και δημιούργησαν μια εικόνα μεταξύ άνδρα και γυναίκας. Επρόκειτο για ένα πλάσμα πειθαρχημένο στη γυμναστική και προσηλωμένο στο σκοπό του έθνους, γι' αυτό δεν δίσταζε να συμμετάσχει στα στρατόπεδα γυναικείας εργασίας ή σε άλλες οργανώσεις του εθνικοσοσιαλισμού που επέβαλαν σκληρές εργασίες.²⁶⁸ Ως γνωστόν ο ναζισμός ενίσχυε την έννοια της οικογένειας και της μητρότητας, όμως επεδίωκε μια γυναίκα τοποθετημένη στον εθνικό οργανισμό, αφού αποτελούσε στοιχείο απαραίτητο και σημαντικό της κοινωνικής εθνικής προόδου.

Επιπλέον, πληροφορούμαστε ότι επρόκειτο για απελευθερωμένες και ανεξάρτητες γυναίκες. Μάλιστα, δεν δίσταζαν να εκφέρουν την άποψή τους προς το αντρικό φύλο χωρίς ενδοιασμούς, χρησιμοποιώντας επιχειρήματα. Το γεγονός αυτό προέκυπτε από την ειδική διαπαιδαγώγηση στα σχολεία, όπου δεν διαχωρίζονταν τα δύο φύλα. Στη κατάσταση αυτή υπήρξε σύγκριση με την Ελληνίδα γυναίκα από το Θωμόπουλο, ο οποίος σχολίασε:

*«Κακόμοιρη Ελληνίδα συκοφαντημένη, αιματοκυλισμένη άδικα των αδίκων. Σου ζητούν λογαριασμούς για ότι αυτοί είναι χρεώστες απέναντί σου και σε πιστολίζουν για ότι αλλού στη χώρα της πιο σιδηράς πειθαρχίας, οι όμοιές σου διέπουν χειροκρότημα. Αλλά μην ξιπαστείς για ότι παρακάτω γράφεται που θα σου φανεί παραμύθι. Μείνε στα όρια που σου χάραξε ο ελληνικός αιώνας. Γιατί έτσι δειλή, έτσι σκλάβα, έτσι λαχταρισμένη για ότι σου απαγορεύουν είσαι περισσότερο περιπόθητη, περισσότερο γυναίκα, περισσότερο βασίλισσα του φύλου σου».*²⁶⁹

²⁶⁷ Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Ο ρόλος της γερμανίδος στη χώρα του Φύρερ στην εργασία στο σπίτι στη διασκέδαση», Εφ. Ακρόπολις, 29/8/1936

²⁶⁸ Κ. Πολίτης, «Η Γερμανίδα θύμα της φυσικής αγωγής! Ο αθλητισμός την ανδροποιεί», Εφ. Ακρόπολις, 17/8/1936

²⁶⁹ Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Το αλλόκοτο πλάσμα που λέγεται Γερμανίδα, η ελευθερία της και οι σχέσεις της απέναντι των ανδρών», Εφ. Ακρόπολις, 28/8/1936

Οι Γερμανίδες ως δυναμικές γυναίκες προξενούσαν φόβο κυρίως στους ξένους, οι οποίοι είχαν διαφορετικά θηλυκά πρότυπα, επίσης πληροφορούμαστε ότι ούτε οι ίδιες είχαν την καλύτερη γνώμη για τους «ανατολίτες».

Με την ελευθερία που υπήρχε δικαίως κάποιος θα σκεπτόταν, ότι η Γερμανία υπέφερε από οικογενειακή διασάλευση και αφροδίσια νοσήματα· ο χιτλερισμός προνόησε για το θέμα αυτό και ταυτόχρονα προστάτευσε τις γυναίκες. Το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς με εμπνευσμένους δασκάλους και τους ειδικούς γιατρούς ξεσήκωσε τεράστια προπαγάνδα για το θέμα και κατόρθωσε την αξιοθαύμαστη μείωση των αφροδισίων νοσημάτων. Όσοι ή όσες δεν αποδείκνυαν ότι τα νοσήματά τους έγιναν από περιστατικά ανεξάρτητα της θελήσεως τους θεραπεύονταν δωρεάν και τιμωρούνταν. Στις αστυνομικές περιπολίες κατά τις μεταμεσονύκτιες ώρες, ελέγχονταν οι γυναίκες των πεζοδρομίων και των νυκτερινών κέντρων, αν έφεραν στα τσαντάκια τους προφυλάξεις. Βέβαια, στην περίπτωση ενός παιδιού τα μέτρα ήταν αυστηρά, αφού ο υπαίτιος αναγκαζόταν να το αναθρέψει, θέλοντας και μη, ανεξαρτήτως της κοινωνικής και οικονομικής του θέσης. Σε καμιά περίπτωση, τα θηλυκά της Γερμανίας δεν θεωρούνταν ότι εγκληματούσαν, αν έφερναν στο κόσμο εξώγαμο τέκνο. Στο χιτλερικό κράτος υπήρχαν βρεφοκομεία, αλλά χωρίς βρεφοδόχους· εάν η ίδια ανύπαντρη μητέρα δεν μπορούσε να αναθρέψει το παιδί της, το παρέδιδε μόνη της και έδινε το μισθό της για την διατροφή του, έτσι, χωρίς έγνοιες, ήταν ελεύθερη για την πρόοδο της.²⁷⁰

Οι Γερμανίδες απαλλαγμένες από κοινωνικούς περιορισμούς και ευνοημένες από το ίδιο το Τρίτο Ράιχ ήταν αναμενόμενο να διαπρέψουν, όμως, χωρίς να κατέχουν τις θέσεις των πηδαλίων του έθνους, αλλά στελεχώνοντάς τα . Αποτελούσαν παραστάτιδες των δήμων, των υπουργείων, διευθύντριες των μέγιστων υπηρεσιών, τεραστίων ιδιωτικών οργανώσεων· γι' αυτό δικαίως θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι η Γερμανία γυναικοκρατείτο. Τοποθετημένες σ' όλες τις επίκαιρες θέσεις, βοηθούσαν και ενέπνεαν τη νέα συγκρότηση της χώρας, γι' αυτό δεν ήταν τυχαίο ότι ο μεγαλύτερος ηλεκτρικός σπινθήρας της προπαγάνδας βρισκόταν στα χέρια της Ρίφενσταλ.²⁷¹ Το κράτος του Φύρερ παρέχοντας προνόμια, τα οποία βοηθούσαν στην εξέλιξη του γυναικείου φύλου απέτρεψε σημαντικές φεμινιστικές αντιδράσεις. Στο σημείο αυτό,

²⁷⁰ Ο. π

²⁷¹ Ε. Θωμόπουλος, «Ο ρόλος της Γερμανίδας στη χώρα του Φύρερ στην εργασία, στο σπίτι, στη διασκέδαση», Εφ. Ακρόπολις, 29/8/1936

επιβεβαιωνόταν η τακτική του εθνικοσοσιαλισμού για την υποστήριξη του από όλες τις κοινωνικές ομάδες, αλλά και την αποφυγή οποιασδήποτε αντίδρασης.

Συμπεράσματα

Ο Τύπος αποτελεί ένα ανεκτίμητο πεδίο μελέτης, εξαιτίας του ρόλου που διαδραματίζει στον καθημερινό βίο. Οι λειτουργίες του ανταποκρίνονται σε τρεις βασικές στάσεις του ανθρώπου απέναντι στο κόσμο, οι οποίες είναι να τον κατανοήσει, να τον αλλάξει και να τον αποφύγει. Οι εφημερίδες παρέχουν τη δυνατότητα έρευνας παρελθοντικών και παροντικών διαδικασιών που άλλαξαν τον ρου της παγκόσμιας, της ευρωπαϊκής και της εθνικής ιστορίας. Επίσης, ως διαμορφωτής της Κοινής Γνώμης αντικατοπτρίζει την κοινωνική, την πολιτική, την πολιτισμική και την οικονομική πραγματικότητα της κάθε εποχής. Σημειώνεται ότι, η προσέγγιση ενός θέματος μέσα από τον Τύπο απαιτεί την σαφή γνώση των αρχών που πρεσβεύει το κάθε έντυπο και των φορέων του, για την διεξαγωγή αντικειμενικών συμπερασμάτων.

Στην παρούσα εργασία εξετάστηκε το εθνικοσοσιαλιστικό φαινόμενο μέσα από την ελληνική επικαιρότητα του 1936, σε μια εποχή καθεστωτικής αλλαγής στη χώρα. Η 4^η Αυγούστου υπήρξε το αποτέλεσμα μιας μακράς περιόδου πολιτικής αστάθειας και φθοράς των πολιτικών παραδοσιακών θεσμών. Ο Εθνικός Διχασμός, η Μικρασιατική Καταστροφή, η αμφισβήτηση του αντιπροσωπευτικού συστήματος, η κοινοβουλευτική κρίση, οι Ευρωπαϊκές συνθήκες προλείαναν το έδαφος για την εγκαθίδρυσή της. Η δικτατορία επιβλήθηκε εν όψει κομμουνιστικού κινδύνου και σε μια πιθανή συνεργασία των παραδοσιακών δυνάμεων. Στη διαμόρφωση του νέου καθεστώτος καθοριστικοί παράγοντες υπήρξαν οι δύο εκπρόσωποι του, ο Γεώργιος Β΄ και Ι. Μεταξάς, με τον δεύτερο να ισχυροποιείται μετά το 1938. Η μεταξική δικτατορία στη προσπάθεια επιβολής, καθιέρωσης και αποδοχής διαμόρφωσε την ιδεολογική τοποθέτηση της, δανειζόμενη το σύστημα σκέψης και τις μεθόδους του φασισμού. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αποτέλεσαν ο αντιφιλελευθερισμός, ο αντικομμουνισμός, ο αντικοινοβουλευτισμός, ο ολοκληρωτισμός, έχοντας ως κοινό παρονομαστή το «Εθνικό Κράτος» ή «Νέο Κράτος», επιδιώκοντας τη δημιουργία του «Τρίτου Ελληνικού Πολιτισμού».

Στα χρόνια της δικτατορίας όλοι οι τομείς δέχτηκαν σημαντικές μεταρρυθμίσεις, χωρίς όμως να πραγματοποιηθούν θεμελιακές αλλαγές. Το κράτος απέκτησε αυξανόμενο ρόλο στην οικονομία, η οποία ακολούθησε το γερμανικό πρότυπο διαχείρισής της. Γενικώς, δεν επιτελέστηκαν μεγάλα άλματα οικονομικής προόδου. Στο κοινωνικό πεδίο η μεταξική δικτατορία έθεσε όλα τα μέσα στις υπηρεσίες της για να χειραγωγήσει τη μάζα, γεγονός που επιτεύχθηκε ως ένα βαθμό με την οργάνωση της Νεολαίας, ΕΟΝ. Η πολιτική ζωή για τέσσερα

χρόνια παρέμεινε νεκρή με την αποτελεσματική «κάθαρση» του πολιτικού χώρου και την πλήρη εξάρθρωση του κομμουνιστικού κόμματος. Η παράλυση του πολιτικού συστήματος αποτέλεσε σημαντική αιτία για τον μετέπειτα Εμφύλιο σπαραγμό. Στο τομέα των Διεθνών σχέσεων ακολουθήθηκαν οι κατευθυντήριες γραμμές των προηγούμενων χρόνων, θέτοντας τη Βρετανία στον πυρήνα των διακρατικών συνομιλιών και συμφωνιών.

Αναμφίβολα, τα κυρίαρχα καθεστάτα της εποχής επηρέασαν τη διάπλαση του καθεστώτος. Για το λόγο αυτό, εντοπίζονται ομοιότητες με τον εθνικοσοσιαλισμό, ο οποίος εκείνη την περίοδο αποτέλεσε αξιοθαύμαστο φαινόμενο χάρη στην αποτελεσματικότητα που έδειξε σε δισεπίλυτα προβλήματα της προηγούμενης περιόδου. Οι ναζιστικές επιδράσεις εντοπίζονται κυρίως στην ιδεολογία του καθεστώτος, αποκλειστικό δημιούργημα του Μεταξά, και παρουσιάστηκαν στον λογοκριμένο ημερήσιο Τύπο, κυρίως κατά τον πρώτο χρόνο. Επίσης, πέραν του εντοπισμού εθνικοσοσιαλιστικών επιδράσεων διαπιστώθηκε η απροκάλυπτη λογοκρισία και η ύπαρξη συστηματικής γερμανικής προπαγάνδας στα ελληνικά φύλα.

Αρχικά, ο ελληνικός τύπος ασχολήθηκε με τον Αδόλφο Χίτλερ, αρχηγό του εθνικοσοσιαλιστικού οικοδομήματος. Η ταπεινή καταγωγή του και το μηδαμινό παρελθόν του δεν στάθηκαν εμπόδιο στη διεκπεραίωση των σχεδίων του. Η τακτική του στις εκάστοτε καταστάσεις και οι λανθασμένες κινήσεις του γερμανικού πολιτικού κόσμου, άνοιξαν διάπλατα το δρόμο της εξουσίας. Ο Φύρερ όταν σταθεροποιήθηκε στην κρατική ηγεσία μετέτρεψε το καθεστώς σε ολοκληρωτικό, χρησιμοποιώντας βίαια μέσα και ευνοϊκά μέτρα προς τις μεγάλες πληθυσμιακές ομάδες. Η εκκαθάριση του πολιτικού στίβου σε συνδυασμό με την εκδίωξη της ισχυρότερης ομάδας, των Εβραίων, τον κατέστησαν απόλυτο ηγεμόνα. Επιπλέον, ο άψογος χειρισμός των κοινωνικών ομάδων μετέτρεψε το λαό σε θελημένο μέσο αστυνόμευσης και απόλυτου ελέγχου. Εντυπωσιάζει το γεγονός ότι στις ελληνικές εφημερίδες δεν αποκρύφθηκαν οι μέθοδοι κυριαρχίας του Χίτλερ. Γενικά, η στάση των ελληνικών εφημερίδων υπήρξε ουδέτερη μέχρι τον Αύγουστο του 1936, ενώ άλλαξε άρδην τον Σεπτέμβριο, παρουσιάζοντας τον ως φιλειρηνικό ηγέτη, πεφωτισμένο άτομο, σωτήρα του γερμανικού έθνους και προπάντων πρωτεργάτη στο διεθνή αντικομμουνιστικό αγώνα. Ουσιαστικά, εμμέσως υποδεικνυόταν στον ελληνικό λαό, ότι το αντίστοιχο δικτατορικό καθεστώς στη Γερμανία επέφερε πρόοδο στο κράτος, κατά συνέπεια έπρεπε να δείξουν απόλυτη εμπιστοσύνη και υπακοή στο νέο αρχηγό τους, για να φτάσουν στα επίπεδα της επιτυχίας του, «φύρερ».

Ιδιαίτερη υπήρξε η συμβολή του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος στην οικοδόμηση του καθεστώτος. Το κόμμα εξαφάνισε οποιαδήποτε πολιτική παράταξη, μετέτρεψε το κράτος σε εκτελεστικό του όργανο και ενσωματώθηκε κατά πολύ στην έννοια του έθνους. Δημιούργησε κομματικές οργανώσεις απευθυνόμενες σ' όλα τα κοινωνικά στρώματα, ελέγχοντας όλες τις πληθυσμιακές ομάδες και εξουδετερώνοντας οποιοδήποτε ίχνος αντίδρασης. Στην υλοποίηση των επεκτατικών σχεδίων του προετοίμασε πολεμικά το γερμανικό λαό μέσα από τις οργανώσεις του. Επιπλέον, δεν παραλείπεται η ενασχόληση των ελληνικών εφημερίδων με την οργάνωση της Ελληνικής Νεολαίας, θέτοντας ως βάση το γερμανικό πρότυπο και αποδεικνύοντας τις πρώτες προσπάθειες, τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο, δημιουργίας της οργάνωσης ΕΟΝ, ακριβώς μετά την εγκαθίδρυση της δικτατορίας.

Σύμφωνα με την ελληνική αρθρογραφία όλες οι λειτουργίες του γερμανικού λαού υποτάσσονταν στον εθνικοσοσιαλισμό, επιβεβαιώνοντας την αποτελεσματικότητα της ναζιστικής προπαγάνδας. Ο χιτλερισμός κέρδισε την εμπιστοσύνη του λαού, εκπληρώνοντας τις βασικές επιθυμίες του και εξολοθρεύοντας τον κομμουνισμό. Στη χώρα του αγκυλωτού σταυρού το άτομο φονεύθηκε στον χείμαρρο της μάζας και τα αξιοθαύμαστα έργα της υπήρξαν ομαδικά τρόπαια. Τα όνειρα τους δεν ήταν δικά τους, αλλά του έθνους και της φυλής τους. Ο εθνικοσοσιαλισμός δεν άφηνε περιθώρια ονειροπόλησης, πόσο μάλλον για ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, η οποία πιθανόν να γεννούσε σπίθες αμφιβολίας. Σίγουρα, η κατάσταση αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σκλαβιά, όμως δεν συνέβαινε το ίδιο με τους υπηκόους του Φύρερ, οι οποίοι αντιλαμβάνονταν την ελευθερία με βάση τη θέση της χώρας στο εξωτερικό.

Ο εθνικοσοσιαλισμός συντόνισε τα βασικά γνωρίσματα του γερμανικού λαού στις δικές του επιδιώξεις. Για το λόγο αυτό, εκμεταλλεύτηκε κατάλληλα την κλίση προς καθετί στρατιωτικό, αφού ο μιλιταρισμός αποτέλεσε πασιφανές στοιχείο στις οργανώσεις του. Παρόλα αυτά, οι Γερμανοί δεν ήταν φιλοπόλεμοι, εχθρότητα ένιωθαν μόνο για τα κομμουνιστικά κράτη, αλλά και φόβο, αφού το διάστημα εκείνο ο κομμουνισμός επεκτεινόταν ραγδαία. Επίσης, εντύπωση προκαλούσε η σύνδεση οποιασδήποτε δυσμενούς κατάστασης με την εβραϊκή φυλή, επαληθεύοντας την επιτυχία της χιτλερικής αντισημιτικής προπαγάνδας. Το Τρίτο Ράιχ κατόρθωσε να αντικαταστήσει τη δυσκινησία του γερμανικού λαού μέσα από το σύστημα του αυτοματισμού. Στην πραγματικότητα κατόρθωσε να αποξενώσει το άτομο και να πνίξει οποιαδήποτε αντίδραση, η οποία επρόκειτο να γεννηθεί μέσα από τον διάλογο. Την αγάπη του

γερμανικού λαού προς την φυσική αγωγή εκμεταλλεύτηκε κατάλληλα και ενέταξε υπό την μεθοδική του παρακολούθηση. Οι Γερμανοί έχοντας έμφυτη την αντίληψη της τάξης και της πειθαρχίας δεν αποτελούσε παράδοξο το γεγονός, ότι τρέφονταν με επίσημο διατροφολόγιο, που παρήγαγε ο χιτλερισμός. Στη προσπάθεια απόδειξης της μοναδικότητας της Άριας Φυλής το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς έλαβε φυλετικά μέτρα, επιδιώκοντας το ξεκαθάρισμα της ράτσας, με επαναστατικότερο το μέτρο των εκτρώσεων. Επίσης, υπήρξαν νόμοι που απέβλεπαν στον έλεγχο των γάμων και των γεννήσεων, αφού σύμφωνα με την ναζιστική ιδεολογία η εθνικής ισχύς ήταν άμεσα εξαρτώμενη από την ποιότητα και ποσότητα του πληθυσμού.

Στα πλοκάμια του ναζισμού παρασύρθηκε ολόκληρη η Γερμανία, κυρίως ο εργατικός κόσμος από τον οποίο ξεπήδησε και εδραιώθηκε ο εθνικοσοσιαλισμός. Σύμφωνα με τα ελληνικά άρθρα το Τρίτο Ράιχ καταπολεμώντας το φαινόμενο της ανεργίας κέρδισε την αποδοχή της τάξης τους. Εκτός των άλλων, το «Μέτωπο Εργασίας» και η «Δύναμη δια της Χαράς» εξασφάλισαν την εμπιστοσύνη και την χειραγώγηση των εργατών. Ιδιαίτερα σημαντικό αποτελεί το γεγονός ότι με την εξασφάλιση αξιοπρεπούς τρόπου ζωής βελτιωνόταν η αποδοτικότητα της τάξης και κατά συνέπεια της εγχώριας οικονομίας. Στη πραγματικότητα κατόρθωσε να εξαλείψει οποιοδήποτε κομμουνιστικό και επαναστατικό στοιχείο.

Στα φύλλα των εφημερίδων παρουσιάζεται η θέση των γυναικών στη χώρα του Φύρερ. Οι Γερμανίδες υπήρξαν απελευθερωμένες, ανεξάρτητες, απαλλαγμένες από κοινωνικούς περιορισμούς και ευνοημένες από το ίδιο το Ράιχ. Έτσι, ήταν αναμενόμενο να διαπρέψουν χωρίς όμως να κατέχουν τα πηδάλια της εξουσίας, αλλά στελεχώνοντάς τα. Το χιτλερικό κράτος παρέχοντας προνόμια στο γυναικείο φύλο, τα οποία θα βοηθούσαν την εξέλιξη του, απέτρεψε φεμινιστικές αντιδράσεις και εξασφάλισε την υποστήριξη της ομάδας.

Η συλλογή πληροφοριών μέσα από την έρευνα σε μικρό-επίπεδο επιτρέπει τη σύγκριση των δύο καθεστώτων. Αδιαμφισβήτητα, η αχίλλειος πτέρνα της 4^{ης} Αυγούστου υπήρξε η έλλειψη ταυτότητας, σε αντίθεση με την εθνικοσοσιαλιστική του Χίτλερ. Ο Μεταξάς ανέλαβε την εξουσία χωρίς ιδεολογική υπόσταση και κομματική στήριξη, επιβραδύνοντας την δημιουργία ενός απολυταρχικού και ολοκληρωτικού κράτους. Ο Φύρερ και ο εθνικοσοσιαλισμός υπήρξαν μια ενιαία οντότητα, κατορθώνοντας σε διάστημα τριών χρόνων να επιβάλουν εντός των ορίων του κράτους τον ολοκληρωτισμό και στη συνέχεια να τον επεκτείνουν στον παγκόσμιο χάρτη. Στα τέσσερα χρόνια της Μεταξικής δικτατορίας υπήρξε

αυταρχισμός, ο οποίος δεν γνωρίζουμε αν θα εξελισσόταν σε απολυταρχισμό κα ολοκληρωτισμό λόγω της διακοπής της από την Κατοχή. Ο δυισμός της εξουσίας και η εξάρτηση του δικτάτορα από τον βασιλικό θεσμό δεν άφηνε περιθώρια μονοπώλησης του κυβερνητικού μηχανισμού. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι απολυταρχισμός υπήρξε μόνο στο κοινωνικό επίπεδο, θέτοντας όλα τα μέσα στη διάθεσή του και παρέχοντας σε κατώτερες τάξεις ευνοϊκά μέτρα, γεγονός που πραγματοποίησε και ο εθνικοσοσιαλισμός. Ως εκ τούτου, δεν υφίσταται γενικός συντονισμός της κοινωνίας, όπως την περίπτωση των Ναζί.

Συνοψίζοντας, ο Τύπος ως διαμορφωτής της Κοινής Γνώμης υπήρξε ανέκαθεν σημαντικό εργαλείο των κυβερνώντων πρόσωπων. Η απεριόριστη θεματολογία του επιτρέπει τη συνεχόμενη συλλογή πληροφοριών και την προσέγγιση θεμάτων που άλλες πρωτογενείς πηγές απαγορεύουν. Στη συγκεκριμένη εργασία μελετήθηκε ο εθνικοσοσιαλισμός στο πρώτο εξάμηνο της 4^{ης} Αυγούστου. Παραμένει να γίνει η έρευνα του ναζισμού σ' ολόκληρη τη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας και η τυχόν αλλαγή στάσης των εντύπων, όταν η Γερμανία υλοποίησε τις ιμπεριαλιστικές τις επιδιώξεις. Επίσης, ενδιαφέρον προκαλεί η προσέγγιση καθεστώτων διαφορετικών ιδεολογικών τοποθετήσεων, όπως τα κομμουνιστικά, στο λογοκριμένο Τύπο της μεταξικής δικτατορίας. Ένα άλλο πεδίο έρευνας αποτελεί η προπαγανδιστική κάλυψη σημαντικών διεθνών γεγονότων, τα οποία διαδραματίστηκαν την περίοδο αυτή, για παράδειγμα ο Ισπανικό Εμφύλιος.

Σήμερα στην εποχή της καλπάζουσας τεχνολογίας, ο λαός μετατρέπεται ακούσια σε θύμα των πολιτικών επιδιώξεων. Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, ως μέσα αφύπνισης, δυστυχώς υποκύπτουν στα τεράστια οικονομικά οφέλη και στην πρόσκαιρη αναγνωρισιμότητα, υποθάλλοντας την αλήθεια. Μήπως, τελικά, η ιστορία επαναλαμβάνεται ως φάρσα, δηλαδή, με διαφορετικά πρόσωπα, υπό διαφορετικά καθεστώτα και με διαφορετικό είδος πολέμου, τον οικονομικό, αλλά με τα ίδια αποτελέσματα, την υποδούλωση των εργαζομένων;

Στοιχεία Εφημερίδων

Πρόκειται για την αρχαιότερη των ελληνικών εφημερίδων και υπήρξε η συνέχεια της πολιτικής σατιρικής εφημερίδας *Μην χάνεσαι*. Εκδόθηκε για πρώτη φορά στις 30 Οκτωβρίου 1883 και η έκδοσή της παρουσιάζει διακοπές, 1883-1920, 1929-1944, 1945-1989, 1998. Διευθυντές της ήταν ο Βλάσης Γαβριηλίδης, Σοφ. Φαρμακίδης (1913-1915), Ανδρέας Δαυίδ (1917), Ι.Κ. Γεωργόπουλος (1917-1919) και Θ.Ν. Συναδινός (1920). Όταν πέθανε ο ιδρυτής της το 1920 διέκοψε την έκδοση της και επανεκδόθηκε το 1929 από τον Γ.Σ. Βουτσινά, ο οποίος διετέλεσε και διευθυντής μέχρι το 1938. Μετά το θάνατό του περιήλθε στους κληρονόμους του υπό την διεύθυνση του Νάσου Μπότση. Στα χρόνια της Κατοχής, η διεύθυνση περιήλθε στο Θ. Βουτσινά και μετά από τετράμηνη διακοπή επανεκδόθηκε τον Ιανουάριο του 1945 υπό την διεύθυνση του Νάσου Μπότση. Μεταπολεμικά, αρχισυντάκτες διετέλεσαν ο Σάββας Κωνσταντόπουλος και Σόλων Γρηγοριάδης, ενώ διευθυντές ο Χρ. Φιλιππίδης και Γ. Λεβεντογιάννης. Όταν απεβίωσε ο Νάσος Μπότσης, τον Οκτώβριο του 1980, ανέλαβε την έκδοση της εφημερίδας ο ανιψιός του Γεώργιος Λεβίδης, η οποία πουλήθηκε αργότερα σε μεταλλουργική εταιρεία «Αυγούστα». Ανέστειλε την κυκλοφορία της το 1989 και επανεκδόθηκε τον Μάιο του 1998 από τον Γ. Τράγκα, ενώ το φθινόπωρο του ίδιου έτους η έκδοση περιήλθε στον Μάριο Τόμπρο, η διεύθυνση στο Κώστα Γιαννόπουλο και η γενική διεύθυνση στον Μιχ. Δημητρίου.

Ο Β. Γαβριηλίδης στον τομέα της εκτύπωσης εισήγαγε τα κυλινδρικά ταχυπριεστήρια και τις λινότυπικές μηχανές. Εφάρμοσε ένα νέο τύπο στα δρώμενα της μέχρι τότε δημοσιογραφίας, τοποθετώντας ανταποκριτές σε όλες τις πόλεις και δημοσιεύοντας επιστολές αναγνωστών. Στη προσπάθεια διαμόρφωσης μια κριτικής κοινής γνώμης δεν υποστήριξε μια σταθερή πολιτική άποψη. Για το λόγο αυτό, ενώ αρχικά στήριξε τον Χαρίλαο Τρικούπη, στην συνέχεια έκρινε το έργο του και τον επαίνεσε μετά την πτώση του. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος αντιμετώπιστηκε θετικά, όμως ακολούθως δεν δίστασε το 1913 να κατακρίνει τους συνεργάτες του και την πολιτική του, για το αν όντως εξυπηρετούσε τα εθνικά συμφέροντα. Στην περίοδο του Εθνικού Διχασμού διατύπωσε φιλομοναρχικές θέσεις και την άποψη ότι ο στρατός αποτέλεσε

συνταγματικό παράγοντα που ερχόταν σε αντίθεση με τις έως τότε φιλελεύθερες ευαισθησίες της. Το 1919 και 1920 ήταν θερμός υποστηρικτής του Βενιζέλου, εντούτοις όταν επανεκδόθηκε το 1929 υπήρξε αντιβενιζελική. Το 1935 χαρακτήρισε νοθευμένο το δημοψήφισμα για την παλινόρθωση της μοναρχίας. Επίσης, δημοσίευσε άρθρα του Παναγιώτη Κανελλόπουλου, υποστηρίζοντας ότι στις στήλες της επιθυμούσε την δημοσιοποίηση άρθρων τίμιων και ηθικών ατόμων. Μεταπολεμικά υπήρξε φιλοβασιλική και αντικομμουνιστική, υπέρ της «εθνικόφρονος παρατάξεως». Κατόρθωσε να διατηρήσει το προφίλ της λαϊκής εφημερίδας, η οποία είχε ως προτεραιότητα τα κοινωνικά προβλήματα και τα ζητήματα καθημερινής ζωής των λαϊκών στρωμάτων. Τη δεκαετία του 1950 αποκτά λαϊκά στοιχεία προδίδοντάς της ένα διαφορετικό χαρακτήρα. Το 1967 στήριξε την δικτατορία των Συνταγματαρχών και μεταδικτατορικά παρέμεινε υποστηρικτής της δεξιάς παράταξης.²⁷²

²⁷²Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Ακρόπολις», *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, Τόμος Α', Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008, σελ. 127-128

ΉΒΡΑΔΟΝΝΗ

Εφημερίδα των Συντακτών, 18 Νοεμβρίου 1923 έως σήμερα 2015. Ιδρύθηκε από ομάδα επαγγελματιών δημοσιογράφων. Υπήρξε συνεταιρική προσπάθεια αντιβενιζελικών συντακτών υπό ιδιοκτησία του Δημήτριου Αραβαντινού με διευθυντή τον Ε. Τζελέπη και αρχισυντάκτη τον Διονύσιο Δεβάρη, ο οποίος αποχώρησε το 1929 και τον διαδέχτηκε ο Λεωνίδας Μπορτολής. Ο Λ. Μπορτολής, διευθυντής σύνταξης, μετά την αποχώρηση του Ε. Τζελέπη και το θάνατο του Δ. Αραβαντινού το 1938 ανέλαβε τη γενική διεύθυνση. Η έκδοσή της διακόπηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 1944, όταν συγχωνεύθηκε με τα *Νέα* σε κοινή έκδοση, *Βραδυνά Νέα*, και επαναλήφθηκε στις 15 Ιανουαρίου 1945 με διευθυντή τον Λέων Μπορτολή. Το 1962 αγοράστηκε από του αδελφούς Πάνο Αθανασιάδη και Γεώργιο (Τζωρτζή) Αθανασιάδη, ο οποίος διετέλεσε διευθυντής της έως τη δολοφονία του το Μάρτιο του 1938. Τον διαδέχθηκε η κόρη του Μαριέτα Αθανασιάδη. Η έκδοσή της διακόπηκε επίσης από την δικτατορία των Συνταγματάρχων την 1^η Δεκεμβρίου 1973 και επανεκδόθηκε τον Ιούλιο του 1974. Άλλοι υπότιτλοι: *Εφημερίς Λαϊκών Αρχών* (τη δεκαετία του 1930), *Απογευματινή Εφημερίδα* (1997).

Η έκδοσή της προκλήθηκε ως αντίδραση στη διακοπή των εκδόσεων αντιβενιζελικών εφημερίδων από την κυβέρνηση Στυλιανού Γονατά μετά το κίνημα του Οκτωβρίου 1923. Αποτέλεσε υποστηρικτή των «συνταγματικών», οι οποίοι θεωρούσαν ότι αποτελούσαν εκπροσώπους των συμφερόντων του λαού έναντι των «βενιζελικών συλλόγων» και του αγώνα του υπέρ της βασιλείας, θέτοντας ως τον καταλληλότερο για την ηγεσία τους τον Ιωάννη Μεταξά. Η κυβέρνηση Αλέξανδρου Παπαναστασίου θεωρήθηκε ως την καλύτερη μεταβατική λύση, ενώ η δικτατορία του Πάγκαλου ως ικανοποιητική και ευπρόσδεκτη. Διαφώνησε στην πολιτική σύμπραξης των κομμάτων για την επαναφορά του κοινοβουλευτισμού και υπήρξε αποστασιοποιημένη από τη στάση του Μεταξά. Δεν δίστασε να επιρρίψει ευθύνες στους επικεφαλείς της αντιβενιζελικής παράταξης για την επάνοδο του Βενιζέλου το 1928. Το 1930 ανέπτυξε σχέσεις με το Λαϊκό Κόμμα και απηχούσε ένα λαϊκό προφίλ, το οποίο απέκτησε την περίοδο εκείνη και μορφοποίησε μετά την επταετή δικτατορία, όταν προσέλαβε το χαρακτήρα της εφημερίδας περιοδικού. Το 1931 πρόβαλε το έργο της ακροδεξιάς και αντισημιτικής οργάνωσης Ε.Ε.Ε (Εθνική Ένωσις Ελλάς) της Θεσσαλονίκης, επίσης φιλοξένησε άρθρο του γενικού γραμματέα της. Το 1932 καλούσε το λαό σε αντεπανάσταση εναντίον των βενιζελικών

και μετά το κίνημα του 1935 όξυνε το διχαστικό κλίμα. Υποστήριξε την προπαγάνδα υπέρ της παλινόρθωσης της βασιλείας. Το 1936 στήριξε τον Παναγή Τσαλδάρη στην προεκλογική του εκστρατεία και στη συνέχεια προετοίμασε ιδεολογικά την αποδοχή της μεταξικής δικτατορίας. Μετεμφυλιακά εξακολουθούσε να στηρίζει το Λαϊκό Κόμμα, όμως το 1951 εξέφρασε την απογοήτευσή της προς την ηγεσία του, όταν αναδείχτηκε πρώτος ο Ελληνικός Συναγερμός. Αντικομμουνιστική υπήρξε στα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου και ο λαϊκός της χαρακτήρας παγιώθηκε κατά τις μεταπολεμικές δεκαετίες. Υποστήριξε τον Κωνσταντίνο Καραμανλή και αντιτέθηκε στην Ένωση Κέντρου. Επί δικτατορίας των συνταγματαρχών, μέχρι το Δεκέμβριο του 1973, κυκλοφορούσε θεωρώντας αναγκαία την παρέμβαση του Στρατού. Φυσικά, άσκησε κριτική απέναντι στο καθεστώς και χαρακτήρισε ως πολιτικό έγκλημα τη δολοφονία του διευθυντή της Τζωρτζή Αθανασιάδη (1983). Επισημάνεται ότι, στις αρχές Μαρτίου 1983 η εφημερίδα ισχυριζόταν ότι θα αποκάλυπτε απόρρητο σχέδιο κινητοποίησης του στρατού και των σωμάτων ασφαλείας του κομματικού μηχανισμού του ΠΑΣΟΚ και του ΚΚΕ.²⁷³

²⁷³ Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Η Βραδυνή», *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, Τόμος Α΄, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008, σελ 393-394

ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΗΜΑ

ΜΕΓΑΛΗ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

Μεγάλη καθημερινή πολιτική και οικονομική εφημερίδα. Ιδρύθηκε στις 6 Φεβρουαρίου το 1922 από ομάδα στελεχών του Κόμματος των Φιλελευθέρων Αλ. Καραπάνος, Γ. Ρούσσο, Αλ. Διομήδης, Εμ. Τσουδερός, Γ. Εξηντάρης, Κ. Ρέντης και Δ. Λαμπράκης. Ο Δ. Λαμπράκης παρέμεινε ο μοναδικός ιδιοκτήτης μετά την αποχώρηση των άλλων τον Οκτώβριο του 1922. Επιπλέον, διευθυντές διετέλεσαν ο Γερ. Λύχνος (Σεπτ. 1922, 1923-1929) και ο Γ. Συριώτης (1930-1944). Στις 12 Μαΐου το 1945, επανεκδόθηκε ως Βήμα υπό την διεύθυνση του Δ. Λαμπράκη, την οποία ανέλαβε ο Χρ. Δ. Λαμπράκης μετά το θάνατο του, το 1957.

Ανέκαθεν υπήρξε υποστηρικτής των Φιλελευθέρων, του «δημοκρατικού κόσμου» και εκφραστής των βενιζελικών πεποιθήσεων. Στήριξε την «Επανάσταση» του 1922, θεωρώντας την αποτέλεσμα της προσπάθειας «αδελφώσεως των Ελλήνων» και την τόνωση του «πατριωτικού αισθήματος του λαού». Στόχος αποτέλεσε η διαφώτιση της κοινής γνώμης στην ανάγκη εγκαθίδρυσης της αβασίλευτης δημοκρατίας στα πλαίσια της αστικής δημοκρατίας. Στα άρθρα της καταγράφηκαν πολιτικά αιτήματα, όπως ήταν η κατάργηση του υπουργείου Έννομου Τάξεως και η απομάκρυνση του στρατού από στα πολιτικά πράγματα. Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Πάγκαλου, διέκοψε την έκδοσή της για τρεις μέρες, ενώ ο Δ. Λαμπράκης συνελήφθηκε το Μάρτιο του 1926. Θεώρησε λάθος το κίνημα του 1933 και επισήμανε ότι μια δικτατορία του Πλαστήρα δεν θα διέφερε σε σχέση με τις άλλες. Όταν ξέσπασε το κίνημα του 1935 στην επανέκδοσή του, το Μάιο του ίδιου έτους, ξεκαθάρισε την αντίθεση του. Γενικότερα, οι θεωρίες του φασισμού και του χιτλερισμού θεωρούνταν επικίνδυνες και επί 4^{ης} Αυγούστου συνέχισε τη κυκλοφορία, αφού υπέστηκε της συνέπειες της λογοκρισίας.²⁷⁴

²⁷⁴ Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Ελεύθερον Βήμα», *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, Τόμος Β', Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008, σελ 106

ΕΣΤΙΑ

Καθημερινή απογευματινή εφημερίδα, η οποία εκδόθηκε το 1894 μέχρι τον Οκτώβριο του 1941 (με διακοπές) και το 1945 μέχρι σήμερα. Προήλθε από την μετατροπή του ομώνυμου περιοδικού «Εστία» σε καθημερινή απογευματινή εφημερίδα από τον Γ. Δροσίνη. Το 1898 την διεύθυνση ανέλαβαν Άδωνης Κύρου και ο Σπύρος Δάσιος, ο οποίος παρέμεινε ο μοναδικός ιδιοκτήτης και διευθυντής από το 1900 έως το θάνατο του το 1918 και στη συνέχεια τη διοίκηση ανέλαβαν οι Αχιλλέας Κύρου και ο Κύρος Α. Κύρου. Μετά το θάνατο του πρώτου το 1950, ο Κύρος Κύρου διατήρησε τη διεύθυνση έως το 1974, όταν το διαδέχθηκε ο Άδωνης Κ. Κύρου. Τον Ιανουάριο του 1998 την διεύθυνση την ανέλαβε αποκλειστικά ο Αλέξης Ι Ζαούσης. Το Μάρτιο του ίδιου έτους, άλλαξε η τεχνολογία και το άνοιγμά της, εγκαταλείποντας τον ιδιότυπο παραδοσιακό τρόπο εκτύπωσής της που είχε ακολουθήσει αντιγράφοντας ξένα πρότυπα και επανήλθε στην ορθή εκτύπωση. Επίσης διευθυντές της διετέλεσαν ο Α. Χρυσάνθης (1914-1917), ο Γ. Τσοκόπουλος (1921-1922) και ο Ι. Ζωγράφος (Απρ-Οκτ. 1941). Αρχισυντάκτης της χρημάτισε και ο Χρ. Αγγελομάτης. Κατά το πρώτο έτος της κυκλοφορίας της, εξέδιδε και διένεμε στους συνδρομητές της την δεκαπενθήμερη φιλολογική Εικονογραφημένη Εστία, η οποία έγινε εβδομαδιαία το 1895 υπό τη διεύθυνση του Γρηγόριου Ξενόπουλου, διακόπτοντας την όμως τον Ιούλιο του ίδιου έτους.

Την εποχή του Εθνικού Διχασμού υποστήριξε την πολιτική του Ελευθέριου Βενιζέλου, όμως το 1914 δεν δίστασε να κατακρίνει την εργατική νομοθεσία της κυβέρνησης Βενιζέλου και καλούσε τους αστούς να συσπειρωθούν σε επιτροπή «Αστικής Αμύνης». Στα «Νοεμβριανά» του 1916 φιλοβασιλικοί επίστρατοι αξιωματικοί κατέστρεψαν τα πιεστήρια της, με αποτέλεσμα να διακοπεί η κυκλοφορία της για πέντε μήνες. Η έκδοσή της ξαναδιακόπηκε στην «Επανάσταση» του 1922, εξαιτίας της δημοσίευσης Αγγλικής δήλωσης για διακοπή των αγγλοελληνικών σχέσεων σε περίπτωση τουφεκισμού των καταδικασμένων της «Δίκης των έξι». Κατά τη διάρκεια της Παγκαλικής δικτατορίας, εξορίστηκε ο Αχιλλέας Κύρου και ο Κύρος Κύρου οδηγήθηκε στις φυλακές. Επίσης, άσκησε ιδιαίτερη κριτική στον Αλέξανδρο Παπαναστασίου και δήλωσε ότι η διατήρηση του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος θα επέφερε την ανάπτυξη του κομμουνισμού και της αναρχίας. Παρά την αντίθεση της προς τα δικτατορικά καθεστώτα, το 1934 εξέφρασε θαυμασμό στο «εθνικό κράτος» που επέφερε την ασφάλεια και την τάξη στη

Γερμανία και τοποθετήθηκε υπέρ μιας κομματικής δικτατορίας. Το 1935 αναπτύχθηκε με τις αντιβενιζελικές εφημερίδες (Πρωία και Καθημερινή) διάλογος όταν προέβαλε το θέμα της αποκαταστάσεως της ψυχικής και εθνικής ενότητας. Στήριξε τη δικτατορία του Μεταξά και στη διάρκεια της Κατοχής οι αδελφοί Κύρου εξέδιδαν παράνομες εφημερίδες και φυλλάδια εναντίον των κατακτητών. Στη συνέχεια υπήρξε υποστηρικτής του κόμματος, το οποίο ίδρυσε ο Σπύρος Μαρκεζίνης, και του Ελληνικού Συναγερμού του Αλέξανδρου Παπάγου, φυσικά ασκώντας έντονες κριτικές στις κυβερνήσεις Καραμανλή. Υποστήριξε την Ένωση στο Κυπριακό ζήτημα και ανέπτυξε έναν ιδιότυπο αντιαποικιακό εθνικισμό της Δεξιάς. Στήριξε τη δικτατορία των Συνταγματαρχών, όμως μερικές φορές την επέκρινε για σοσιαλιστικές τάσεις. Το χιούμορ, τα σπινθηροβόλα και τα δηκτικά σχόλια της έδωσαν ένα ιδιαίτερο χαρακτήρα σε σύγκριση με τις υπόλοιπες εφημερίδες.²⁷⁵

²⁷⁵ Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Εστία», *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, Τόμος Β΄, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008, σελ 263-264

Η ΠΡΩΪΑ

Ημερησία εφημερίδα στην Αθήνα, 1925-1944. Εκδότες υπήρξαν οι αδελφοί Γεώργιος και Στέφανος Πεσμαζόγλου. Το 1941 ο Γεώργιος Καρατζάς διαδέχτηκε τον Στέφανο Πεσμαζόγλου στη διεύθυνση της εφημερίδας με αρχισυντάκτη το Πέτρο Παπακωνσταντίνου. Συγχωνεύθηκε με τις άλλες πρωινές εφημερίδες σε κοινή έκδοση το Σεπτέμβριο του 1944, ενώ μετά την απελευθέρωση δεν επανέλαβε την έκδοσή της.

Εκδόθηκε για πρώτη φορά την 1^η Νοεμβρίου 1925, επί δικτατορίας Θεόδωρου Παγκάλου, και επισήμανε ότι στόχος της ήταν να μετατραπεί το μέσο προώθησης των συμφερόντων του ελληνικού λαού χωρίς οποιαδήποτε πολιτική κατεύθυνση. Επίσης, διακήρυττε την προστασία των λαϊκών ελευθεριών και της αλήθειας, χωρίς όμως την αναζήτηση της στα προηγούμενα χρόνια. Το παγκαλικό καθεστώς θεωρούσε ότι αποτελούσε την ανάγκη της εποχής και ότι η κυβέρνηση ήταν υποχρεωμένη να διεξάγει εκλογές, να εκλείψει τις πολιτικές υπερβολές και να εφαρμόσει πρόγραμμα ριζικών οικονομικών. Μέχρι το καλοκαίρι του 1927 υποστήριξε την οικουμενική κυβέρνηση, ενώ στην συνέχεια άσκησε κριτική στην ανεπάρκεια και αναβλητικότητα της στην επίλυση προβλημάτων. Τόσο ο Ιωάννης Μεταξάς στο προσωπικό του ημερολόγιο, όσο και οι μεταξικές εφημερίδες έγραφαν ότι ο Γεώργιος Πεσμαζόγλου στράφηκε εναντίον του, γιατί δεν τον υπουργοποίησε στην κυβέρνηση συνασπισμού που συγκροτήθηκε τον Αύγουστο μετά την αποχώρηση των Λαϊκών. Στα μέσα της δεκαετίας του 1930, παρουσίασε την αναγκαιότητα συνεννόησης των «αστικών» κομμάτων για την διασφάλιση του «αστικού καθεστώτος» από κάθε «επαναστατική ανατροπή». Θωρούσε ότι η επανίδρυση της βασιλείας θα επέφερε την εσωτερική σταθερότητα και θα εξισορροπούσε την τάση των βενιζελικών προς τα κινήματα και τις αυθαιρεσίες, έχοντας ως βασικές αρχές την εθνική ενότητα, τον κατευνασμό των παθών, την ηθική γαλήνη, την ψυχική ενότητα του Έθνους, την τάξη και την πειθαρχία. Μετά την παλινόρθωση της μοναρχίας τοποθετήθηκε υπέρ της αποκατάστασης των εκκαθαρισμένων βενιζελικών, μετά το κίνημα της 1^{ης} Μαρτίου του 1935,

σε δίκαια πλαίσια για να αποφευχθεί η επαναφορά υπαλλήλων που αναμείχτηκαν σ' αυτό. Στήριξε την 4^η Αυγούστου και συνέχισε την κυκλοφορία της.²⁷⁶

²⁷⁶Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Η Πρωΐα», *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, Τόμος Β', Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008, σελ 127-128

Βιβλιογραφία

Πρωτογενές Υλικό

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Ακρόπολις

Κ. Πολίτης, «Αδόλφος Χίτλερ, ο υιός του τελενοσταθμάρχου Άλοϊς και της υπηρέτριας Κλάρας Πολτζλ. Ελαιοχρωματιστής, Καλλιτέχνης και Δικτάτωρ», Εφ. Ακρόπολις 1/7/1936

Κ. Πολίτη, «Οι συνεργάται του Χίτλερ και ο μεταξύ αγών επικρατήσεως. Η οργάνωση των εκδικητών του Ράιμ», Εφ. Ακρόπολις, 2/7/1936

Κ. Πολίτης, «Η τραγωδία του διωγμού των Εβραίων της Γερμανίας. Το δόγμα της Αριανής Φυλής, ποιοι θεωρούνται Γερμανοί πολίτες», Εφ. Ακρόπολις, 9/7/1936

Κ. Πολίτης, «Η ελευθερία των εκτρώσεων εις την χιτλερικήν Γερμανίαν, Το πρόβλημα της «γερης ράτσας», Εφ. Ακρόπολις, 16/7/1936

Κ. Πολίτης, «Μέσα εις ένα γυναικείο στρατόπεδον εργασίας. Τα κορίτσια του Εθνικοσοσιαλισμού.», Εφ. Ακρόπολις, 9/8/1936

Στ. Σπ Μερκούρης, «Δια το μέλλον της φυλής. Η οργάνωση της νεολαίας», Εφ. Ακρόπολις, 15\8\1936

Κ. Πολίτης, «Η Γερμανίδα θύμα της..... φυσικής αγωγής! Ο αθλητισμός την ανδροποιεί», Εφ. Ακρόπολις, 17/8/1936

Κ. Πολίτης, «Τα μεγάλα καταστήματα, ως μουσεία ειδών.....φιλικής παζάρια και λαϊκαί αγοραί», Εφ. Ακρόπολις, 19/8/1936

Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού ένα τεράστιο στρατόπεδο πειθαρχίας και ενθουσιασμού, το παραλήρημα του γερμανικού λαού δια το Χίτλερ», Εφ. Ακρόπολις 23/8/1936

Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Όλοι και όλα για το πανγερμανικό στρατόπεδο, εις αναζήτηση τη πνιγόμενης αντιδράσεως», Εφ. Ακρόπολις, 24/8/1936

Ε. Θωμόπουλος, « Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Επιστήμονες, καθηγηταί, Ιατροί, χειρωνάκτες. Τα παραδεισιακά χωριά των Βαυαρίων και των Πρώσων», Εφ. Ακρόπολις, 26/8/1936

Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Πως ο πολεμικός οργανισμός εξασφαλίζει την ειρήνη. Η αγάπη των Γερμανών προς την αιώνια Ελλάδα», Εφ. Ακρόπολις, 27/8/1936

Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Το αλλόκοτο πλάσμα που λέγεται Γερμανίδα, η ελευθερία της και οι σχέσεις της απέναντι των ανδρών», Εφ. Ακρόπολις, 28/8/1936

Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Ο ρόλος της γερμανίδος στη χώρα του Φύρερ στην εργασία, στο σπίτι, στη διασκέδαση», Εφ. Ακρόπολις, 29/8/1936

Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Πως ζουν η μεσαία αστική τάξη και οι εργάται υπό το καθεστώς του Φύρερ», Εφ. Ακρόπολις, 30/8/1936

Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Η ιδιόρρυθμος ζωή των Βερολινέζων, αι συνθήκαι υπό τα οποίας ζουν οι εργάται», Εφ. Ακρόπολις, 31/8/1936

Ε. Θωμόπουλος, « Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Πως η Α. Μ. η μηχανή και ο αυτοματισμός ανεπλήρωσαν την δυσκινησία των Γερμανών», Εφ. Ακρόπολις, 1/9/1936

Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Το πολεοδομικό θαύμα του Βερολίνου εις όλα τάξις, ευρυχωρία άνεσις και αέρας», Εφ. Ακρόπολις, 2/9/1936

Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Τα παράδοξα καταστήματα του Βερολίνου. Χρήσιμοι πληροφορίες δια τους Αθηναίους», Εφ. Ακρόπολις, 3/9/1936

Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Έμποροι και επαγγελματίαι εις το Βερολίνο. Η φωτογραφική μανία των γερμανών και γερμανίδων», Εφ. Ακρόπολις, 4/9/1936

Ε. Θωμόπουλος, «Η Γερμανία του Χιτλερισμού. Όπου οι υπήκοοι του Φύρερ τρέφονται με επίσημο διαιτολόγιο», Εφ. Ακρόπολις, 5/9/1936

Η Βραδυνή

Εφ. Η Βραδυνή, 8/7/1936

Μιχαήλ Ε. Χρυσσαφής, «Η Οργάνωσης της νεολαίας διδάγματα από την Γερμανίαν», Εφ. Η Βραδυνή, 31/8/1936

Μιχαήλ Ε. Χρυσσαφής, «Η Οργάνωσης της νεολαίας διδάγματα από την Γερμανίαν», Εφ. Η Βραδυνή, 1/9/1936

Μιχαήλ Ε. Χρυσσαφής, «Η Οργάνωσης της νεολαίας διδάγματα από την Γερμανίαν», Εφ. Η Βραδυνή, 2/9/1936

Ελεύθερον Βήμα

Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 13/7/1936

Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 22/7/1936

Χρ. Καβαφάκης, «Η χώρα στην οποία εφονεύθη πλέον το άτομο», Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 8/8/1936

Χρ. Α. Καβαφάκης, «Φανατικοί και φανατικές του μόχθου εργασίας», Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 9/8/1936

Χρ. Καβαφάκης, «Ο Αδόλφος Χίτλερ στη θέση της Λορελάϊ», Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 10/8/1936

Χρ. Καβαφάκης, «Δεν θα μείνης μόνος, με τον εαυτό σου...», Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 11/8/1936

Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 11/8/1936

Χρ. Καβαφάκης, «Ένα απέραντο στρατόπεδο, χαρούμενων πολεμιστών», Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 12/8/1936

Χρ. Καβαφάκης, «Ειρήνη-Χαρά-Το Φιλί όλου του κόσμου», Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 13/8/1936

Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 18/8/1936

Αθηνά Ταρσούλη, «Εντυπώσεις από την Γερμανία. Βερολίνο μια μικρή πτυχή από την χαώδη μεγαλοπολιτεία», Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 7/9/1936

Αθηνά Ταρσούλη, «Σιένα η πόλη της σοφίας και οπτική επιστήμης», Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 12/9/1936

Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 16/9/1936

Inga Arvad, «Ένα κήρυγμα αισιοδοξίας του Χίτλερ», Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 1/10/1936

Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 1/12/1936

Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 22/12/1936

Εστία

Εφ. Εστία, 7/10/1936

Εφ. Εστία, 9/12/1936

Η Πρωΐα

Γ. Ανδρουλιδάκης, «Μερικά γενικά χαρακτηριστικά της Γερμανίας και του Γερμανικού λαού», Εφ. Η Πρωΐα, 9/8/1936

Γ. Ανδρουλιδάκης, «Εμφάνιση και ζωή των γερμανικών πόλεων, υγιεινοί όροι καθαριότητας, ελλείψεις θορύβου, το παλαιό και το νέο στοιχείο», Εφ. Η Πρωΐα, 10/8/1936

Γ. Ανδρουλιδάκης, «Εις την βιομηχανικήν περιφέρειαν της Γερμανίας», Εφ. Η Πρωΐα, 11/8/1936

Γ. Ανδρουλιδάκης, «Το τρίτον Ράιχ εις την Έκθεσιν η Γερμανία», Εφ. Η Πρωΐα, 12/8/1936

Γ. Ανδρουλιδάκης, «Η έννοια του κόμματος και η έννοια της Γερμανίας», Εφ. Η Πρωΐα, 13/8/1936

Γ. Ανδρουλιδάκης, «Το Μέτωπον Εργασίας και η Δύναμη της Χαράς», Εφ. Η Πρωΐα, 15/8/1936

Γ. Ανδρουλιδάκης, «Οι φανατικοί οπαδοί του εθνικοσοσιαλισμού και οι αντιπάλαι του», Εφ. Η Πρωΐα, 17/8/1936

Εφ. Η Πρωΐα, 3/9/1936

Λουδ Τζωρτζ, «Αι εντυπώσεις από την Γερμανία του Χίτλερ», Εφ. Η Πρωΐα, 22/9/1936

Ελληνόγλωσσα βιβλία

Αγριαντώνη Χριστίνα - Πανσελήνα Μ. Γεωργία, «Η Ελληνική Οικονομία», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμος Η', Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ 121-134

Αλιβιζάτος Νίκος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922-1974)*, Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1986

Αλιβιζάτος Κ. Νίκος, *Εισαγωγή στην Ελληνική Συνταγματική Ιστορία*, Εκδ. Αντ. Ν. Σακκουλά, Αθήνα- Κομοτηνή 1981

Αναστασόπουλος Α. Νικόλαος, *Παραβατικές συμπεριφορές και καταστολή στην Ελλάδα κατά τον Μεσοπόλεμο: το παράδειγμα του Νομού Ιωαννίνων*, Εκδ. Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 2012

Βερέμης Θ, «Εισαγωγή», *Ο Μεταξάς και η εποχή του*, Εκδ. Ευρασία, Αθήνα 2009, σελ 11-22

Βερέμης Θάνος και Mazower Mark, «Η ελληνική οικονομία (1922-1941)», *Ο Μεταξάς και η εποχή του*, Εκδ. Ευρασία, Αθήνα 2009, σελ 73-90

Βερέμης Θάνος - Κολιόπουλος Γιάννης, *Ελλάς. Η Σύγχρονη Συνέχεια*, 3^η Έκδοση, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2006

Brestein Serge, *Δημοκρατίες, αυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα στον 20^ο αιώνα*, Εκδ. Ποιότητα, 2^η Έκδοση, Αθήνα 2002

Γεωργιάδου-Κουντουρα Ευθυμία, «Ελληνική τέχνη 1922-1940, ιστορικό και ιδεολογικό πλαίσιο», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμος Η', Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ 301-322

Γιαννόπουλος Γιάννης, «Τα χρόνια του Μεσοπολέμου», *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου (1784-1974)*, Τόμος Α΄, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008, σελ 41-45

Δαφνής Γρηγόριος, *Η Ελλάδα μεταξύ δύο πολέμων*, Τόμος Β΄, Εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1974

Δημάρας Αλέξης, «Εκπαίδευση 1922-1940», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμος Η΄, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ 197-210

Close D.H., «Τα ερείσματα της Δικτατορίας του Μεταξά», *Ο Μεταξάς και η εποχή του*, Εκδ. Ευρασία, Αθήνα 2009, σελ 23-44

Κανελλόπουλος Π. Αθ., *Η πληροφόρηση στην πολιτική*, Περιοδικό Ευθύνη 1978

Καρράς Νικόλαος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς*, Εκδ. Πελασγός, 2^η Έκδοση, Αθήνα 2003

Κόκκινος Γιώργος, *Η Φασίζουσα ιδεολογία στην Ελλάδα*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1989

Κωστής Κώστας, *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας*, Εκδ. Πόλις, Αθήνα 2013

Κολιόπουλος Γιάννης, *Παλινόρθωση-Δικτατορία-Πόλεμος 1935-1941*, Εκδ. Εστία, Αθήνα 1985

Κολιόπουλος Σ. Ιωάννης, «Ο Μεταξάς και οι εξωτερικές σχέσεις της Ελλάδας (1936-1941), *Ο Μεταξάς και η εποχή του*, Εκδ. Ευρασία, Αθήνα 2009, σελ 191-213

Κοντού Γεωργία, *Η πολιτική και κοινωνική ιδεολογία της 4^{ης} Αυγούστου και ο τρόπος με τον οποίο αυτή επηρέασε την εκπαίδευση και τη νεολαία (Ε.Ο.Ν)*, Διδακτορική Διατριβή, Ιωάννινα 2013

Κιτροεφ Αλέξανδρος, «Οι Έλληνες αγρότες: από τη δικτατορία στη Κατοχή», *Ο Μεταξάς και η εποχή του*, Εκδ. Ευρασία, Αθήνα 2009, σελ 107-124

Κριμπάς Κωστής, «Η Ανώτατη Παιδεία», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμος Η', Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ 185-196

Λαμπρινός Φώτης, «Ο Κινηματογράφος, μεσοπόλεμος 1922-1940», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμος Η', Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ 277-286

Λιναρδάτος Σπύρος, *Η εξωτερική πολιτική της 4^{ης} Αυγούστου*, Α' Τόμος, Εκδ. Διάλογος, Αθήνα 1975

Λουκάς Ιωάννης, *Εθνικοσοσιαλισμός και Ελληνισμός*, Εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1991

Λύχνος Γεράσιμος, *Ο Τύπος χθες, σήμερα, αύριο*, Κέρκυρα 1972

Μ. Βερέμης Θάνος - Κολίοπουλος Σ Ιωάννης, *Νεότερη Ελλάδα*, Εκδ. Πατάκη, 4^η Έκδοση, Αθήνα 2013

Μάγερ Κώστας, *Ιστορία του Ελληνικού Τύπου, Αθηναϊκαί εφημερίδες 1901-1959*, Εκδ. Α. Δημόπουλος, Αθήνα 1956

Μαυρογορδάτος Γιώργος, «Μεταξύ δύο πολέμων», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμος Η', Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ 9-32

Μαρκεζίνης Β. Σπύρος, *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος*, Τόμος Β', Εκδ. Πάπυρος, Αθήνα 1994

Μαρκέτος Σπύρος, *Πως φίλισα τον Μουσολίνι! Τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού*, Τόμος Α', Εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2006

Μαχαρά Ελένη, *Η Νεολαία της 4^{ης} Αυγούστου*, Εκδ. Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Αθήνα 1987

Mc Nair Brian, *Εισαγωγή στην πολιτική επικοινωνία*, Εκδ. Κατάρτι, Αθήνα 1998

Meissner Renate, «Η εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία και η Ελλάδα κατά τη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας», *Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση*, Εκδ. Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1989, σελ 50-57

Μεταξάς, *Το προσωπικό του ημερολόγιο*, Τόμος Η΄, Εκδ. Γκόβοτσης, Αθήνα 1997

Μεταξάς Δ. Ιωάννης - Αναστάσιος, *Πολιτική Επικοινωνία*, Εκδ. Αντ. Ν. Σακκουλά 1976

Μεταξάς Π. Ιωάννης, *Λόγοι και Σκέψεις, 1817-1941*, Τόμος Β΄, Εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1969

Μεταξάς Ιωάννης, *Λόγοι και Σκέψεις (1936-1941)*, Τόμος Α΄, Εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1969

Μεταξάς Ιωάννης, *Αι ιδέαι του Μεταξά δια την Ελλάδα και τον Ελληνισμό*, Εκδ. Πυρσός, Αθήνα 1952

Μπάλτα Αθανασία, «Η ΕΟΝ: προπαγάνδα και πολιτική διαφώτιση», *Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση*, Εκδ. Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1989, σελ70-76

Νούτσος Παναγιώτης, «Συνιστώσες της ιδεολογίας του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου», *Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση*, Εκδ. Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, σελ 59-69

Παπαδημητρίου Δέσποινα, «Ακρόπολις», *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, Τόμος Α΄, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008, σελ 127-128

Παπαδημητρίου Δέσποινα, «Η Βραδυνή», *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, Τόμος Α΄, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008, σελ 393-394

Παπαδημητρίου Δέσποινα, «Ελεύθερον Βήμα», *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, Τόμος Β΄, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008, σελ 106

Παπαδημητρίου Δέσποινα, «Εστία», *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, Τόμος Β΄, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008, σελ 263-264

Παπαδημητρίου Δέσποινα, «Η Πρωΐα», *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, Τόμος Γ΄, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008, σελ 567-568

Raxton O. Robert, *Η Ανατομία του Φασισμού*, Εκδ. Κέρδος, Αθήνα 2006

Πέιν Τζ. Στάνλεϊ, *Μια Ιστορία του Φασισμού 1914-1945*, Εκδ. Φίλιςτωρ, Αθήνα 2000,

Πετράκη Μαρίνα, *Ο μύθος του Μεταξά*, Εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα 2006

Πικραμένος Μιχάλης, «Η κατάλυση της Δικαστικής ανεξαρτησίας από το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου», *Ο Μεταξάς και η εποχή του*, Εκδ. Ευρασία, Αθήνα 2009, σελ 91-105

Ρωμανού Καίτη, «Η Μουσική, εμπορική διάδοση και μουσική υποδομή», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμος Η΄, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ 287-300

Σαράντης Κωνσταντίνος, «Η Ιδεολογία και ο Πολιτικός χαρακτήρα του καθεστώτος Μεταξά», *Ο Μεταξάς και η εποχή του*, Εκδ. Ευρασία, Αθήνα 2009, σελ 45-71

Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1945*, 14^η Έκδοση, Εκδ. Εστία, Αθήνα 2003

Σπάθης Δημήτρης, «Το Ελληνικό Θέατρο», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμος Η΄, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ 257-276

Turczynski Emanuel, «Η κρίση της δημοκρατίας και του κοινοβουλευτισμού στη ΝΑ Ευρώπη», *Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση*, Εκδ. Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1989, σελ 1-15

Υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού, *Τέσσερα χρόνια διακυβερνήσεως Ι. Μεταξά*, Εκδ. 4^{ης} Αυγούστου, Αθήνα μετά το 1940

Fagen R. Richard, *Πολιτική και Επικοινωνία*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1977

Χατζηιωσήφ Χρήστος, «Κοινοβούλιο και Δικτατορία 1922-1936», *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σελ 423-491

Χατζηιωσήφ Χρήστος, «Το προσφυγικό σοκ, οι σταθερές και οι μεταβολές της ελληνικής οικονομίας στον Μεσοπόλεμο», *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σελ 295-335

Χουμεριανός Μανώλης, «Από το ΣΕΚΕ στο ΚΚΕ, το εργατικό κίνημα στο Μεσοπόλεμο», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμος Η', Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ 47-64

Χριστόπουλος Γεώργιος, «Νεώτερος Ελληνισμός από το 1913 ως το 1941», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος ΙΕ, Εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1978

Ψαλιδόπουλος Μ, «Μορφές οικονομικής σκέψης στην Ελλάδα», *Ελλάδα 1936-1944, Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση*, Εκδ. Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1989, σελ 98-144

Ψυρούκης Νίκος, *Ο φασισμός και η 4^η Αυγούστου*, Εκδ. Επικαιρότητα, 3^η Έκδοση, Αθήνα 1976

Williams Raymond, «Διαμάχη για τις επικοινωνίες», *Η κουλτούρα των Μέσων: μαζική κοινωνία και πολιτιστική βιομηχανία*, 2^η Έκδοση, Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994, σελ 219-228

Ξενογλώσσα Βιβλία

Kofas V. Jon, *Authoritarianism in Greece the Metaxas regime*, *Bolder.East European Monographs*, Distributed by Columbia University press New York 1983

Macris, Bobby John, *The foreign policy of the Metaxas Regime, 1936-1941*, Εκδ. University Microfilms International, Indiana University 1979

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. «Ο Φύρερ των Γερμανών».¹

2. «Ο Χίτλερ (τρίτος εξ αριστερών με το μουστάκι) όταν ήτο στρατιώτης εις το Δυτικόν μέτωπο».²

¹ Εφ. Ακρόπολις, 24/8/1936

² Εφ. Ακρόπολις, 1/7/1936

3. *«ΟΛΟΙ ΜΕ ΤΟΝ ΧΙΤΛΕΡ! Με αυτήν την επιγραφήν η ως άνω φωτογραφική σύνθεσις, η οποία παριστά το Φύρερ οδηγούντα το γερμανικόν λαόν προς τα πεπρωμένα του, γιγαντιαίων δε διαστάσεων, «υποδέχεται» τας μυριάδας των επισκεπτών της εκθέσεως του Βερολίνου».*³

³ Εφ. Ακρόπολις, 26/8/1936

4. «Ο Χίτλερ καμαρώνων για την εξυπνάδα και την σβελτωσύνη ενός λυκόπουλου του εθνικοσοσιαλισμού».⁴

5. «Ο Χίτλερ υποδεχόμενος των Λόυδ Τζωρτζ κατά το πρόσφατον ταξιδιόν του εις Γερμανία».⁵

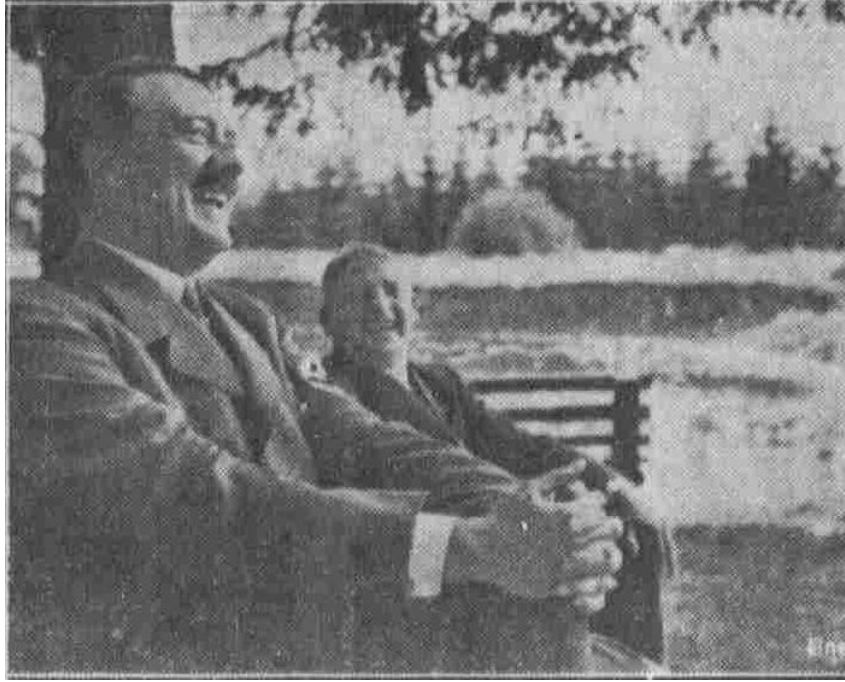
⁴ Εφ. Ακρόπολις, 1/9/1936

⁵ Εφ. Η Πρωΐα, 22/9/1936

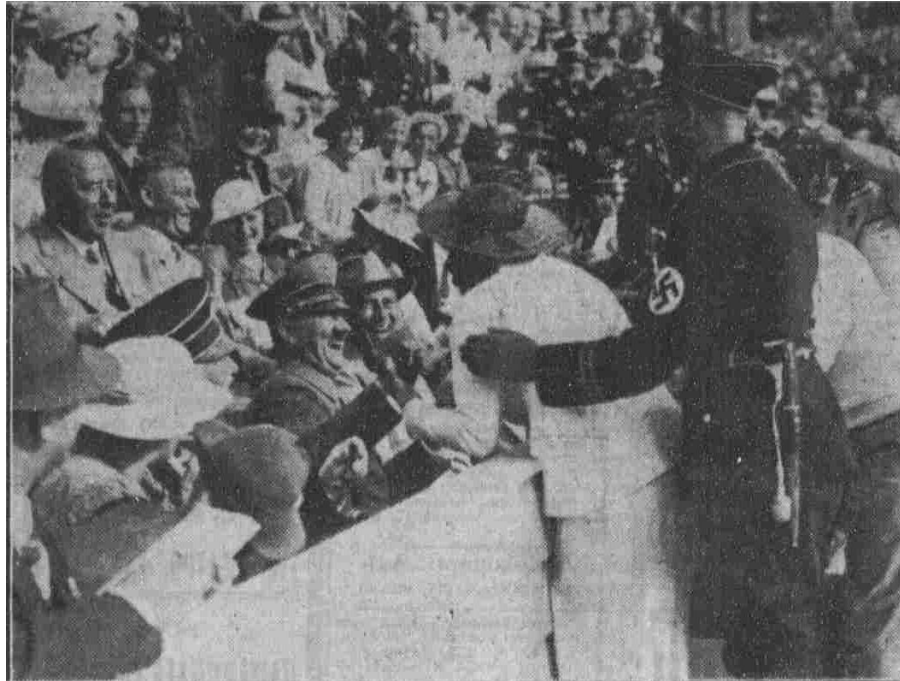
6. «Μία εύθυμος εις την τσάτσαν της επαύλεως του αρχηγού του Γερμανικού Κράτους, εις το Μπερχτεσγκάντεν της Βαυαρίας. Ο Χίτλερ (δεξιά) είναι μαζί με τον υπουργόν του Γκαίμπελς, την σύζυγόν του και τα δύο κοριτσάκια του και την περίφημον ηθοποιόν του κινηματογράφου Τζέννυ Γιούγκο (εις το μέσον)».⁶

⁶ Εφ. Εστία, 10/1936

7. «Μια σπανία φωτογραφία του Χίτλερ, η οποία αποδεικνύει ότι ο Φύρερ της Γερμανίας δεν είναι πάντοτε αστηρός και συνωφρωμένος όπως τον παρουσιάζουν συνήθως αι εικόνες του».⁷

⁷ Εφ. Ακρόπολις, 5/7/1936

8. *«Ο ΦΥΡΕΡ ΕΥΘΥΜΟΣ - Μια χαρακτηριστική φωτογραφία του Γερμανού δικτάτορος γελώντας δια την επιμονήν την οποία επέδειξε μια Ολλανδέζα φίλαθλος δια να φθάση μέχρι αυτού και του αποσπάση έναν αυτόγραφο».*⁸

⁸ Εφ. Ακρόπολις, 27/8/1936

9. «Ο πολός Γκαίμπελς ομιλών δια τας επιδιώξεις του Χιτλερισμού».⁹

10. «Ο στρατηγός Γκαίρινγκ».¹⁰

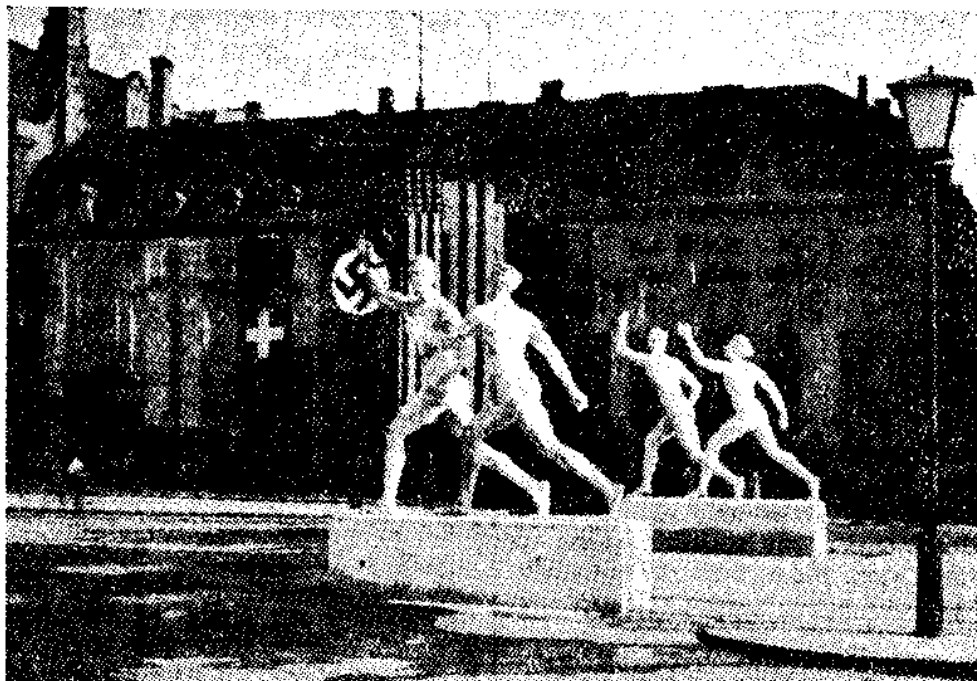
⁹ Εφ. Ακρόπολις, 1/9/1936

¹⁰ Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 22/12/1936

11. *«Ο Γκαίριγκ (αριστερά), ένας από τους τρεις δικτάτορας του Εθνικοσοσιαλισμού, μαζί με τον άλλοτε αγχώριστον φίλον του Ράιμ, ολίγας ημέρας προ του τραγικού φόνου του τελευταίου».*¹¹

¹¹ Εφ. Ακρόπολις, 2/7/1936

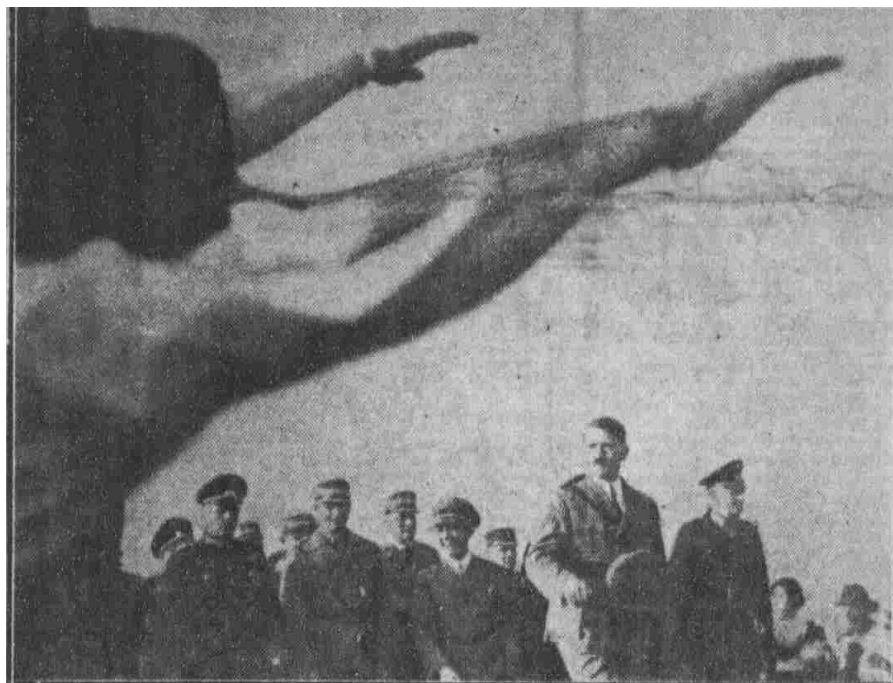
12. «Αγάλματα ολυμπιακά στην αρχή του Ούντεν ντέρ Λίντεν».¹²

13. «ΤΟ ΞΕΝΟΝ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΡΕΠΟΡΤΑΖ.- Μια μοναδικής επιτυχίας φωτογραφία από την προ του Χίτλερ μεγαλειώδη παρέλασιν κατά το τελευταίον εθνικοσοσιαλιστικό συνέδριον της Νυρεμβέργης».¹³

¹² Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 7/9/1936

¹³ Εφ. Ακρόπολις, 15/9/1936

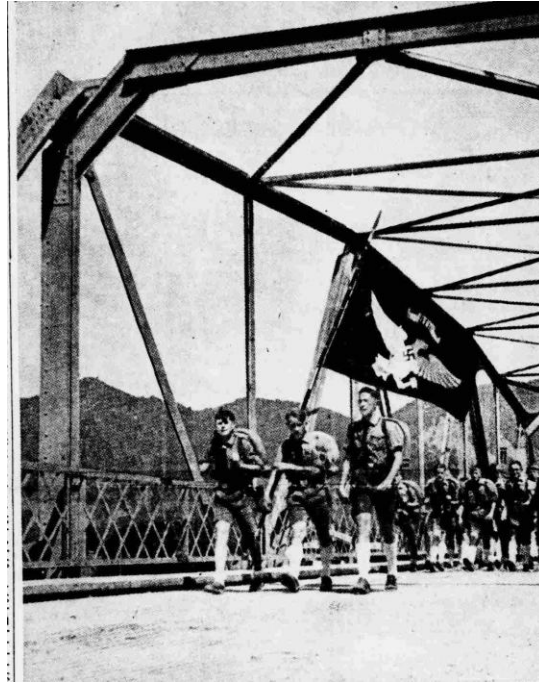
14. «Ένα ατελείωτων δάσος υψωμένων χεριών από νέους, γέροντες και παιδιά είναι το ανάβημα θέαμα της Χιτλερικής Γερμανίας».¹⁴

¹⁴ Εφ. Ακρόπολις, 23/8/1936

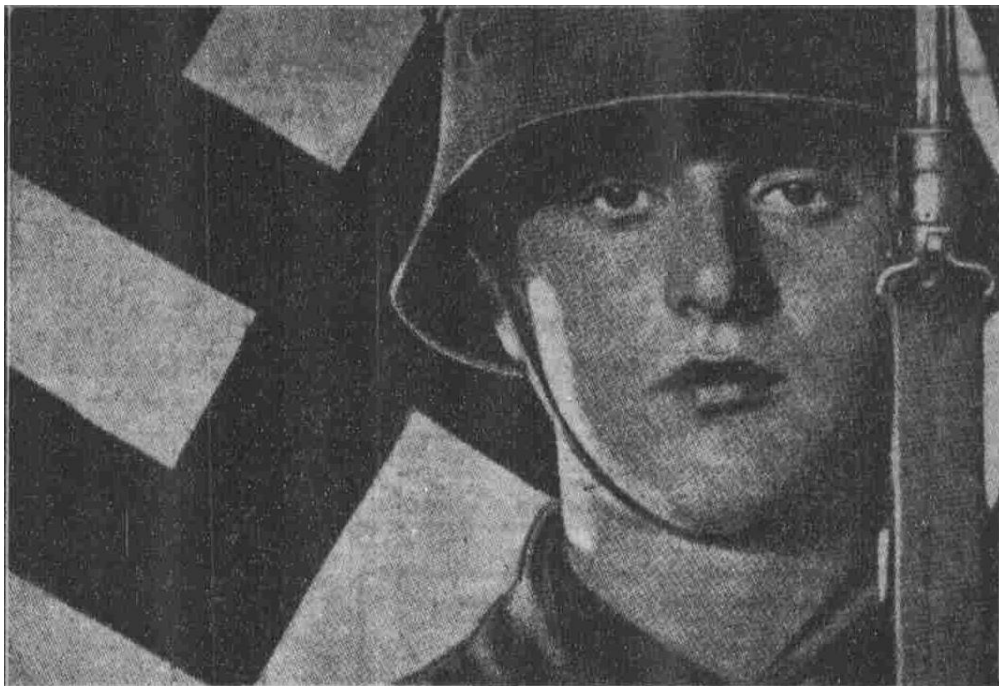

15. «Μια χαρακτηριστική εικόν λαϊκού εορτασμού εις το Λουστιγκάρτεν του Βερολίνου, όπου μυριάδες κόσμου επευφημούν τον Φύρερ».¹⁵

¹⁵ Εφ. Ακρόπολις, 23/8/1936

16. «Ο εθνικοσοσιαλισμός οργανώνει την νεολαία».¹⁶

17. «Πρωτοβουλία του υπουργείου Προπαγάνδας κυκλοφορεί κατά εκατομμύρια εις την Γερμανίαν η ανώτερω εικόν με τον τίτλο: Προετοιμασία δια την ειρήνην!».¹⁷

¹⁶ Εφ. Η Πρωΐα, 13/8/1936

¹⁷ Εφ. Ακρόπολις, 24/8/1936

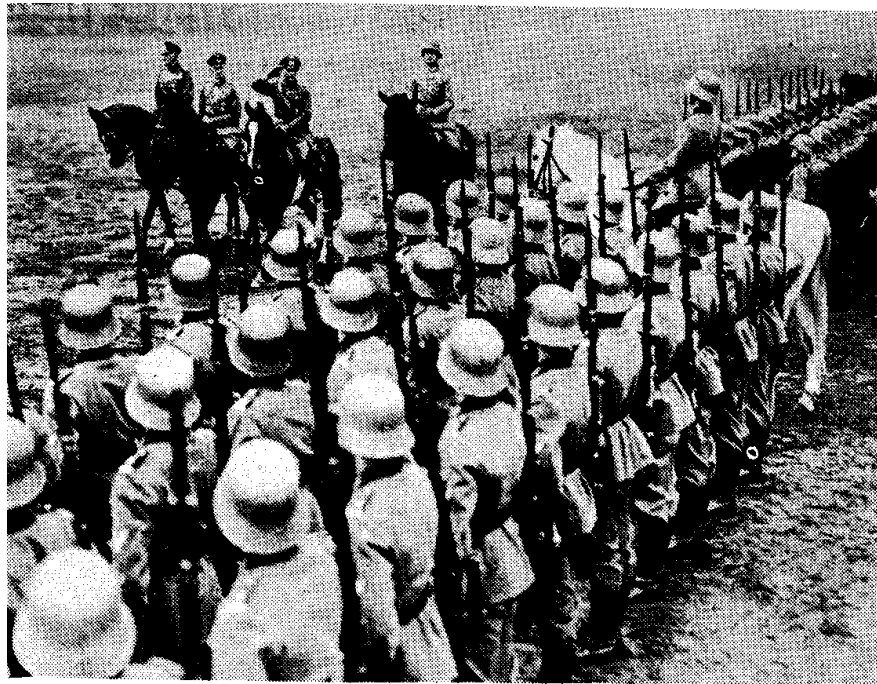
18. «Χαρακτηριστικός τύπος Πρώσου στρατιώτου με το τραχύ ύφος του ανθρώπου που περιμένει την στιγμή της πολεμικής δράσεως».¹⁸

19. «Τύπος Γερμανού Εθνικοσοσιαλιστού».¹⁹

¹⁸ Εφ. Ακρόπολις, 24/8/1936

¹⁹ Εφ. Η Πρωΐα, 17/8/1936

20. «Ο στρατιωτικός διοικητής του Βερολίνου επιθεωρών την φρουρά της γερμανικής πρωτεύουσας».²⁰

²⁰ Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 12/8/1936

21. *«Με διαρκείς στρατιωτικές παρελάσεις και επιδείξεις, με την καθημερινήν επαφήν στρατού και λαού, μεταδίδεται το πνεύμα του στρατώνος και εις τα λαϊκά πλήθη».*²¹

²¹ Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 11/8/1936

22. «Ολόκληρος η Γερμανία εργάζεται».²²

23. «Και οι εύθυμοι γηραλέοι Γερμαναράδες δεν υστερούν εις την αναγκαστικήν επιστράτευσιν. Είναι συνήθως οι μουσικοί της μπάντας του τάγματος εφόδου της περιφέρειας των».²³

²² Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 9/8/1936

²³ Εφ. Ακρόπολις, 23/8/1936

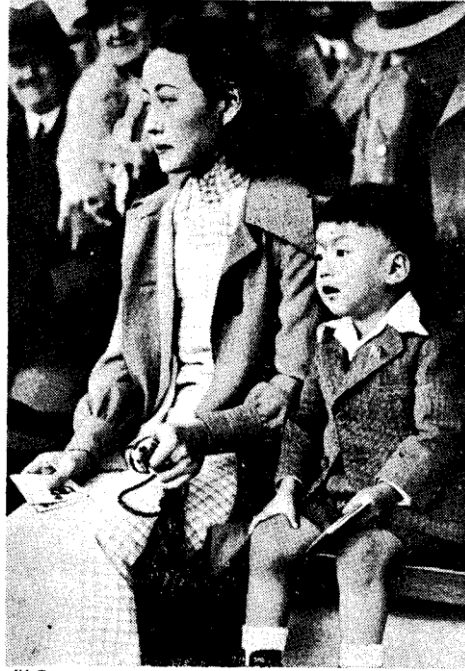
- 24.** *«Η Γερμανίς ηθοποιός Χίλδα Βάισνερ, ενσαρκώνει, κατά γενικής ομολογίας τον γνήσιον, ιδεώδη τύπον της αριανής φυλής, την οποία ο Χίτλερ προσπαθεί να εκκαθαρίση από κάθε ξένο στοιχείο. Εις την ανώτερο φωτογραφίαν Χίλδα Βάισνερ ως Παλλάς Αθηνά εις την Ορεστείαν του Αισχύλου, που θα παιχθή εις το Κρατικόν θέατρον του Βερολίνου επ' ευκαιρία των Ολυμπιακών Αγώνων».*²⁴

²⁴ Εφ. Ακρόπολις, 16/7/1936

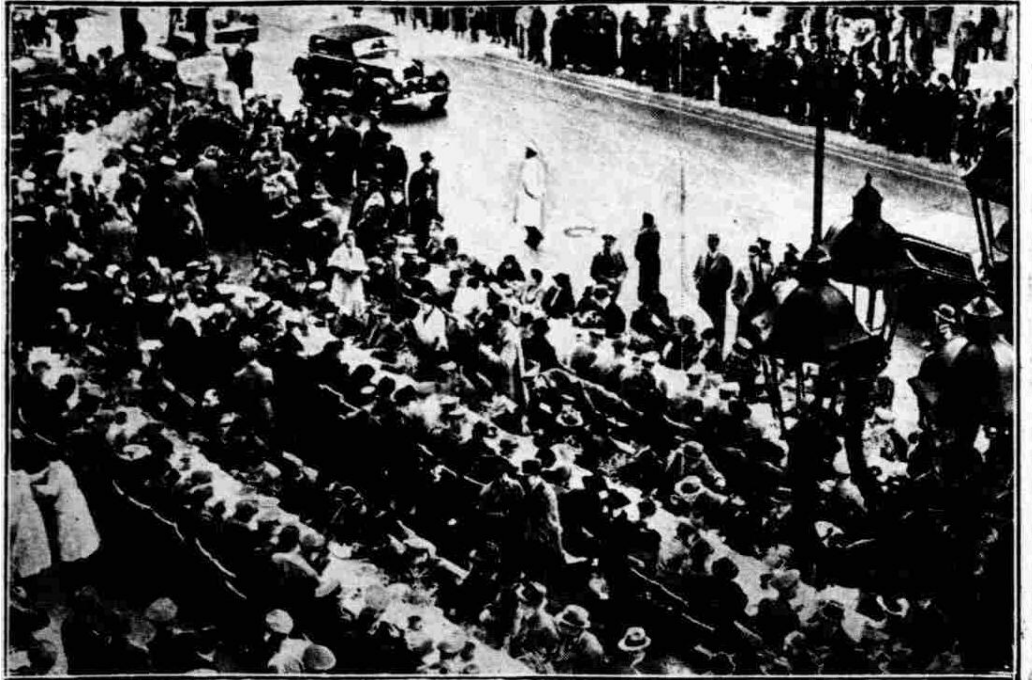
25. «Εβραίοι αχθοφόροι του Αμβούργου, οι οποίοι δεν μπορούν να αποφύγουν τους χλευασμούς και τον κατατρεγμόν των εθνικοσοσιαλιστών, χάρις εις τα έντονως αποτυπωμένα εις τας φυσιογνωμίας των χαρακτηριστικά της φυλής».²⁵

²⁵ Εφ. Ακρόπολις, 6/7/1936

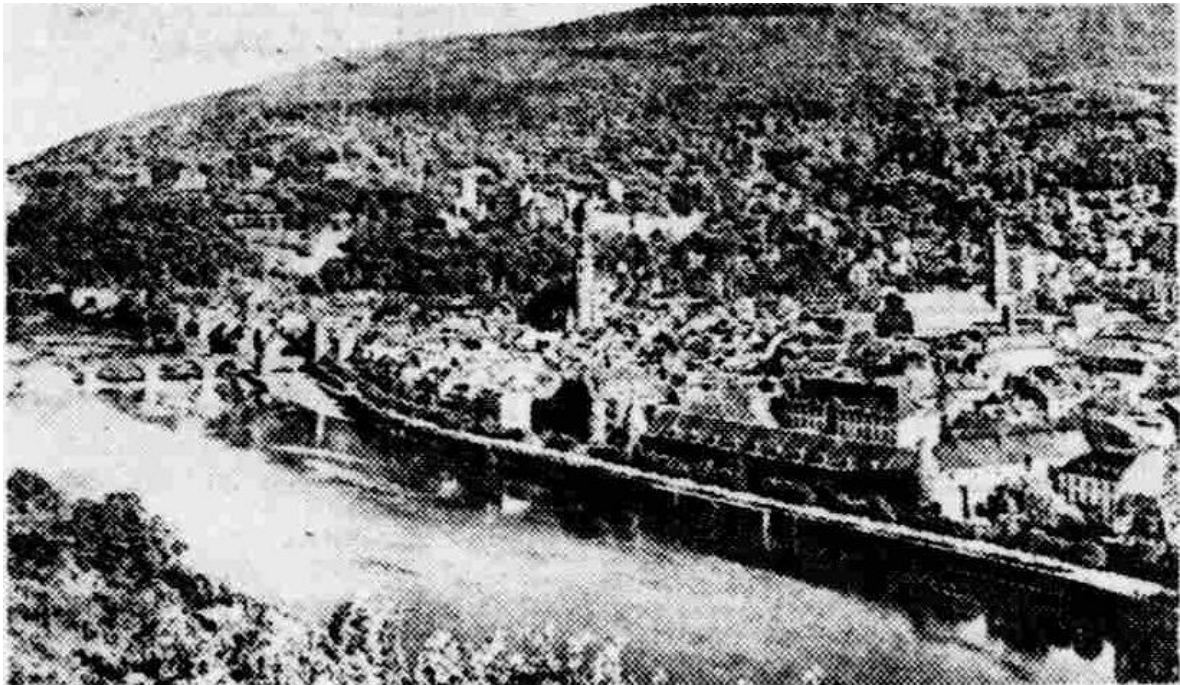
26. «*Η Γερμανία, επ' ευκαιρία των ολυμπιακών, ήνοιξε τας πύλας της εις όλα τα έθνη, εμφανίζουσα ως ιδεώδες της την ειρήνην. Ιδού δύο εξωτικοί ολυμπιακοί της επισκέπται, μια Κινέζα με το παιδί της, καθώς παρακολουθούν την προσπάθειαν 53 έθνων εις τον ολυμπιακόν στίβον*». ²⁶

²⁶ Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 13/8/1936

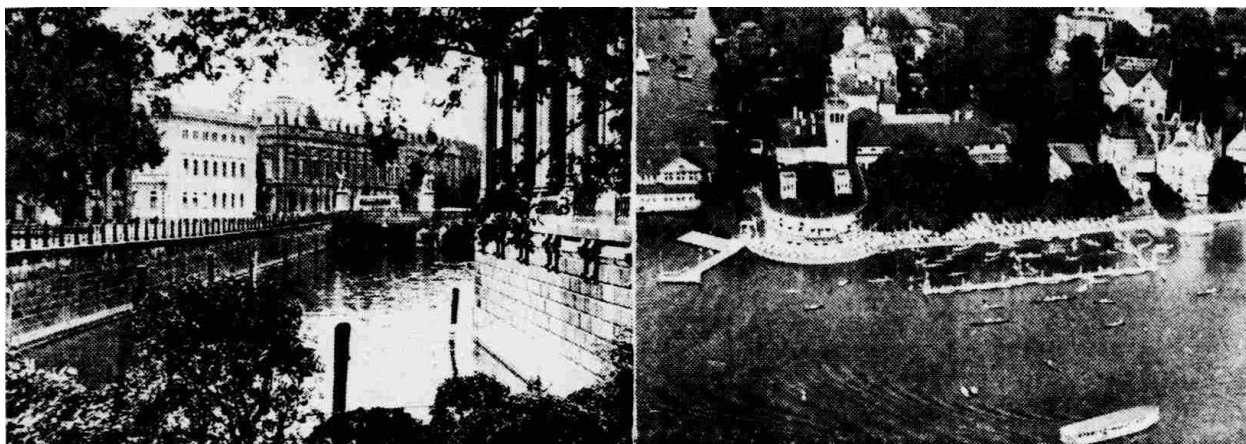
27. «Όλος ο γερμανικός λαός συνεργάζεται με ενθουσιασμόν εις το έργον της «Χειμερινής Βοήθειας», το οποίο έχει ως σκοπόν να μη πεινάση και να μη μείνη απροστάτευτος κατά του ψύχους κανείς πτωχός Γερμανός. Μίαν φοράν το μήνα, ως γνωστόν όλοι οι Γερμανοί υποχρεούνται να μαγειρεύουν και να τρώγουν μόνον ένα φαγητόν. Εις τας οδούς και τας πλατείας των μεγάλων πόλεων οργανούνται κοινά συσσίτια με το ένα υποχρεωτικόν φαγητόν, εις τα οποία συμμετέχουν χιλιάδες πολιτών. Ανωτέρω το κοινόν γέμα υπέρ της Χειμερινής Βοήθειας, προ Δημαρχείου του Βερολίνου».²⁷

²⁷ Εφ. Εστία, 10/1936

28. «Τόσο πολύ είναι το πράσινο εις τας γερμανικάς πόλεις, ώστε νομίζει κανείς ότι βρίσκεται μέσα σε δάσος κατεσπαρμένο με σπίτια, όπως φαίνεται από την φωτογραφία της Αϊδελβέργης».²⁸

²⁸ Εφ. Η Πρωΐα, 10/8/1936

29. «Αι περισσότεραι γερμανικαί πόλεις είνε κτισμέναι επάνω εις ένα ποταμόν ή εις την όχθη μιας λίμνης: Αριστερά ο ποταμός Σπρέε διασχίζει το Βερολίνο και σε πολλά σημεία έχουν γίνει γέφυροι που ενώνουν το εντεύθεν και εκείθεν του ποταμού τμήμα της πόλεως. Δεξιά μια άποψις του Αμβούργου και της λίμνης Άλστερ».²⁹

30. «Μία εικόνα από την κίνησιν εις τους δρόμους του Βερολίνου».³⁰

²⁹ Εφ. Η Πρωΐα, 10/8/1936

³⁰ Εφ. Ακρόπολις, 2/9/1936

31. «Εργασία εις ένα εργοστάσιον σιδηρουργίας».³¹

32. «Τύπος Γερμανού εργάτου».³²

³¹ Εφ. Η Πρωΐα, 15/8/1936

³² Εφ. Η Πρωΐα, 15/8/1936

33. «Εργάτης του Αμβούργου διασκέδαζων τους συναδέλφους του κατά την ώραν της διακοπής της εργασίας των».³³

³³ Εφ. Ακρόπολις, 31/8/1936

34. «Ένας όμιλος κοριτσιών του Μετώπου Εργασίας».³⁴

35. «Πειθαρχημένες αλλά και ελεύθερες σε κάθε τους επιθυμία».³⁵

³⁴ Εφ. Ακρόπολις, 7/8/1936

³⁵ Εφ. Ακρόπολις, 28/8/1936

36. *«Η αριστερά ξανθή φροϊλάιν που τώρα χαίρεται την αθλητική της επίδοση με την Κινεζούλα συναθλήτρια της, δεν αποκλείεται κατά τους ισχυρισμούς της επιστήμης, να βγάλει σε λίγα χρόνια... μουστάκια και γένεια».*³⁶

³⁶ Εφ. Ακρόπολις, 17/8/1936

37. «Ο αντιπροσωπευτικός τύπος της εργαζόμενης Γερμανίδας. Η Κα Λένη Ρίφενσταλ εν ώρα εργασίας εις τα Αρκαδικά βουνά. Δεξιά τι κεφαλί του Ελληνορρώσσου Γυμνασιοπαίδος Τόλικ Ντομπριάνσκυ τον οποίο παρέλαβε μαζί της εις Γερμανίαν η Κα Ριφενσταλ».³⁷

³⁷ Εφ. Ακρόπολις, 29/8/1936

38. «Χαρακτηριστικός τύπος Γερμανίδας χωρικής που συζητεί με δύο Βερολινέζες».³⁸

39. «Χαρακτηριστικός τύπος χωρικής της Βαυαρίας».³⁹

³⁸ Εφ. Ακρόπολις, 26/8/1936

³⁹ Εφ. Ακρόπολις, 26/8/1936

40. «Στους δρόμους του Βερολίνου μετά τα ψώνια».⁴⁰

41. «Πρόσχαρες Γερμανιδούλες χαίρονται την καλοκαιρινή ζωή έξω από το σπιτάκι τους».⁴¹

⁴⁰ Εφ. Ακρόπολις, 3/9/1936

⁴¹ Εφ. Ακρόπολις, 30/8/1936

42. «Οι ψηλόκορμες αθλητικές φοριλάϊν πρωτοστατούν στις εκδηλώσεις υπέρ του ωραίου Αδόλφου».⁴²

43. «Χαρακτηριστικός τύπος χωρικής του Ρήνου».⁴³

⁴² Εφ. Ακρόπολις, 23/8/1936

⁴³ Εφ. Ακρόπολις, 11/8/1936

44. *«Η σύγχρονες Γερμανίδες εστράφησαν ομαδικώς προς την φυσική αγωγή. Τα στάδια, τα γυμναστήρια, αι πλαζ και κολυμβητικά δεξαμενάι, αι αίθουσαι φυσικής αγωγής και αι σχολαί ρυθμικής και χορού κατακλύζονται από την θηλυκὴν νεολαίαν του τρίτου Ράιχ που φιλοδοξεί να παρουσιάσῃ ενιαίον τον ανώτερον τύπον Γερμανίδος».*⁴⁴

⁴⁴ Εφ. Ακρόπολις, 19/8/1936

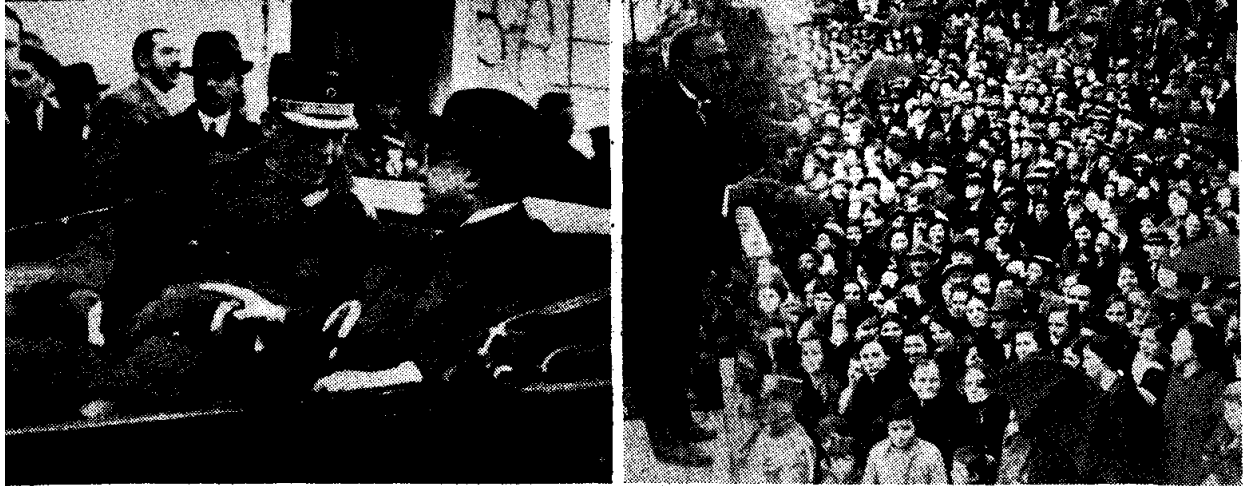
45. «Φοιτήτριες της Αϊδελβέργης διασκεδάζουν στις όχθες του ποταμού Νέκαρ».⁴⁵

46. «Ο τύπος της πάντοτε γελαστής φρουλάϊν».⁴⁶

⁴⁵ Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 14/8/1936

⁴⁶ Εφ. Ακρόπολις, 27/8/1936

47. «*Η Α. Μ. ο Βασιλεύς μετά του κ. πρωθυπουργού κατευθυνόμενοι εις την γέφυραν παρά τον Τυρναβον, όπου εγένοντο τα εγκαίνια των έργων, Ενώπιον του συγκεντρωθέντος δια τα εγκαίνια κόσμου ο πρόεδρος της κυβέρνησεως κ. Μεταξάς εξαίρει την σημασίαν των έργων και διακηρύττει την ανάγκην της εθνικής εργασίας.*»⁴⁷

48. «*Ο κ. πρωθυπουργός.*»⁴⁸

⁴⁷ Εφ. Ελεύθερον Βήμα, 22/12/1936

⁴⁸ Εφ. Ακρόπολις, 15/9/1936

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΑΡΘΡΩΝ

Η «ΥΠΕΡΚΑΘΕΜΕΙΟΣ ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ»
Κάθε εβδομάδα η «Ακρόπολις» φέρνει μια πληρή σελίδα εις την ζωή και την κίνησιν των 700.000 Ελλήνων της Ήμερας, που περιβάσει ο ανεπαισθητός πανεργάτης μας κ. Γ. Γενάρδης.

Η «ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ» ΕΙΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΝ
Μετά την άριστη παρεκδοχή των Ολιγαρχικών Λόγων του Βερολίνου παρακολούθησε εις την «Ακρόπολις» την ανταποκριτική των έξι μεσοεθνικών εφημερίδων μη λησμονηθεί ότι μόνον η «Ακρόπολις» αποτελεί τριπλόν συγγράμμα.

ΑΙ ΑΠΟΣΤΟΛΑΙ ΤΗΣ 'ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ...
Η ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΤΟΥ ΧΙΤΛΕΡΙΣΜΟΥ ΠΩΣ ΖΟΥΝ Η ΜΕΣΑΙΑ ΔΕΣΤΙΚΗ ΤΑΞΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΡΓΑΤΑΙ ΥΠΟ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΟΥ ΦΥΡΕΡ
ΕΙΣ ΤΑ ΣΠΙΤΙΑ ΤΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΡΓΑΤΩΝ. — Η Α. Η. Ο ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΡΕΘΕΞ. — ΚΑΝΕΙΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΣ ΤΖΑΜΠΑΤΗΣ. — ΜΙΑ ΠΑΡΑΛΛΕΛΙΣ «ΚΟΣΜΙΚΗΝ ΚΥΚΛΩΝ» ΠΛΗΡΕΣ ΕΙΝΕΡΓΑΤΑΙ ΜΕ ΤΗ ΔΡΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΒΥΡΟΔΕΛΕΙΩΝ.

Ας δοξάσθω σήμερον...
Γερμανία...
Ας δοξάσθω σήμερον...
Γερμανία...
Ας δοξάσθω σήμερον...
Γερμανία...

Ας δοξάσθω σήμερον...
Γερμανία...
Ας δοξάσθω σήμερον...
Γερμανία...
Ας δοξάσθω σήμερον...
Γερμανία...

Ας δοξάσθω σήμερον...
Γερμανία...
Ας δοξάσθω σήμερον...
Γερμανία...
Ας δοξάσθω σήμερον...
Γερμανία...

Η ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΑΣΤΕΡΩΝ

ΚΛΑΡΚ 'ΚΕ'Ι ΜΠΛ
Ο ΑΓΑΠΗΜΕΝΟΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΜΩΣ ΕΙΝΕ... ΜΙΣΟΓΥΝΗΣ!
ΜΑΝΙΩΔΗΣ ΦΥΣΙΟΛΑΤΡΗΣ ΕΞΕΦΑΘΙΣΕΙ ΕΙΣ ΒΑΡΟΣ ΤΩΝ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ ΤΟΥ ΤΗΝ ΦΥΣΙΟΛΑΤΡΕΙΑΝ ΤΟΥ. — Η ΠΙΔΙΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ 'ΑΡΡΕΝΩ-ΠΟΥ ΓΟΤΩΣ.

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...
Αδός θα γίνω μεγάλος άνδρας...
Τέσσερα χρόνια άργησαν...

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΤΕΦ. Ι. ΠΙΣΜΑΖΟΥΚΗΣ

Table with subscription rates: ΤΡΑΦΕΙΑ, ΕΣΩΤΕΡΙΚΑ, ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ, Ετήσιος, Εξαμήνιος, Τριμήνιος.

ΔΕΥΤΕΡΑ 10 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1936

ΠΡΟΒΛΗΤΗΚΑ ΚΑΙ ΠΟΛΕΜΟΝ

Είς την Πρωτοκλήριον, παρά τον Πρωτοκόμο, έλαβον χείρας, υπό τον όνομα του Πρωτοκόμου, κατά πόσο τα όργανα του Πρωτοκόμου είναι αρμόδια να κρίνουν περί της καταστάσεως του βελήμιου λίθου του Αιθιοπίας...

ΔΕΚΑ ΠΕΝΤΕ ΗΜΕΡΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑΝ ΕΜΦΑΝΙΣΙΣ ΚΑΙ ΖΩΗ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

ΥΓΙΕΙΝΟΙ ΟΡΟΙ, ΚΑΘΑΡΙΟΤΗΣ, ΕΛΛΕΙΨΙΣ ΘΟΥΡΟΥ

ΤΟ ΠΑΛΙΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΟΝ ΣΤΟΙΧΕΙΟΝ

Πρώτον — Αιθιοπία — Πρώτον — Αιθιοπία — Πρώτον — Αιθιοπία... (Detailed report on German cities and their conditions during the war.)

Σκέψεις εις τη στιγμήν 'Η τιή της αδελφής

Συνομιλούντες πρὸς τὴν κατὰστασαν πολιορκηθῆναι, ἐπὶ τῆς ἀδελφῆς, ἐπίσκοπος ἐπὶ τῆς φρουρῆς τῆς κοινότητος...

Τέχνη καὶ ζωὴ

Τὸ ἔργο τοῦ Σελίν

«Θάνατος ἐπιπτώσις»

Τὸ κανονικὸν ἔργο τοῦ περιηγοῦ Γαλλοῦ συγγραφέα Σελίν μετὰ τὴν ἐπιπέσειν ἐπὶ τὸν θάνατον ἐπὶ τῆς ζωῆς...

Αἱ πριγκιπισσίδες

Κατὰ τὴν ἰστορίαν ἀπομνημονεύουσαν τὴν ἀδελφότητα τῆς ἑλληνικῆς ἀδελφότητος...

Εὐλογίαι

Μετὰ τὴν ἀδελφότητα τῆς ἑλληνικῆς ἀδελφότητος, ἀδελφότητες τῆς ἑλληνικῆς ἀδελφότητος...

Διόδωρος

Διόδωρος ἐκείνην τὴν ἑλληνικὴν ἀδελφότητα τῆς ἑλληνικῆς ἀδελφότητος...

Σηκπητικὴ

Σηκπητικὴ ἡ ἀδελφότητα τῆς ἑλληνικῆς ἀδελφότητος...

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΤΕΦ. Ι. ΠΕΞΑΜΟΛΟΥ

ΓΡΑΦΕΙΑ Έτος Παροχολογίου, Τηλέφωνο: 31-334 ΟΡΟΙ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ

ΕΣΤΙΡΙΑ Δ. 300 Έπιση 5 2 Έξιμήνιος 200 Έξιμήνιος 1,5 Τρίμηνος 100 Αμερικώς 12

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

Κατά την χθεσινή συζήτηση... Κατά την χθεσινή συζήτηση, ο κ. Πέξαμος...

Τέχνη και Κοινωνική ρυθιστορήματα

Το κοινωνικό πρόβλημα... Το κοινωνικό πρόβλημα είναι ένα θέμα...

Ο γάμος

Το κοινωνικό πρόβλημα... Το κοινωνικό πρόβλημα είναι ένα θέμα...

Κομμητιό - Εθνικός αγώνας

Ελλάς και Κομμητιό... Η Ελλάδα και το Κομμητιό είναι...

Η εξαγωγή

Η εξαγωγή... Η εξαγωγή είναι ένα θέμα...

Οι συζητήσεις

Οι συζητήσεις... Οι συζητήσεις είναι...

Η νέα Γερμανία

Τό συνέδριον φυγαγωγίας του έργατου εις τ' Αμβούργον

Η δύναμις δια της χάριτος

Το τρίτον μας έκλειπεν από... Το τρίτον μας έκλειπεν από...

Τα συμπαγή διδύμα

Τα συμπαγή διδύμα... Τα συμπαγή διδύμα είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

ΔΕΚΑ ΠΕΝΤΕ ΗΜΕΡΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑΝ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΝ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ

Η ΜΗΧΑΝΗ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Το τρίτον μας έκλειπεν από... Το τρίτον μας έκλειπεν από...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

Εξομαρτυρία

Εξομαρτυρία... Εξομαρτυρία είναι...

ΤΡΙΤΗ

11

ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1936

Αριθμ. 334, ε. 240

Ετήσιος 1200

Ο ΚΑΙΡΟΣ

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

Ετήσιος 1200

ΓΡΑΦΕΙΑ Στάθ. Πελαγοπούλου, Τηλέφωνο: 31-334

ΟΡΟΙ ΣΥΜΦΩΝΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ

Έτησιο Δρ. 380 Έτησιο Ε 2 Έτησιο Α 2 Έτησιο Β 1,5 Έτησιο Γ 1,2

ΣΥΣΤΟΛΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Μια γενική ελάττωση της παραγωγής και της διανομής των προϊόντων...

Το ζήτημα όμως το άρτο είναι άσφυκτικό, αποδοτικότερο από το ζήτημα της διανομής...

Εντε, εν τούτοις, βρισθόν ότι η ελαττωτική της εμβολής...

Τέχνη και ζωή Στήκεντρική Ασία

Στην διεθνή δημογραφική κλίμακα των πολιτικών δημογραφικών κέντρων...

Επειδή όμως η δημογραφική κλίμακα είναι πολύ περίπλοκη...

Επειδή όμως η δημογραφική κλίμακα είναι πολύ περίπλοκη...

ΔΕΚΑ ΠΕΝΤΕ ΗΜΕΡΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑΝ

Ο ΤΡΙΤΟΝ ΡΑΪΧ ΕΙΣ ΤΗΝ "ΕΚΘΕΣΙΝ Η ΓΕΡΜΑΝΙΑ"

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΑΠΟΙΚΙΩΝ

Το πρόγραμμα της διεθνούς έκθεσης στην Γερμανία περιλαμβάνει...

Είς τούτους τους αιτίους των σπέρματων κρημνισμάτων...

Είς τούτους τους αιτίους των σπέρματων κρημνισμάτων...

Είς τούτους τους αιτίους των σπέρματων κρημνισμάτων...

Είς τούτους τους αιτίους των σπέρματων κρημνισμάτων...

Είς τούτους τους αιτίους των σπέρματων κρημνισμάτων...

ΕΠΙΚΑΙΡΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΠΟΟΥΚΕΝΤΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ

ΑΡΘΡΟΝ ΤΟΥ Κ. ΓΕΩΡΓ. ΙΩ. ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ

Η συνεννόηση, την οποίαν εγένετο...

Το κύριον χαρακτηριστικόν της αποουκέντρωσης...

Η αυτοδιοίκηση, εκτός των πλεονεκτημάτων της αποουκέντρωσης...

Τα ενδιαφέροντα την Κοινότητα...

Επειδή όμως η δημογραφική κλίμακα είναι πολύ περίπλοκη...

Επειδή όμως η δημογραφική κλίμακα είναι πολύ περίπλοκη...

Επειδή όμως η δημογραφική κλίμακα είναι πολύ περίπλοκη...

Ο πρώτος κατάστημα της Γερμανίας από πρόδρομοις φιλανθρώπων της Μουσικής...

Ο πρώτος κατάστημα της Γερμανίας από πρόδρομοις φιλανθρώπων της Μουσικής...

Ο πρώτος κατάστημα της Γερμανίας από πρόδρομοις φιλανθρώπων της Μουσικής...

Ο πρώτος κατάστημα της Γερμανίας από πρόδρομοις φιλανθρώπων της Μουσικής...

Ο πρώτος κατάστημα της Γερμανίας από πρόδρομοις φιλανθρώπων της Μουσικής...

Επειδή όμως η δημογραφική κλίμακα είναι πολύ περίπλοκη...

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Ιούνιος 2015